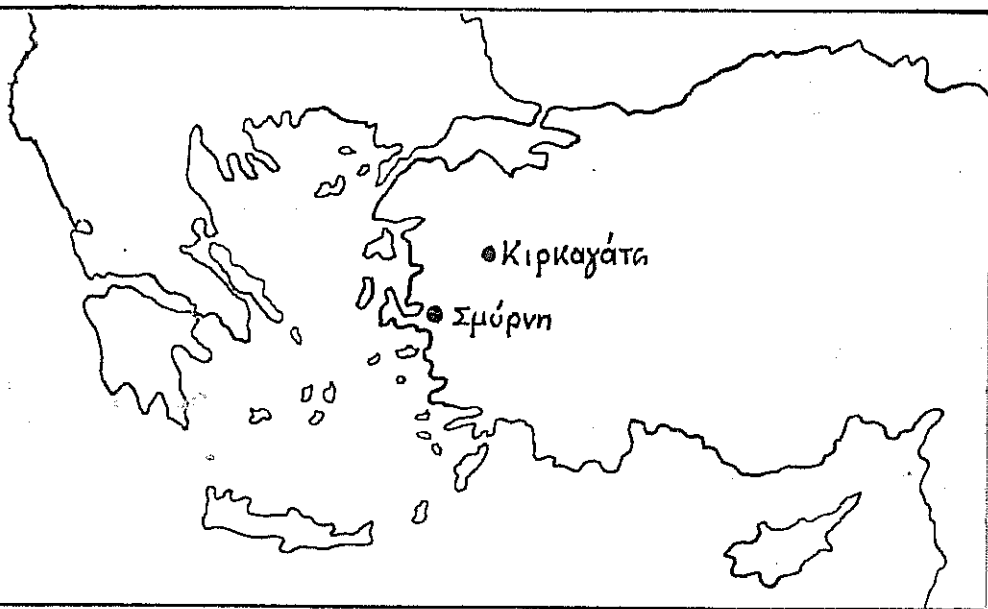

ΠΑΝΟΥ ΕΥΑΓ. ΜΕΤ·ΜΑΡΙΔΗ

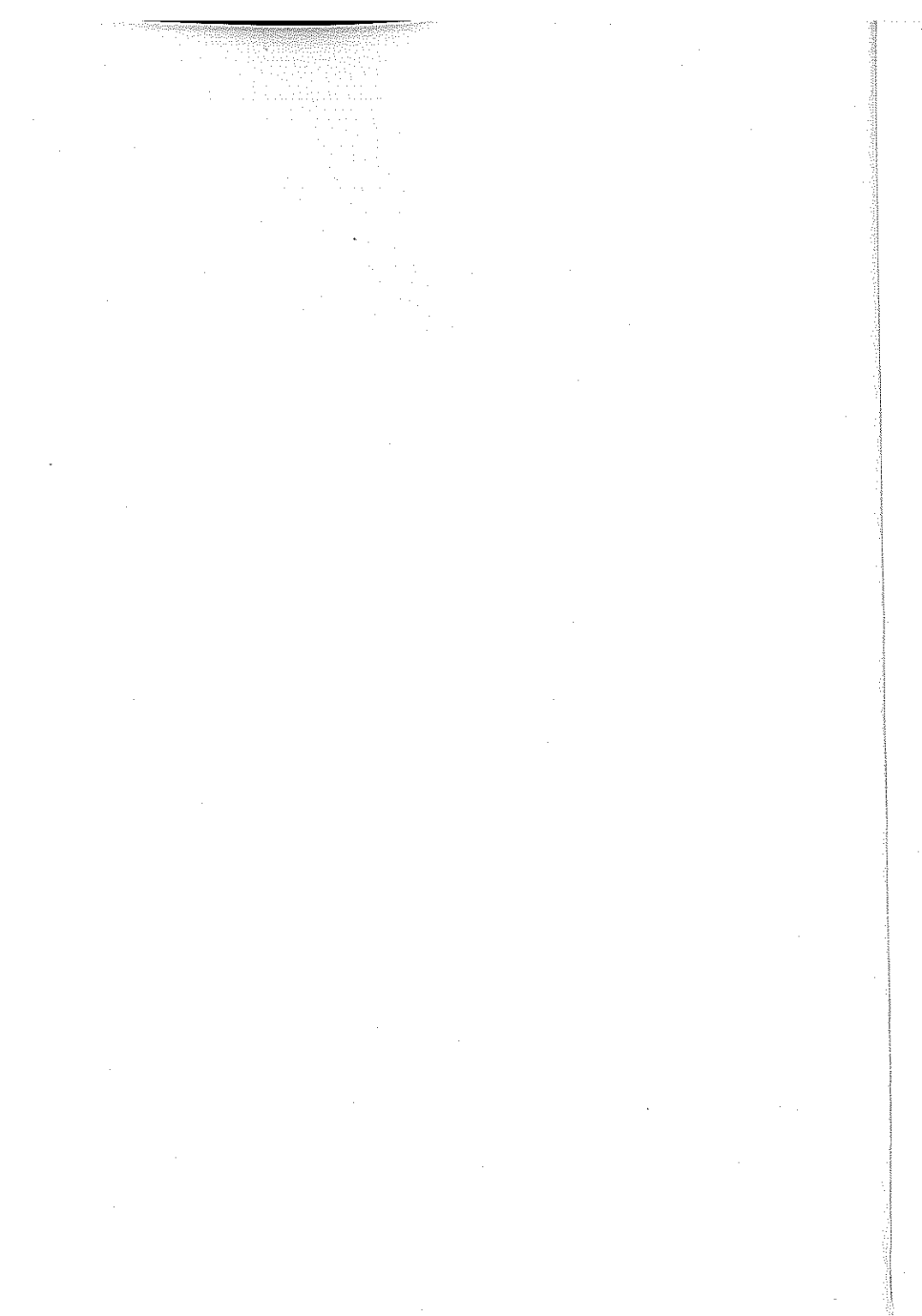

ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1973

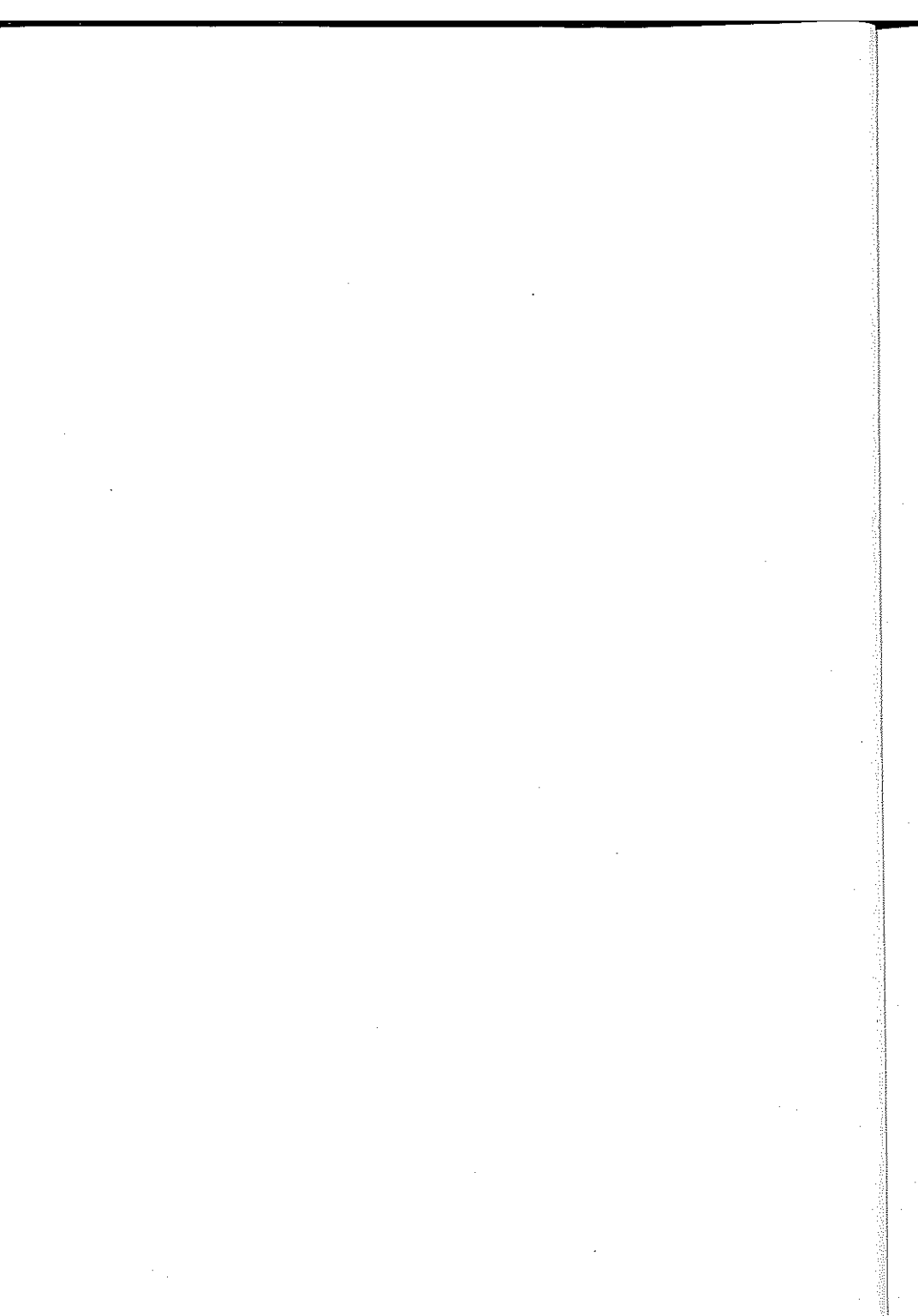
ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

ΠΑΝΟΥ ΕΥΑΓ. ΜΕΤΙΜΑΡΙΔΗ

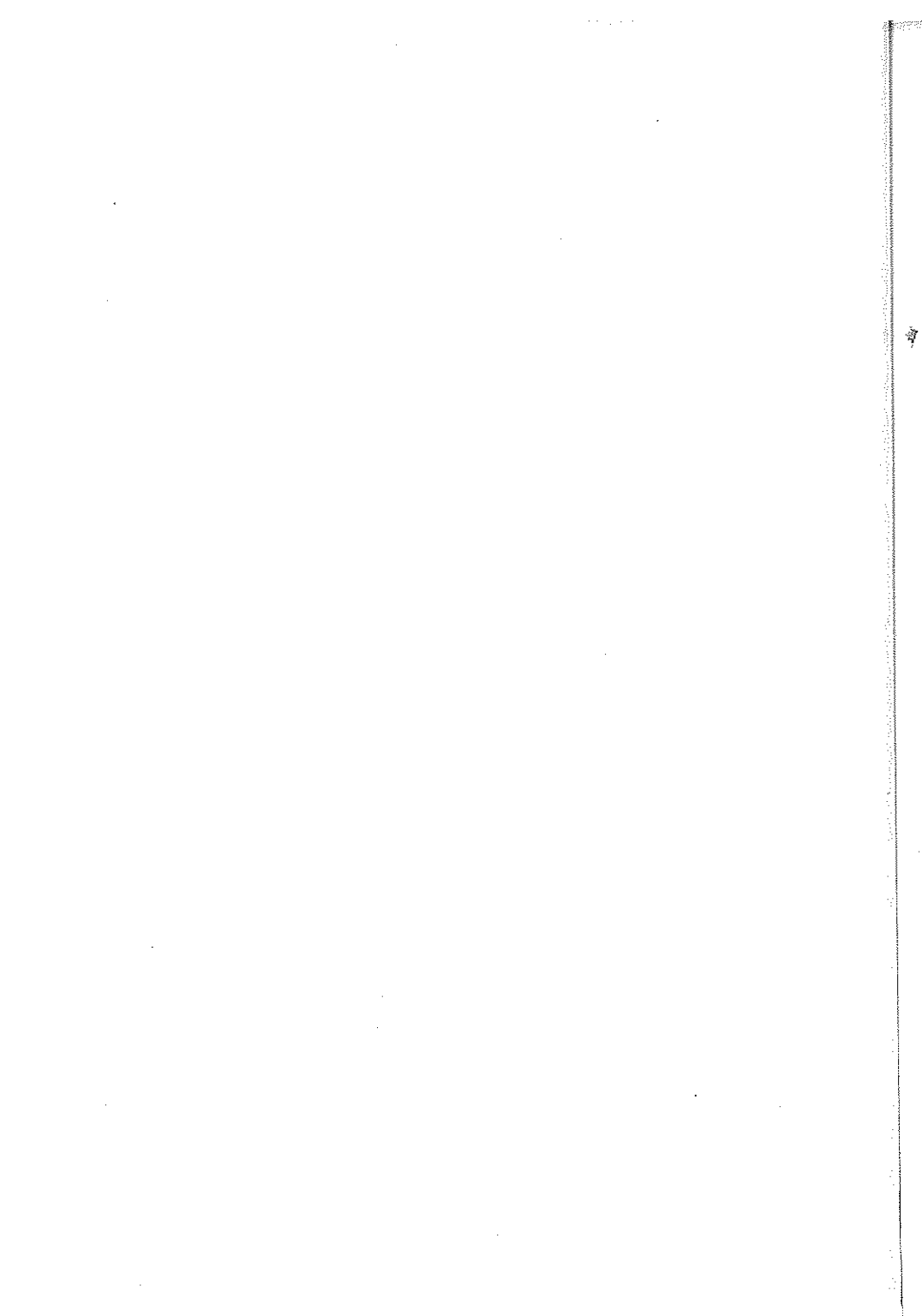
ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1973

Εὐλαβικὸ μνημόσυνο
στὰ πενητὰχρονα
τῆς Μικρασιατικῆς Τραγωδίας

Στὴν μνήμη τῶν γονιῶν μου
Βαγγέλη καὶ Μερόσιας

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίς
Πίνακας περιεχομένων	7
Ἀνατολή (ποίημα Κ. Παλαμᾶ)	11
Πρόλογος	13

Μ Ε Ρ Ο Σ Α'

ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ 17-41

F. R. Chateaubriand «Itinéraire...»	20
Λογοτέχνες	26
Α' Η. Βενέζη: «Τὸ νούμερο...»	26
Β' Χ. Ἀγγελουμάτη: «Χρονικὴν Μεγάλης Τραγωδίας»	32
Γ' Ἐγκυκλοπαιδείες - Ἐφημερίδες - Λεξικά	40

Μ Ε Ρ Ο Σ Β'

ΟΙ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣΛΗΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ 45-107

Α' ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ	45-64
α' Δημογέροντες	45
β' Ἐκκλησία	47
γ' Ἱερεῖς	50
δ' Ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ	51
ε' Σχολεῖα	53
στ' Σχολικοὶ ἔφοροι	56
ζ' Διδάσκαλοι	57
η' Διδασκάλισσες - νηπιαγωγοὶ	62
ε' Νοσοκομεῖο	63

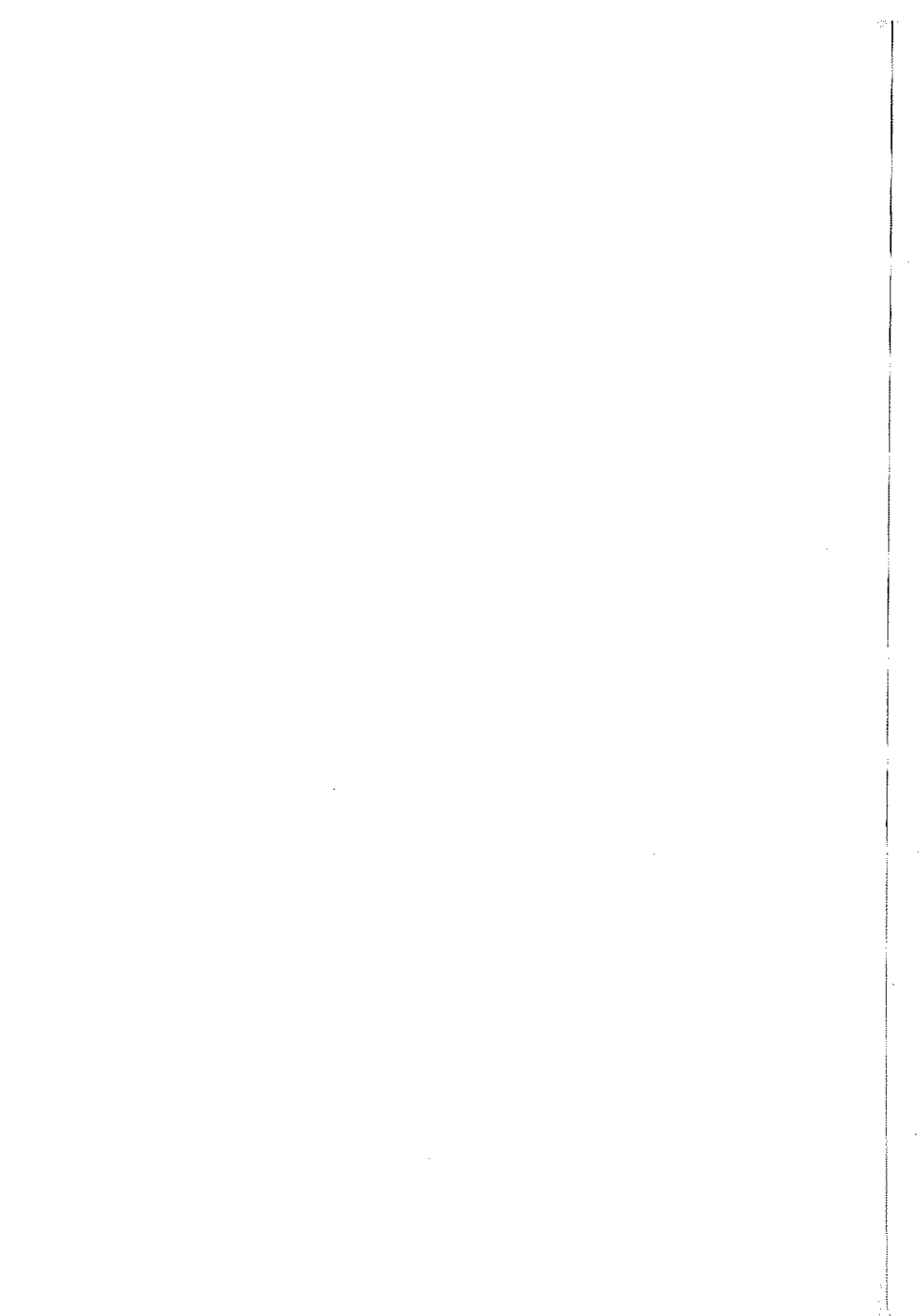
	Σελίς
Β' ΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΠΑΡΑΓΩΓΗ	65-76
α' Καίμακαμλίκι - Υποδιοίκηση	65
β' Μουχτάρηδες	68
γ' Πληθυσμοί - καταγωγή	68
δ' Ύδρευση	71
ε' Παραγωγή - Φορολογία	73
στ' Συγκοινωνίες - Υπάλληλοι	75
Γ' ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΕΘΙΜΑ	77-93
α' Γλώσσα - Πολιτισμός - Φιλοξενία	77
β' Θέατρο	79
γ' Πανηγύρια, χοροί, τραγούδια	80
δ' Ήθιμα (Βεγγέρες - Άποκριές - Καθαρή Δευτέρα, τά «Φῶτα», Δεύτερη Άνάσταση, Γάμος)	81
ε' Ντελάλης	87
στ' Όνόματα αρχαιοελληνικά	88
ζ' Επώνυμα	89
η' Κιρκαγαστλίδικο λεξικό	91
Δ' ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ	94-107
α' Ίατροί	95
β' Φαρμακοποιοί	96
γ' Άρτοποιεία	97
δ' Βιοτεχνίες - Έργαστάσια	98
ε' Έμπορικά	99
στ' Καφενεΐα	101
ζ' Κουρεία	102
η' Κρεσπωλεία	102
θ' Ξενοδοχεία	103
ι' Ξυλουργεία	103
ια' Παντοπωλεία	103
ιβ' Ραφεία	105
ιγ' Σαράτσηδες	105

	Σελις
ιε' Ὑποδηματοπωλεῖα	105
ιστ' Καταστήματα δὲ Μπακίρ	106

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ 109-130

Α' ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΞΟΔΟ»	111-121
α' Ἀπόσπασμα Παπαγεωργίου	111
β' Ἐθνοφρουρά	112
γ' Ἐμειναν κι οἱ ἄγιοι...	113
δ' Στου Χαμίτ τὰ ζαμάνια	114
ε' «Μουσαφίρ - ὀντάδες»	115
στ' «Κουρουντού, ἐφέντημ»	116
ζ' «Σάντιτς» μὲ τὸν Μπακιρλή	116
η' Ὁ «Σταυριώτης» Μουλεζίμ - Ἐδὶλ	118
θ' Πνευματισμοὺς...	120
Β' ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΞΟΔΟ»	122-130
α' Ἀπόγονοι Κολοκοτρογαίων	122
β' Ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν	122
γ' Ἐνας ἀιχμάλωτος σώζεται	124
δ' Ἄν ἔχεις τύχη...	126
ε' Οἱ ἀιχμάλωτοὶ μας	128
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	131

ΑΝΑΤΟΛΗ

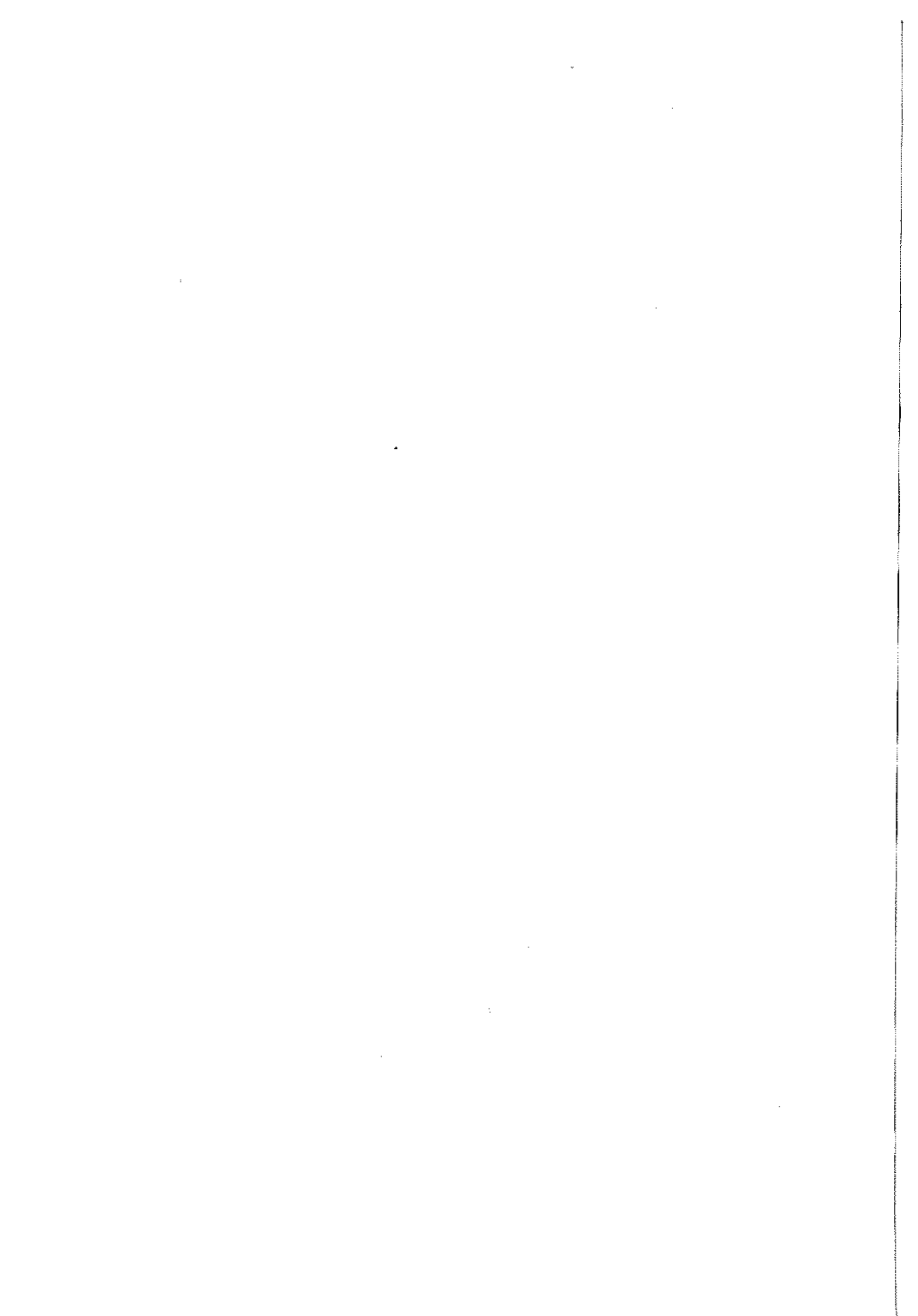
Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά,
μακρόσυρτα τραγούδια ἀνατολίτικα,
λυπητερά,
πῶς ἡ ψυχὴ μου σέρνεται μαζί σας!
Εἶναι χυμένη ἀπὸ τὴ μουσικὴ σας
καὶ πάει μὲ τὰ δικὰ σας τὰ φτερά.

Σὰς γέννησε καὶ μέσα σας μιλάει
καὶ βογγάει καὶ βαριά μοσκοβολάει
μιὰ μάννα· καίει τὸ λάγνο της φιλὶ
κ' εἶναι τῆς Μοίρας λάτρισσα καὶ τρέμει,
ψυχὴ ὅλη σάρκα, σκλάβα σὲ χαρέμι,
ἢ λαγγεμένη Ἀνατολὴ.

.....
Στὸ γιαλὸ πὸν τοῦ φύγαν τὰ καΐκια,
καὶ τοῦ μείναν τὰ κρόνα καὶ τὰ φύκια,
στ' ὄνειρο τοῦ πελάου καὶ τ' οὐρανοῦ,
ἀνεργὴ τὴ ζωὴ νὰ ζοῦσα κ' ἔρημη,
βουβός, χωρὶς καμιᾶς φροντίδας θέρημη,

.....
Καὶ μιὰ φυλὴ ζῆ μέσα σας καὶ λιώνει
καὶ μιὰ ζωὴ δεμένη σπαρταροῦ,
γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά,
μακρόσυρτα τραγούδια ἀνατολίτικα,
λυπητερά.

Κ. Παλαμᾶς: «Οἱ καημοὶ
τῆς Αἰμυνοθάλασσας»
(ἜΑπαντα, τόμ. 5ος, ἔκδ.
«Μπίρησ» σ. 217).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἱστορία μιᾶς μικρασιατικῆς πόλης ἐνδιαφέρει ἄμεσα ἐκείνους πὸν τὴν κατοικοῦσαν. Γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν παρουσιάζει παρὰ ἐλάχιστο διαφέρον. Ἄμεσα ὅμως ἐνδιαφέρει καὶ τὴν ἱστορία ἐνὸς ἔθνους, τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ἐκεῖνοι πὸν ἔζησαν στὸ Κιρκαγάτς σιγὰ - σιγὰ φεύγουν ἀπὸ τὴ ζωὴ μὲ τὴν ἀνάμνηση μιᾶς πατρίδας ἀλησμόνητης.

Σὲ λίγα χρόνια ποιὸς θὰ θυμᾶται τὴν πατρίδα μας! Οἱ ζωντανοὶ φεύγουν, ἢ μνήμη ξεχνᾶ, τὰ γραφτὰ μένουν. Ἄς ὑπάρχει λοιπὸν ἡ γραφτὴ ἱστορία μιᾶς μικρασιατικῆς, ἰωνικῆς πόλης.

Ἡ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἄδηλη. Ἴσως κάποια μέρα τὰ παιδιὰ μας, τὰ ἐγγόνια, τὰ δισέγγονά μας, θυμηθοῦν τὴν καταγωγή τους, θυμηθοῦν πὸς οἱ παπποῦδες, οἱ προπαπποῦδες, οἱ πρόγονοὶ των, εἶχαν ἓνα σπίτι ζεστὸ στὸ Κιρκαγάτς, ἓνα χωρᾶφι γόνιμο, ἓνα μαγαζὶ ἀποδοτικὸ, ἓνα πρόγονο θαμμένο ἐκεῖ.

Ἡ ἱστορία τούτη γράφεται πρῶτα-πρῶτα γιὰ τοὺς Κιρκαγατσιανούς: Νὰ ξυπνήσει γλυκόπιζρες ἀναμνήσεις, νὰ ξαναθυμίσει ὀνόματα, φίλιες, γειτονιές, τὶς ἐκκλησίες μας, τὰ σχολεῖα, τοὺς διδασκάλους, τοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντες, τοὺς ἐπαγγελματίες καὶ τοὺς ἐπιστήμονες.

Πρὶν φύγει κανένας ἀπὸ τὴ ζωὴ εἶναι συγκινητικὸ νὰ ξαναπερᾶ μὲ τὴ μνήμη στοχαστικῇ ἀπὸ τὰ μέρη πὸν ἔζησε νέος.

Ἡ ἱστορία τούτη γράφεται γιὰ τὰ παιδιὰ μας καὶ τὰ ἐγγόνια μας. Ἄς βροῖσκαται. Ἄς θυμοῦνται κι ἄς ὀνειρεύονται καμιά φορὰ.

Γράφεται ἀκόμα γιὰτὶ ἐνδιαφέρει τὴ μεγάλη ἱστορία τῆς Πατρίδας μας. «Τί ἦταν, τί εἶχε, τί τῆς πρέπει».

*

Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶναι φορτωμένο μὲ πολλὰς ἱστορικῆς,

ἐπιστημονικὲς γνώσεις. Αὐτὲς βρῖσκονται σὲ εἰδικὰ ἱστορικὰ συγγράμματα, γενικοῦ διαφέροντος.

Κουτάξαμε νὰ περισώσουμε ὅ,τι ζωντανὸ ὑπῆρχεν ἐκεῖ: Τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ ἐπαγγέλματά τους, τὶς προσπάθειές των νὰ ἐπιζοῦν καὶ νὰ μορφώνονται, νὰ ψυχαγωγοῦνται, νὰ κρατοῦν τὰ ἔθιμα τῆς κοινῆς Πατρίδας, νὰ διατηροῦν τὴ γλώσσα τους τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν τους, νὰ ἐπιτυγχάνουν πολλά, πάρα πολλά, νὰ ἀποτελοῦν μιὰ κοινωνία πολιτισμένων ἀνθρώπων ἀξιοθαύμαστη, ἂν καὶ ἦταν ὑπόδουλοι.

Εἶναι εὐνόητο πὼς μιὰ τέτλια ἐργασία, ὅσο χρόνο καὶ προσπάθεια κι ἂν καταβάλαμε, θὰ παρουσιάζει κάποιες ἐλλείψεις. Ὁ χρόνος ἔσβησε ἢ ἀλλοίωσε μερικὰ πράγματα ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων. Πολλοὶ ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ παράσχουν πολύτιμες πληροφορίες μᾶς «ἄφησαν χρόνους». Ἔπειτα ὅλοι οἱ Κιρκαγατσίνοι δὲν εἶναι συγκεντρωμένοι σ' ἓνα τόπο, ὥστε νὰ τοὺς ρωτήσεις ὅλους καὶ νὰ διασταυρώσεις τὶς πληροφορίες των, γιὰ νὰ καταλήξεις στὴν πιὸ σίγουρη. Ἄς μᾶς συγχωρεθοῦν λοιπὸν τυχὸν μικροπαρλείψεις καὶ μικροανακρίβειες, ποῦ δὲν ἀλλοιώνουν ἄλλωστε σὲ τίποτα τὸ σκοπὸ τούτης τῆς συγγραφῆς.

Ὁ συγγραφέας τῆς Ἱστορίας παρὰ τὶς ζωντανὰς παραστάσεις ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς καὶ τὴν καλὴν του μνήμην, ἦταν μάλιστα 7 χρόνων ὅταν τὸ ἐγκατέλειπε. Κι ἓνα παιδί 7 χρόνων δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει τί σκέπτονταν καὶ πὼς ἐνεργοῦσαν οἱ μεγάλοι.

Εὐχαριστοῦμε ὅλους τοὺς συμπατριῶτες ποῦ μᾶς βοήθησαν μὲ γραπτὰς ἢ προφορικὰς πληροφορίες, νὰ γράψουμε τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μας. Ἡ ἐργασία μας αὕτη εἶναι συλλογικὸν ἔργο. Ἐμεῖς συγκεντρώσαμε καὶ τακτοποιήσαμε τὸ ὕλικόν.

Ἰδιαίτερα θὰ θέλαμε νὰ μνημονεύσουμε τοὺς: Βασίλειον Καζεπίδη (δὲ ζεῖ πιά), ὁ ὁποῖος μᾶς ἔδωσε τὶς πρῶτες πληροφορίες καὶ ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε πολλὰ ἀκόμη νὰ μᾶς πεῖ καὶ νὰ εὐχαριστήσουμε τὸν Νικόλαον Εὐθυμίου - Βασιλειάδη, ποῦ μᾶς ἔδωσε τὶς περισσότερες πληροφορίες καὶ ποῦ ἡ μνήμη του εἶναι νεανική, παρὰ τὰ χρόνια του. Εἶναι, ὅπως πολὺ σωστὰ τὸν χαρακτήρισε ἡ ἀδελφὴ μου, «ὁ ληξιαρχὸς τοῦ Κιρκαγάτς».

Κι ένα ακόμα εὐχαριστῶ δφείλουμε στοὺς ἐξῆς συμπατριῶτες μας πὸν μᾶς ἔστειλαν γραπτὲς πληροφορίες: 1) Δημήτριον Γρηγοριάδη, ἔμπορο στὴν Ἀθήνα, πὸν κατέγραψε καὶ μᾶς ἔστειλε πληροφορίες τοῦ σεβαστοῦ ἑκατοχρονίτη πατέρα του Γρηγόρη Γρηγοριάδη (Γκρεγκουάδ). 2) Γιώργον Ἀντωνίου (Τσουμπάνη), ἔμπορο στὴ Θεσσαλονίκη. 3) Κώστα Παπαζαχαρίου, γεωπόνου, κάτοικο Νέας Σμύρνης· καὶ τοὺς Ἀντώνη Γ. Μεϊμαρίδη, Γιώργον Τ. Μεϊμαρίδη, Νίκο Ἐλευθεράκη, Κώστα Χατζηγεωργίου πὸν χάρηξαν στὸ ἄκουσμα τῆς συγγραφῆς τούτης τῆς ἱστορίας καὶ μᾶς βοήθησαν ποικιλότροπα γιὰ τὴν ἔκδοσή της.

Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶχε γραφεῖ ἐδῶ κι ἓνα χρόνο (Πάσχα 1972) γιὰ τὰ 50χρονα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Δὲν κατορθώθηκε ἡ ἔκδοσή του γιὰ λόγους οικονομικούς. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ ὠφέλησε κάπως, γιὰτὶ στὸ μεταξὺ προστέθηκαν καινούριες ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες.

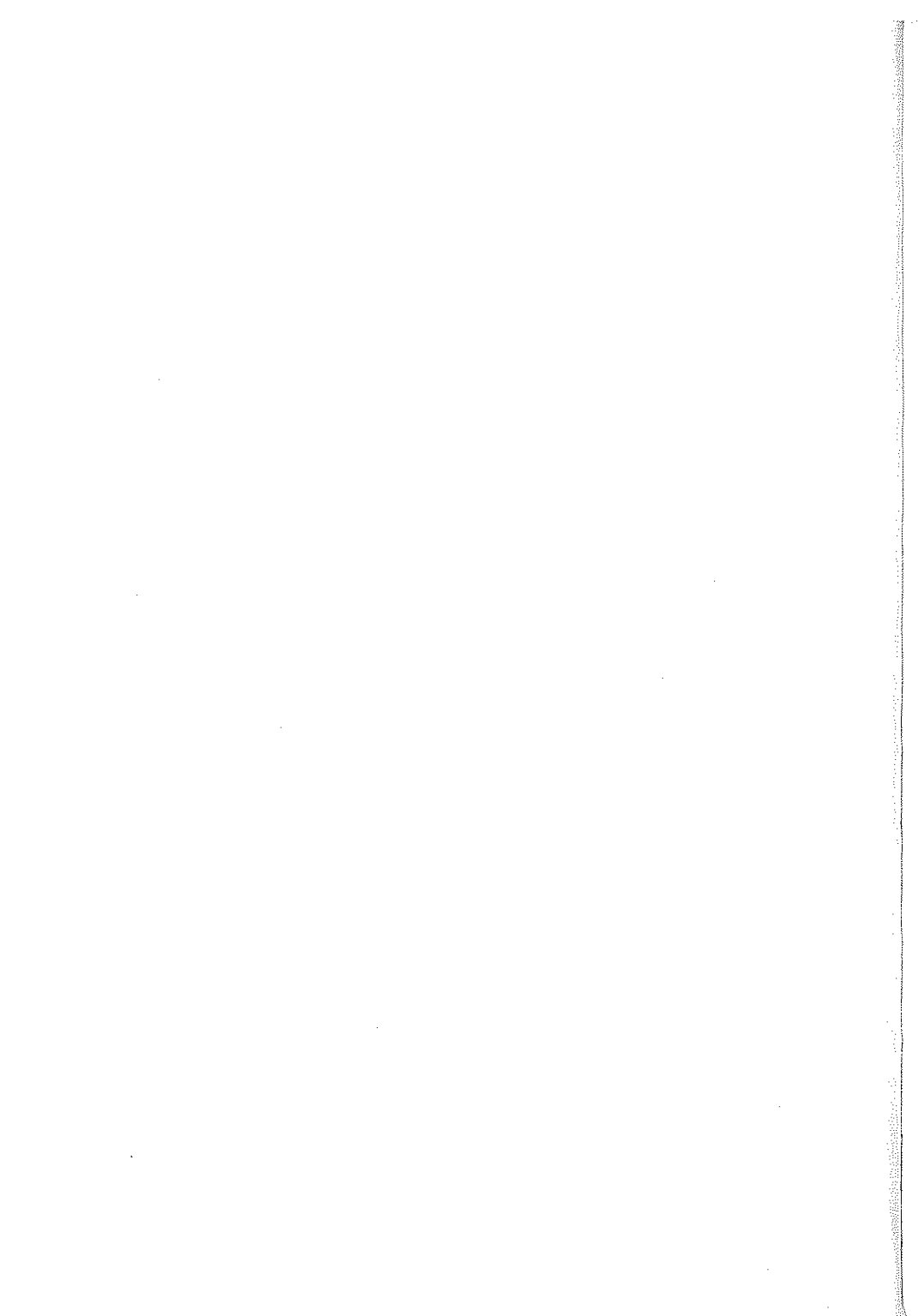
Τώρα ἐκδίδεται μὲ τὴν οικονομικὴ βοήθεια συμπατριωτῶν μας (πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ μὴ γίνει γνωστὸ τ' ὄνομά τους) καὶ μοιράζεται δωρεὰν στοὺς Κιρκαγασλιῆδες καὶ σ' ἄλλους κατάγονται ἀπὸ τὸ Κίρκαγας.

Ὅσοι θέλουν ἄς τὸ ζητήσουν ἀπὸ τὸ συγγραφέα (Σερρών 49, Θεσσαλονίκη 33, τηλ. 914-220).

Παράκλησή μας νὰ διαβαστῆ ἀπὸ τοὺς Κιρκαγασλιῆδες, τοὺς παλιότερους πρὸ πολὺ. Κι ἂν οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ διαβάσουν, γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο, νὰ τοὺς τὸ διαβάσουν οἱ νέοι. Θὰ τοὺς δώσουν στὰ γεράματά τους μιὰ μεγάλη χαρὰ, μιὰ γλυκὴ-πικρὴ συγκίνηση.

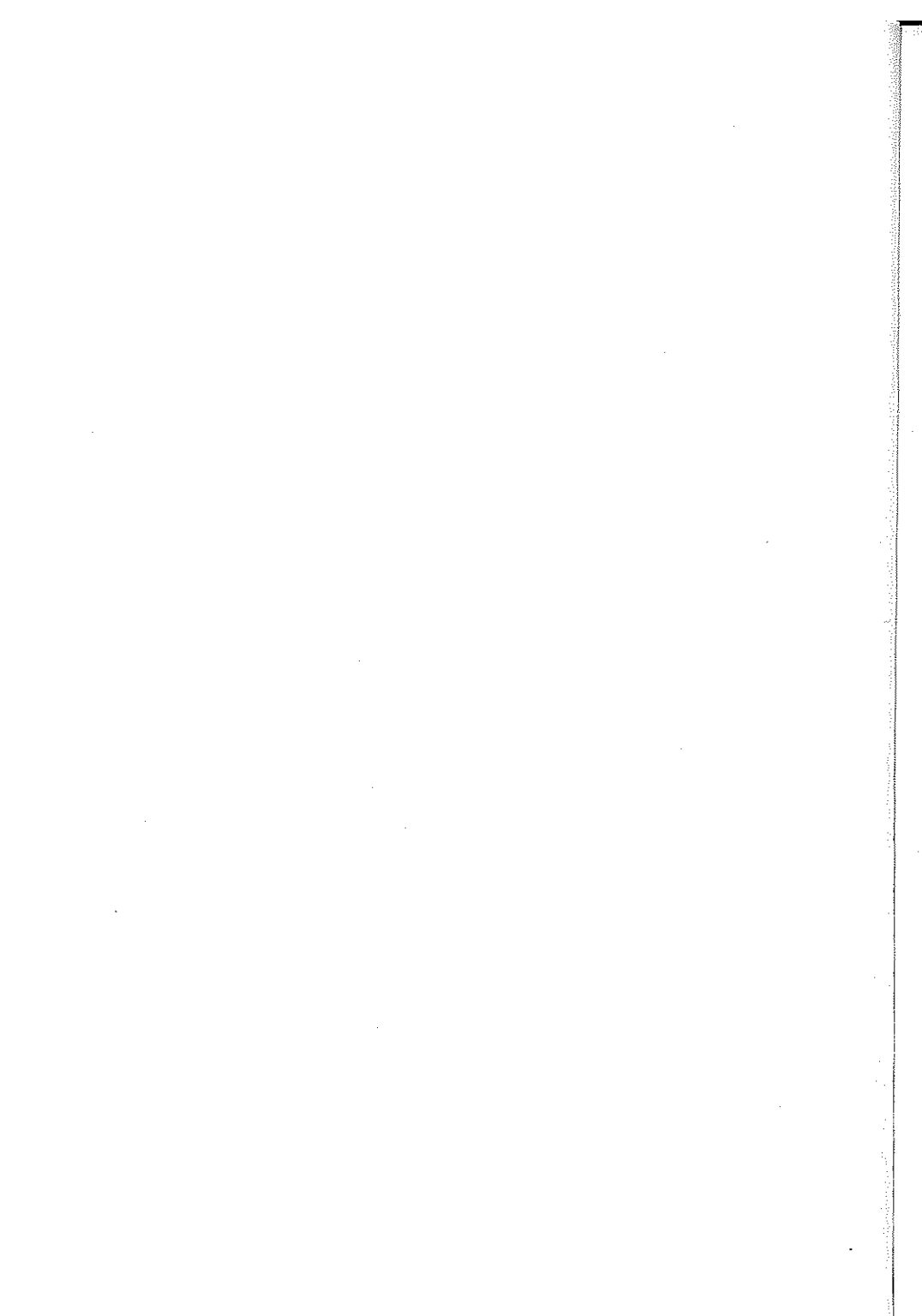
Σ Α μαρίνα
 Βασιλακη 2204
 2913 06
 2310 329551
 Ανω 1ης ΜΑ Μαρίνα

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

Γιὰ νὰ πλουτίσουμε καὶ νὰ ποικίλουμε τὴν ἱστορία τῆς ἰδι-
αίτερης πατρίδας μας συγκεντρώσαμε στὶς ἀμέσως ἐπόμενες σε-
λίδες ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἔχουν γράψει γιὰ τὸ Κιρκαγάτς (λογοτέχνες,
ἱστορικοί, δημοσιογράφοι) σὲ βιβλία, σὲ λεξικά, σ' ἐγκυκλο-
παίδειες, σ' ἐφημερίδες. Τοὺς εὐχαριστοῦμε θερμὰ καὶ θὰ τοὺς
θυμόμαστε πάντα μ' εὐγνωμοσύνη.

Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ καὶ τὴν πατρίδα μας ἐξυψώνει κι
ὄλους μας (τοὺς Κιρκαγατσιανούς) ὠφελεῖ, γιατί γνωρίζουμε
καὶ μαθαίνουμε καλύτερα τὴν ἱστορία της.

Μὲ ὅσα ἀντιγράφοι εἰδῶ δὲ νομίζουμε πὼς ἔχουμε ἐξαν-
τλήσει ὅ,τι ἔχει γραφεῖ γιὰ τὸ Κιρκαγάτς.

Ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων κάποιες διαφορῆς, κάποτε - κάποτε, σὲ κείνα
ποὺ γράφουν οἱ ἄλλοι γιὰ τὸ Κιρκαγάτς καὶ σ' αὐτὰ ποὺ ἀφη-
γοῦνται οἱ ἴδιοι Κιρκαγατσιανοί, π.χ. ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν
Ἑλλήνων κατοίκων: 5.000 ἐκεῖνοι, 2500-3500 ἡμεῖς, β' ὡς πρὸς
τὸ νερό: ἄφθονο, ἐκεῖνοι, λίγο, ἡμεῖς κ.λ.π.

Τέτιες διαφορῆς εἶναι ἀναπόφευκτες, γιατί οἱ ἄλλοι, οἱ ἐπι-
σκέπτες, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχουν πλήρη γνώση τῶν πραγμά-
των. Οἱ ἐμπειρίες, ποὺ ἀποκτιοῦνται ἀπὸ μιὰ ἐπίσκεψη σύντο-
μη, ὅταν μάλιστα λείπουν καὶ στατιστικὰ στοιχεῖα, εἶναι ὁπωσ-
δήποτε λειψές.

Τὸ εὐχάριστο εἶναι πὼς οἱ ἄλλοι κι ἡμεῖς συμφωνοῦμε στὰ
περισσότερα σημεῖα. Καὶ γενικὰ μᾶς εὐχαριστεῖ καὶ μᾶς κο-
λακεύει, ὅταν οἱ ἄλλοι ὁμιλοῦν ἐπαινετικά (ὄχι ὅμως μὲ ὑπερ-
βολές) γιὰ τὴν πατρίδα μας, ὅταν μάλιστα αὐτοὶ οἱ ἄλλοι εἶναι,
ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δικούς μας, κι ἓνας Chateaubriant (1768-1848).

FR. R. DE CHATEAUBRIAND:
«ITINÉRAIRE DE PARIS A' JÉRUSALEM»

Τὸ 1968 γιορτάστηκαν τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ François René de Chateaubriant. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν σὲ μιὰ πανηγυρική συνεδρίασή της τίμησε μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τὴν μνήμη τοῦ μεγάλου φιλέλληνα.

Τὸ περιοδικὸ «Νέα Ἑστία» εἶχε τὴν ὠραία πρωτοβουλία ν' ἀφιερῶσει τὸ Χριστουγεννιάτικο τεῦχος τοῦ 1968 στὸν Chat. Στὸ τεῦχος αὐτὸ Γάλλοι κι Ἑλληνες διανοούμενοι μιλοῦν γιὰ τὸ μεγάλο λογοτέχνη, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο φιλέλληνα. Ἐδῶ ὁ Chat. μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως γιατί τὸ 1806 - 1807, πραγματοποιώντας ἓνα ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους, «Ταξίδι ἀπὸ τὸ Παρίσι στὰ Ἱεροσόλυμα» (ὅπως τὸ τιτλοφορεῖ), πέρασε κι ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς. Παρὰ τὴ σύντομή του παραμονὴ ἐκεῖ (ἀπὸ τὶς 7 π.μ. ἕως τὶς 3 μ.μ. στίς 6 Ὀκτωβρίου 1806) μεταξὺ ἄλλων βρίσκει τὸ χρόνο νὰ κάνει κολακευτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ Κιρκαγάτς: γιὰ τοὺς ἀνθρώπους του, τὶς γυναῖκες του, τὸν πολιτισμὸ του καὶ τὰ ἐξαιρετικὰ προϊόντα του (βαμβάκι καὶ μέλι).

Δίνουμε παρακάτω τὶς σελίδες ποὺ ἀφοροῦν τὸ Κιρκαγάτς μεταφρασμένες ἀπὸ τὴν κόρη μου Μυρτώ Μεϊμαρίδου, πτυχιούχο τῆς Γαλλικῆς Φιλολογίας (σελ. 194 - 198, ἔκδοσ. 1968, Garnier - Flammarion, Paris).

*

«Βγήκαμε ἀπὸ τὴν Πέργαμο τὸ βράδυ στίς 7 καὶ προχωρώντας πρὸς Β. σταματήσαμε στίς 11 τὸ βράδυ γιὰ νὰ κοιμηθοῦμε στὴ μέση μιᾶς πεδιάδας. Στίς 6 (σ. μ. τοῦ Ὀκτώβρη), (καὶ) στίς 4 τὸ πρωῖ ξαναπήραμε τὸ δρόμο μας μέσα στὴ πεδιάδα, δίπλα στὰ δένδρα, ποὺ μοιάζει μὲ τὴ Λομβαρδία. Ὁ ὕπνος μὲ κυρίεψε τόσο, ποὺ μοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸν νικήσω κι ἔπεσα ἀπὸ τὸ κε-

φάλι τοῦ ἀλόγου μου. Θά ἔπρεπε νά εἶχα σπάσει τό λαιμό μου, ἀλλά τή γλύτωσα μ' ἓνα ἐλαφρό μώλωπα. Κατά τίς 7 (τό πρωί), βρεθήκαμε σ' ἓνα ἀνώμαλο ἔδαφος, σχηματισμένο ἀπό βουναλάκια. Σέ συνέχεια κατεβήκαμε σ' ἓνα μαγευτικό λεκανοπέδιο, κατάφυτο ἀπό μουριές, ἐλιές, λεῦκες, πεῦκα (κουκουναριές) σέ σχῆμα ὀμπρέλας.

Γενικά ὅλη αὐτή ἡ Γῆ τῆς Ἀσίας μοῦ φάνηκε πολὺ ἀνώτερη ἀπό τή γῆ τῆς Ἑλλάδας. Φτάσαμε πολὺ νωρίς στό Σόμα, ἄθλια τουρκική πόλη, ὅπου περάσαμε τὴν ἡμέρα μας.

Δὲν καταλάβαινα πιά τίποτα σχετικὰ μὲ τὴν πορεία μας. Δὲν ἤμουν πιά στὰ ἴχνη τῶν ταξιδιωτῶν, πού, ὅλοι τους, πηγαίνοντας στὴν Προύσα ἢ ἐρχόμενοι ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη, περνοῦν πολὺ περισσότερο ἀνατολικά ἀπ' τὸ δρόμο τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά γιὰ νά φτάσουμε στὴν ἄλλη πλευρά (τῆ δυτικῆ) τοῦ βουνοῦ Ἰδη, μοῦ φαινόταν ὅτι ἔπρεπε νά εἶχαμε πάει ἀπὸ τὴν Πέργαμο στό Ἀδραμίτι, ἀπ' ὅπου βαδίζοντας κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς ἢ διασχίζοντας τὸ Gargare θά κατεβαίναμε στὴν πεδιάδα τῆς Τροίας. Ἀντὶ ν' ἀκολουθήσουμε αὐτὸ τὸ δρόμο, εἶχαμε περπατήσει πάνω σὲ μιὰ γραμμὴ πού περνοῦσε ἀκριβῶς ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ δρόμο τῶν Δαρδανελλίων κι ἐκεῖνο τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἄρχισα νά ὑποπτεύομαι κάποια ἀπάτη ἀπὸ μέρος τοῦ ὁδηγοῦ, ὅταν μάλιστα τὸν εἶδα νά μιλᾷ μὲ τὸ γενίτσαρο. Ἔστειλα τὸν Julien (σ.μ. ὑπηρέτης του) νά βρεῖ τὸ διερμηνέα. Τὸν ρώτησα πῶς βρισκόμασταν στό Σόμα. Ὁ διερμηνέας μοῦ φάνηκε ἀμήχανος (στενοχωρημένος). Μοῦ ἀπάντησε ὅτι πηγαίναμε στό Κιρκαγάτς· ὅτι ἦταν ἀδύνατο νά διασχίσουμε τὸ βουνό· ὅτι ἐκεῖ σίγουρα θά μᾶς ἀποκεφάλιζαν· ὅτι ἡ ὀμάδα μας δὲν ἦταν ἀρκετὰ πολυάριθμη γιὰ νά ριψοκινδυνέψουμε ἓνα τέτιο ταξίδι καὶ ὅτι ἦταν πολὺ πιὸ συμφέρον νά πᾶμε νά συναντήσουμε τὸ δρόμο τῆς Κωνσταντινούπολης. Αὐτὴ ἡ ἀπάντηση μ' ἐξόργησε. Εἶδα καθαρά ὅτι ὁ διερμηνέας κι ὁ Γενίτσαρος, εἴτε ἀπὸ φόβο, εἴτε γι' ἄλλες αἰτίες, εἶχαν ὀργανώσει μιὰ συνωμοσίαν γιὰ νά μὲ ἀποτρέψουν ἀπὸ τὸ δρόμο μου. Φώναξα τὸν ὁδηγὸ καὶ τὸν μάλωσα γιὰ τὴν ἀπιστία του· τοῦ εἶπα ὅτι ἐφόσον εὔρισκε τὸ δρόμο τῆς Τροίας δυσκολοπέ-

ραστο (ἐπικίντυνο) θάπρεπε νὰ τό' λεγε στὴ Σμύρνη· ὅτι ἦταν ἓνας δειλός, παρ' ὅτι ἦταν Τοῦρκος· ὅτι δὲ θ' ἄφηνα ἔτσι τὰ σχέδιά μου, σύμφωνα μὲ τὸ φόβο καὶ τὰ καπρίτσια του· ὅτι ἡ πορεία μας εἶχε γίνει γιὰ νὰ ὀδηγηθῶ στὰ Δαρδανέλλια κι ὅτι θὰ πῆ- γαινα στὰ Δαρδανέλλια.

Σ' αὐτὰ τὰ λόγια, πού ὁ διερμηνέας μετάφρασε πολὺ πιστά, ὁ ὀδηγὸς θύμωσε καὶ φώναξε: Ἐλλάχ! Ἐλλάχ! τίναξε τὴ γε- νειάδα του μ' ὀργή, δῆλωσε πὼς ὅ,τι κι ἂν ἔλεγα κι ὅ,τι κι ἂν ἔκανα ματαιοπονοῦσα καὶ πὼς θὰ μὲ ὀδηγοῦσε στὸ Κιρκαγάτς κι ἐκεῖ θὰ βλέπαμε ἂν ἓνας Χριστιανὸς ἢ ἓνας Τοῦρκος θὰ εἶχε δικιο μπροστά στὸν ἀγά. Χωρὶς τὸν Julien νομίζω πὼς θὰ τὸν εἶχα σκοτώσει αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο.

Στὸ Κιρκαγάτς, πού ἦταν μιὰ πλούσια καὶ μεγάλη πόλη, τρεῖς λεῦγες ἀπὸ τὸ Σόμα, ἔλπιζα νὰ βρῶ ἓνα Γάλλο πράκτορα, πού θὰ λογίκευε αὐτὸ τὸν Τοῦρκο. Στις 6 τοῦ Ὀκτώβρη, στις 4 τὸ πρωῖ, ὅλη ἡ ὀμάδα μας βρισκόταν πάνω στ' ἄλογα σύμφω- να μὲ τὴ διαταγὴ πού τοὺς εἶχα δώσει. Φτάσαμε στὸ Κιρκαγάτς σὲ λιγότερο ἀπὸ τρεῖς ὥρες καὶ ξεπεξέψαμε μπροστά στὴν πόρ- τα ἑνὸς πολὺ ὠραίου χανιοῦ. Ὁ διερμηνέας ρώτησε νὰ πληρο- φορηθεῖ ἀμέσως, ἂν ὑπῆρχε Γάλλος πρόξενος στὴν πόλη. Τοῦ ὑπέδειξαν τὴν κατοικία ἑνὸς Ἰταλοῦ χειρουργοῦ. Ὁδηγήθηκα στὸ σπίτι τοῦ ὑποτιθέμενου ὑποπροξένου καὶ τοῦ ἐξήγησα τὴν ὑπόθεσή μου. Πῆγε ἀμέσως νὰ τὸ ἀνακοινώσῃ στὸ Διοικητὴ. Αὐτὸς μὲ διέταξε νὰ παρουσιασθῶ μπροστά του μὲ τὸν ὀδηγὸ μαζί.

Πῆγα στὸ δικαστήριό τῆς Ἐξοχότητάς του· προηγήθηκα ἀπὸ τὸν διερμηνέα καὶ τὸν γενίτσαρο. Ὁ ἀγάς ἦταν μισοξαπλω- μένος στὴ γωνιά ἑνὸς σοφῆ, στὸ βάθος μιᾶς μεγάλης καὶ ἀρκε- τὰ ὠραίας σάλας, πού τὸ πάτωμά της ἦταν σκεπασμένο μὲ χαλιά. Ἦταν ἓνας νέος ἄντρας ἀπὸ οἰκογένεια βεζύρηδων. Εἶχε ὄπλα κρεμασμένα πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωμα- τούχους ἦταν καθισμένος δίπλα του. Κάπνιζε, μ' ἓνα ἀέρα περι- φρονητικό, μιὰ μεγάλη περσικὴ πίπα κι ἔβγαζε ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ καγχασμοὺς ὑπερβολικοὺς κοιτώντας μας. Αὐτὴ ἡ ὑπο- δοχὴ μὲ δυσαρέστησε. Ὁ ὀδηγός, ὁ γεννίτσαρος κι ὁ διερμη-

νέας έβγαλαν τὰ σαντάλια τους στην πόρτα, σύμφωνα με τὸ ἔθιμο. Πήγαν νὰ φιλήσουν τὸ κάτω μέρος τοῦ φορέματος τοῦ ἀγᾶ και ξαναγύρισαν νὰ καθίσουν στην πόρτα. Τὸ πρᾶγμα δὲ πέρασε ἀνενόχλητα γιὰ μένα. Ἦμουν ὀπλισμένοι, φοροῦσα μπότες και σπιρούνια· κρατοῦσα στὸ χέρι μαστίγιο. Οἱ σκλάβοι θέλησαν νὰ με ὑποχρεώσουν ν' ἀφήσω τίς μπότες, τὸ μαστίγιο και τὰ ὄπλα μου. Τὸς εἶπα με τὸ διερμηνέα πὼς ἓνας Γάλλος ἀκολουθοῦσε παντοῦ τίς συνήθειες τῆς χώρας του. Προχώρησα βίαια μέσα στην κάμαρα. Ἐνας σπαχῆς με ἄρπαξε ἀπὸ τὸ ἄριστερὸ μπράτσο και με τράβηξε πίσω διὰ τῆς βίας. Τὸν χτύπησα στὸ πρόσωπο με τὸ μαστίγιο, πρᾶγμα ποὺ τὸν ἀνάγκασε νὰ μ' ἀφήσει. Ἐβαλε τὸ χέρι πάνω στὰ πιστόλια ποὺ εἶχε στή ζώνη του· χωρὶς νὰ φυλαχτῶ ἀπὸ τὴν ἀπειλή του, πήγα νὰ καθίσω δίπλα στὸν ἀγᾶ, ποὺ ἡ ἐκπληξή του ἦταν γελοία. Τοῦ μίλησα γαλλικά. Παραπονέθηκα γιὰ τὴν αὐθάδεια τῶν ἀνθρώπων του· τοῦ εἶπα ὅτι δὲν εἶχα σκοτώσει τὸ γενίτσαρό του ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς αὐτόν· ὅτι ἔπρεπε νὰ ξέρει πὼς οἱ Γάλλοι ἦταν οἱ πρῶτοι και οἱ πιὸ πιστοὶ σύμμαχοι τοῦ Μεγάλου Ἀφέντη· ὅτι ἡ δόξα τῶν ὄπλων τους ἦταν ἀρκετὰ ξακουστὴ στην Ἀνατολή κι ὅτι ἔπρεπε νὰ μάθουν νὰ σέβονται τὰ καπέλλα τους ὅπως κι αὐτοὶ τιμοῦν τὰ τουρμπάνια τους, χωρὶς νὰ τὰ φοβοῦνται· ὅτι εἶχα πιεῖ καφέ με πασάδες, ποὺ με εἶχαν μεταχειριστεῖ σὰ γιό τους· ὅτι δὲν εἶχα ἔρθει στὸ Κιρκαγάτς γιὰ νὰ μοῦ μάθει τρόπους ἓνας σκλάβος και ὑπῆρξε ἀρκετὰ θρασύς γιὰ νὰ ἐγγίσει τὸν γύρο τοῦ ρούχου μου.

Ὁ ἀγᾶς ἐκπληκτος με ἄκουγε σὰ νὰ με καταλάβαινε. Ὁ διερμηνέας τοῦ μετάφρασε τὰ λόγια μου. Ἀπάντησε ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε ἰδεῖ Γάλλο· ὅτι με εἶχε πάρει γιὰ Φράγκο και ὅτι σιγουρότατα θὰ με δικαίωνε· εἶπε νὰ μοῦ φέρουν καφέ.

Τίποτα δὲν ἦταν πιὸ περίεργο ἀπὸ τὸ νὰ παρατηρεῖ κανένας τὸ κατάπληκτο ὕφος και τὰ κατεβασμένα μοῦτρα τῶν σκλάβων, ποὺ μ' ἔβλεπαν καθισμένο με τίς σκονισμένες μου μπότες πάνω στὸ ντιβάνι, δίπλα στὸν κύριό τους. Μόλις ἀποκαταστάθηκε ἡσυχία, ἐξήγησαν τὴν ὑπόθεσή μου.

Ἀφοῦ ἄκουσε και τὰ δυὸ μέρη, ὁ ἀγᾶς ἔβγαλε μιὰν ἀπόφα-

ση πού δὲν περίμενα καθόλου: καταδίκασε τὸν ὁδηγὸ νὰ μοῦ ἐπιστρέψει ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ χρήματά μου· ἀλλὰ δήλωσε ὅτι μὴ καὶ τ' ἄλογα ἦταν κουρασμένα, πέντε ἄνθρωποι μονάχα δὲν μπορούσαν νὰ ριψοκιντηνέσουν τὴν διάβαση τῶν βουνῶν· ὅτι κατὰ συνέπεια ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ πάρω ἤσυχα τὸ δρόμο τῆς Κωνσταντινούπολης.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ὑπῆρχε κάποια εὐθυκρισία τούρκικη ἀρκετὰ ἀξιοσημείωτη, ἂν μάλιστα πάrouμε ὑπ' ὄψη τὴ νεότητα καὶ τὴ λίγη πείρα τοῦ δικαστῆ. Εἶπα στὴν ἐξοχότητά του ὅτι ἢ ἀπόφαση, ἄλλωστε πολὺ δίκαιη, ἔπεφτε ἔξω σὲ δύο σημεῖα: πρῶτα, πὼς πέντε ἄνθρωποι καλὰ ἐξοπλισμένοι περνοῦσαν ἀπὸ παντοῦ· δεύτερον, πὼς ὁ ὁδηγὸς ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχε σκεφτεῖ στὴ Σμύρνη καὶ νὰ μὴν ἀναλάβει μὴν ὑποχρέωση, πού δὲν εἶχε τὸ κουράγιο νὰ τὴν ἐκπληρώσει. Ὁ ἀγὰς συμφώνησε ὅτι ἡ τελευταία μου παρατήρηση ἦταν σωστὴ, ἀλλὰ ἀφοῦ τὰ ἄλογα ἦταν κουρασμένα καὶ ἀνίκανα νὰ κάνουν ἓνα τόσο μακρὺ δρόμο, ἢ μοῖρα μὲ ὑποχρέωνε νὰ πάρω ἄλλο δρόμο.

Ἦταν μάταιο νὰ ἀντιστέκεται κανένας στὴ μοῖρα· ὅλα ἦταν κρυφὰ ἐναντίον μου, ὁ δικαστῆς, ὁ διερμηνέας καὶ ὁ γενίτσαρὸς μου. Ὁ ὁδηγὸς θέλησε νὰ φέρει δυσκολίες γιὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ τοῦ δήλωσαν ὅτι τὸν περίμεναν στὴν πόρτα ἑκατὸ ξυλιές, ἂν δὲν ἔδινε ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ποσὸ πού εἶχε πάρει. Τὸ ἔβγαλε μὲ μεγάλη λύπη ἀπ' τὸ βάθος μιᾶς μικρῆς δερμάτινης σακούλας καὶ μὲ πλησίασε γιὰ νὰ μοῦ τὸ δώσει. Τὸ πῆρα καὶ τοῦ τὸ ξανάδωσα κατηγορώντας τον γιὰ ἔλλειψη καλῆς πίστης καὶ τιμιότητος. Τὸ συμφέρον εἶναι τὸ μεγάλο ἐλάττωμα τῶν μουσουλμάνων καὶ τὸ φιλοδῶρημα εἶναι ἡ ἀρετὴ πού ἐκτιμοῦν περισσότερο. Ἡ πράξη μου τοὺς φάνηκε ὑπέροχη. Δὲν ἄκουγες παρά: Ἄλλάχ! Ἄλλάχ! Μὲ προέπεμψαν ὅλοι οἱ σκλάβοι, ἀκόμα κι ὁ σπαχῆς πού χτύπησα. Περίμεναν αὐτὸ πού ὀνομάζουν ρεγάλο...

Ὅσον ἀφορᾶ τοὺς ὑπόλοιπους, τοὺς δήλωσα ὅτι ἓνας Γάλλος δὲν ἔκανε οὔτε δεχόταν δῶρα.

Νὰ οἱ φροντίδες πού μοῦ στοίχισε τὸ Ἴλιον κι ἡ δόξα τοῦ Ὀμήρου. Εἶπα στὸν ἑαυτὸ μου γιὰ νὰ παρηγορηθῶ, ὅτι θὰ περνοῦσα ἀναγκαστικὰ μπροστὰ ἀπὸ τὴν Τροία πλέοντας μὲ τοὺς

προσκυνητές κι ότι θά μπορούσα νά πληρώσω τόν καπετάνιο νά μέ κατεβάσει (νά μέ βγάλει στην ξηρά).

Δέν σκεφτόμουν λοιπόν πλέον παρά ν' ακολουθήσω γρήγορα τὸ δρόμο μου. Πῆγα νά ἐπισκεφτῶ τὸ χειρουργό. Δέν εἶχε ξαναφανεῖ καθόλου σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση τοῦ ὀδηγοῦ, εἴτε γιατί δέν εἶχε κανένα τίτλο γιὰ νά μέ ὑποστηρίξει εἴτε ἐπειδὴ φοβήθηκε τὸ διοικητή. Περπατήσαμε μαζί μέσα στὴν πόλη, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη καὶ πολυάνθρωπη. Εἶδα αὐτὸ ποὺ πουθενά ἀκόμα δέν εἶχα συναντήσει, νέες ἑλληνίδες δίχως φερετζέ, ζωηρές, ὁμορφες, εὐγενικές, καταδεκτικές κι ὅπως φαίνονταν κορίτσια τῆς Ἰωνίας. Εἶναι παράξενο ποὺ τὸ Κιρκαγάτς, τόσο γνωστὸ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολὴ γιὰ τὴν καλύτερη ποιότητα τοῦ βαμβακιοῦ του, δέν βρίσκεται σὲ κανένα ταξιδευτὴ (περιηγητὴ) καὶ δέν ὑπάρχει σὲ κανένα χάρτη.

Εἶναι ἀπ' αὐτὲς τὶς πόλεις ποὺ οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουν ἱερές· εἶναι προσαρτημένη στὸ μεγάλο τζαμί τῆς Κωνσταντινούπολης· οἱ πασάδες δέν μποροῦν νά μποῦν ἐδῶ.

Μίλησα γιὰ τὴν καλωσύνη (σ.μ. βέβαια τῶν κατοίκων) καὶ τὴ μοναδικότητα τοῦ μελιοῦ του μιλώντας γιὰ κείνο τοῦ Ὑμητοῦ.

Ἀφήσαμε τὸ Κιρκαγάτς στὶς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα καὶ πήραμε τὸ δρόμο τῆς Κωνσταντινούπολης.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Α' ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ: «ΤΟ ΝΟΥΜΕΡΟ 31328»

Ὁ Ἄιβαλιώτης λογοτέχνης καὶ ἀκαδημαϊκὸς Ἡλίας Βενέζης στὸ πρῶτο τοῦ βιβλίου, ποὺ τὸν καθιέρωσε σὰ λογοτέχνη, τὸ περίφημο «Τὸ ν ο ὄ μ ε ρ ο 31328» (ὑπότιτλος: «Τὸ βιβλίο τῆς σκλαβιάς») καὶ στὶς σελίδες 101 - 154 (ἔκδ. Ε', Κολλάρου) γράφει σχετικὰ μὲ τὴν παραμονή του στὸ Κιρκαγάτς καὶ τὶς πικρὲς ἐμπειρίες ποὺ ἔζησε ἐκεῖ σὰν αἰχμάλωτος (γεσήρ) στὰ ἐργατικά τάγματα.

Ἀντιγράφουμε ἐδῶ ὀρισμένα ἀποσπάσματα ποὺ ἀφοροῦν τὸ Κιρκαγάτς. Ὁ Βενέζης ἔχει τὸ μεγάλο χάρισμα νὰ μετουσιώνει τὶς ἀντιξοότητες τῆς ζωῆς σὲ σελίδες γλυκόπικρου λυρισμοῦ, ποὺ ἀγγίζουν τὴν καρδιά καὶ βαλσαμώνουν τοὺς πόνοὺς τῆς.

*

— «Τέλος σταθήκαμε. Ἦταν τὸ Κιρκαγάτς. Μιὰ μέρα πρὶν φτάξουμε ἐκεῖ, εἶδαμε ξαφνικὰ στὸ δρόμο κάτι ἀλλοσοῦσυμα ὄντα. Σπάζαν χαλίκι. Ἦταν γυμνοί, κουρελιασμένοι, χλωμοί, ἀξούριστοι ....» (σ. 101).

*

— «Σταθήκαμε στὸ Κιρκαγάτς. Σταβλιστήκαμε σ' ἓνα μεγάλο κελάρι μιᾶς ἐκκλησιᾶς. Εἶχε πρὶν ἄλογα. Τὰ βγάλαν καὶ μπήκαμε ἐμεῖς. Ἦταν στενὸ. Μόλις χωρούσαμε τόσοι νομάτοι νὰ στεκόμαστε ὀλόρθοι, παστωμένοι.

Σὰν ἦλθε ἡ νύχτα λέγαμε πὼς θὰ μᾶς πᾶν πουθενὰ ἄλλοῦ, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ξαπλώσουμε. Δὲ μᾶς πῆγαν.

— Παιδιά, ἐδῶ θὰ μείνουμε!

Μὲ τὴ φωνὴ τούτῃ ποὺ ἀκούστηκε, ὅλα τὰ κορμιά, ἀσυναί-

σθητα, ἀμολάραν νά πέσουν καταγῆς, νά προκάμουν ἓνα λιγοστό τόπο γιά ὕπνο. Τὸ κελάρι γέμισε φωνές. Ὁ ἓνας πατοῦσε τὸν ἄλλον, ὁ ἓνας ἔπεφτε πάνω στὸν ἄλλον, ἦταν ὀλοσκότεινα ... (σ. 102).

*

— «... Τὸ πρωὶ ὅλα τὰ μάτια ἦταν κόκκινα ἀπ' τὴν ἀϋπνία.

Μᾶς βάλαν νά παστρέψουμε τοὺς δρόμους. Ἐφήσαμε στὸ κελάρι μονάχα ἐκείνους ποὺ εἶχαν πουντιάσει τὴ νύχτα τῆς βροχῆς. Αὐτοὶ δὲ δούλεψαν, γιατί ἦταν ἄρρωστοι. Φάγαν μονάχα ξύλο - ἐπειδὴ ἦταν.

Στὸ δρόμο οἱ χωριανοὶ μαζεύουνταν, μᾶς βλέπαν καὶ μᾶς φτύναν. Ὅσο βράδευε τόσο ἡ ἐξάντληση βάραινε.

— Γιά συλλογιστῆτε τὸν ὕπνο πάλι τὴ νύχτα ! Συλλογιστεῖτε τὸν ὕπνο.

— Τί θὰ κάνουμε ! Τί θὰ κάνουμε ! μурμουρίζαμε ἀπελπισμένα.

Θυμηθῆκαμε τοὺς ἄρρώστους μας. Αὐτοὶ θὰ κοιμηθῆκαν ὅλη τὴ μέρα. Ζηλεύαμε τὴν τύχη τους. Μακάρι νά ἔχαμε πουντιάσει. Ὅ,τι ἦταν νά γίνῃ ἄς γινόταν. Ὅμως θὰ ἔχαμε κοιμηθῆ.

Μᾶς πῆγαν στὸ κελάρι. Σὲ λίγο ἦρθαν στὸ μικρὸ παράθυρο τὰ τουρκιὰ τὰ παιδιὰ, νά παίξουν. Βαστοῦσαν κομμάτια ψωμί, ἀποτίγαρα, πεπονόφλουδες. Τὰ πετοῦσαν μέσα καὶ κάναν χά-ζι νά παρακολουθοῦν τί σούσουρο γινόταν στὸ σκοτάδι μ' ἐμᾶς, ποιὸς νά πρωταρπάξῃ τὸ μάννα ...» σ. 102-103).

*

— Τὴν ἄλλη μέρα μᾶς πῆγαν νά δουλέψουμε στὸ σταθμό. Πρὶν ξεκινήσουμε ὁ ἀξιωματικὸς, ποὺ ἔκαμε τὸ ξεδιάλεμα χτές, ἦρθε, μᾶς κοίταξε καὶ μᾶς εἶπε:

— Θὰ δουλέψετε !

Ἦταν ἓνας τόνος αὐστηρὸς ἔτσι ποὺ τὸ πρόφερε. Ζαρώσαμε.

— Εἶδεμὴ θὰ φύγετε σὰν τοὺς ἄλλουνοὺς !

Μουρμουρίζουμε τρέμοντας.

— Θὰ δουλέψουμε, ζαμπὶτ (ἀξιωματικέ).

Στό σταθμό ήταν βαγόνια γεμάτα προμήθειες του στρατού. Στοίβες σακιά, καρποί, σιτάρια, ό,τι θές. "Επρεπε να τὰ ξεφορτώσουμε σε μιάν αποθήκη καμιά κατοστή μέτρα από κει ...

"Ήταν σακιά ογδόντα οκάδες ... ήμουν ένα αδύναμο παιδί» (σ. 105).

*

— Τό ίδιο πρωί, ἄμα φύγαν οί μουσαφιραίοι, ἐμᾶς μᾶς χώρισαν σε συντεχνίες. Μεγαλύτερη ἀνάγκη εἶχαν ἀπό χτίστες. Γιατί ὁ τόπος, ἐκεῖ κατὰ τ' Ἀρμένικα ἦταν καμένος ἀπ' τὸν Ἑλληνα πού εἶχε φύγει. Λοιπόν, σάν διέταξε ὁ ἀξιωματικός: «οἱ γιαιτιζήδες νὰ βγοῦν ἕνα βῆμα μπρός!»), ἔκαμα ἕνα βῆμα καὶ βγήκα. Κι ὁ Γιάννης. Κι ἕνας ἄλλος, ὁ Στυλιανός ὁ Βέργας ...

Ὁ χωριάτης, πικαρισμένος (σ.σ. γιατί ὁ Στυλιανός δὲν ἤξερε ἀπὸ χτίσιμο κι ὅ,τι ἔχτιζε τὸ γκρέμιζαν γιὰ νὰ τὸ ξαναχτίσουν) δὲ μᾶς ἔδωσε νὰ μασήσουμε τίποτα. Μονάχα στὸ Γιάννη ἔδωσε μιὰ πρέζα καπνό. Τὸν μοιραστήκαμε σὰ φύγαμε.

Περνώντας ἀπὸ ἕνα ἀλάνι (ἀνοιχτὸ μέρος) βρήκαμε πεπονόφλουδες - στὸ Κιρκαγάτς βγαίνουν τὰ καλύτερα πεπόνια. Δὲ χορτάσαμε, μὰ ἦταν κάτι πολὺ δροσερὸ - σὰ γυναίκα ἑαρινή...» (σ. 111 - 112).

*

— Τὸ χτυπημένο ποδάρι τοῦ Ζάκ πονοῦσε πολὺ. Ἀναγκάζοταν κάθε τόσο νὰ σταματᾷ νὰ κόβη ξύλα. Τότε, ἐγὼ ἔβαζα τὰ δυνατά μου γιὰ νὰ βγάλω ἕνα μέρος ἀπ' τὴ δουλειὰ πού δὲ θὰ βγαζε ὁ Ζάκ. Δὲν πρόφταινα. Μᾶς χτυποῦσαν πολὺ.

"Ἐτσι μοῦ ἤρθε κάποτε ἡ ἰδέα:

— Τὸ ξέρουν πὼς εἶσαι μουσικός; λέω στὸ φίλο μου.

— "Ὀχι, δὲν τὸ ξέρουν.

— Γιατί μωρὲ Ζάκ; Γιὰ συλλογίσου! "Ἄν σε χρειάζονταν, σώθηκες.

— Λὲς νὰ τὸ πῶ;

Τὸν βίασα νὰ τὸ πῆ. Κεῖνες τὶς μέρες μάθαμε πὼς ἤρθε κι ἕνα θέατρο στὸ Κιρκαγάτς. Κάτι καρακάξες ἐβραεῖες ἀπ' τὴ Σμόρνη. Παίζαν στὴ μεγάλη ἐκκλησία (σ.σ. «Κοίμηση τῆς Θεοτόκου»). Μπορεῖ νὰ τὸν θέλαν ἐκεῖ. "Ἐτσι, τὸ 'πε στὸν ἀξιωματικό.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔσκασε ἡ πόμπα. Κόβαμε ξύλα, ὅταν προσέξαμε ἐξαιρετικὴ κίνηση ὄξω ἀπ' τὴ μικρὴ αὐλή. Στρατιῶτες, φωνές, ἀξιωματικοί. Τέλος φάνηκε ἓνας ἀψηλός ἄντρας, τρία ἄστρα στὸ τετράγωνο πανὶ τοῦ γιακᾶ. Συνταγματάρχης.

— Ποιὸς εἶναι; ρωτᾶ.

Δείξανε τὸ Ζάκ.

— Αὐτὸς εἶναι!

Παρατήσαμε τοὺς μπαλτάδες καὶ στεκόμαστε εὐλαβικά.

— Ξέρεις μουσικὴ; λέει στὸ Ζάκ ὁ συνταγματάρχης κοιτάζοντάς τον ἀπ' τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια.

— Ξέρω.

— Παίζεις πιάνο;

— Παίζω.

— Καλά!

Ἐφυγε καὶ τὸ μεσημέρι φέραν στὸ Ζάκ ἓνα καλοκαιρινὸ ἀμπέχωνο, λίγο φορεμένο, ἓνα πανταλόνι κι ἓνα ζευγάρι ἄρβυλα.

Τοῦ εἶπαν πὼς θὰ τὸν πᾶνε στὸ λόχο νὰ ξυριστεῖ καὶ νὰ ἔναι ἔτοιμος γιὰ αὔριο τὸ πρωί.

— Βλέπεις, Ζάκ! Βλέπεις, Ζάκ!

Ὁ Ζάκ ἄστραψε ἀπὸ χαρὰ. Ἐλλάξε τὰ ροῦχα. Μάζεψα τὰ παλιοτσούβαλα ποὺ φοροῦσε καὶ τύλιξα μ' αὐτὰ τὰ ποδιάρια μου. Τὰ δικά μου εἶχαν κουρελιαστῆ. Ἐβαλα στίς πατοῦσες κ' ἓναν ψηλὸ πάτο ἀπὸ σανίδι. Ἐτσι ἦταν πολὺ καλὰ. Μοῦ περίσσεψε μάλιστα καὶ ρεζέρβα τσουβάλι, ν' ἀλλάξω σὰν θὰ γέμιζε ἀπὸ λάσπη καὶ νερὸ αὐτὸ ποὺ φοροῦσα ...» (σ. 120-122).

*

— Τὸ Μπακίρκιοῖ εἶναι ἴσαμε μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ Κιρκιάγας.

Αὐτὸ τ' ὄνομα τὸ τρέμαμε. Ἦταν ἡ πατρίδα τοῦ Μπακιρλῆ - ἐφέ. Αὐτὸς, τὸν καιρὸ ποὺ ὁ στρατὸς μας κρατοῦσε τὴν Ἀνατολή, στάθηκε ἓνα ἀληθινὸ παλικάρι. Δὲν ἔσκυψε, πῆρε τὰ βουνὰ καὶ πολεμοῦσε. Οἱ δικοί μας τότε τὸν τρέμαν. Μιὰ νύχτα πατήσαν τὸ χωριὸ καὶ τὸν γυρεύανε. Δὲν τὸν βρῆκαν. Τοῦ σκότωσαν τὴ μητέρα καὶ τὴν ἄρραβωνιαστικιά (σ.σ.: Γι' ἀντίποινα ὁ Μουσ-

ταφάς - Μπακιρλής ἐξόντωσε (πῶς;) ὅλους τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Μπακιριοῦ, κάπου 600 ψυχές, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν καταστροφή. Περισσότερα γιὰ τὸ Μπακίρι καὶ τὸν Μπακιρλή σ' ἄλλες σελίδες) ....

— Μᾶς εἶπαν: Θὰ μείνουμε ἐκεῖ, στὸ Μπακίρι.

Δουλέψαμε τὴ μέρα σὲ κάτι ἀποθῆκες καὶ τὴ νύχτα μᾶς μαντρίσαν σ' ἓνα μικρὸ τετράγωνο μαγαζί. Μιά τρύπα - ἴσα - ἴσα μᾶς χωροῦσε νὰ ξαπλώσουμε. Δὲ μᾶς βάλαν σκοπό. Ποῦ θὰ πηγαίναμε ἂν φεύγαμε; Τὸ μαγαζί δὲν εἶχε παράθυρο, μὰ ἀπ' τὸν τοῖχο οἱ σουβάδες ἦταν πεσμένοι· ἔμπαινε μέσα χουφτιές - χουφτιές ὁ χειμῶνας. Φωτιά τίποτα. Πικραμένοι ὡς τὸ θάνατο θυμόμαστε τὸ Κιρκαγάτς, τὴ φωτιά, τίς νύχτες μὲ τίς ψεῖρες. Μονάχα ὁ Γιάννης ἀντιστεκόταν:

— Μή, μωρὲ παιδιά! Μὴ τὰ χάνετε! Νὰ διῆτε ὅλα θὰ στρώσουν .... (σ. 129).

*

— Κατὰ τὸ ἀπομεσήμερο τὴν ἄλλη μέρα.

Ἦμουν μονάχος στὸ θαλάμι. Ἕνας μικρὸς μαῦρος ὄγκος ἦρθε καὶ στάθηκε στὴν πόρτα. Ἦταν μιὰ γριούλα μισοσκεπασμένη μὲ τὸ φερετζέ. Ρίχνει μιὰ ματιὰ ἀνήσυχη γύρω στὸ καλτερίμι. Ὑστερα πετᾷ βιαστικά πρὸς τὸ μέρος μου ἓνα μεγάλο κομμάτι ζεστὸ ψωμί κι ἓνα κυδῶνι.

— Θέλεις τίποτα, ... ὄγλούμ, (γιέ μου) ρωτᾷ φοβισμένα ἢ φωνὴ τρέμοντας κάτω ἀπ' τὸ μαῦρο πέπλο.

Στέκω χαμένος, χτυπημένος. Εἶναι μιὰ φωνὴ τόσο ἡρεμῆ. Μὰ μπορεῖ, λοιπόν, στὰ τούρκικα νὰ γίνῃ τέτιος τόνος;

— Θέλεις τίποτα, ξαναρωτᾷ ἢ φωνὴ ἀνυπόμονα.

Ἄπροετοίμαστος, μόλις κατορθῶν νὰ συλλαβίσω, πῶς τίποτα.

— Εὐχαριστῶ, ἀνὰ (μητέρα) .... (σ. 131).

*

— Διαταγὴ νὰ γυρίσουμε στὸ Κίρκαγατς.

ἌΟ γιατρός, ὁ Κιαμήλ, μοῦ δίνει τὸ χέρι του:

— Γρήγορη λευτεριά, Ἕλμα.

Τὸν φχαριστῶ. Μοῦ ἀφήνει γειὰ κι ὁ Ἰσμαήλ.

Στὸ δρόμο ὁ στρατιώτης πού μᾶς συνοδεύει προσέχει τὶς ἀρβύλες μου καὶ τὸ παντελόνι.

— Τσικάρ .... (σ. 136).

*

— Χάραζε σὰν ἦρθαν οἱ στρατιῶτες νὰ τοὺς πάρουν. Ἡ «Μαϊμοὺν» κοιμόταν .... τὸν ξύπνησα.

Μὲ ρώτησε μὲ τ' ἀγαθὰ μάτια του:

— Γιατί;

Τὸν χაίδεμα στὴν πλάτη, σὰν παιδάκι πού τὸ κοιμίζουν ....

— Τίποτα ....

Τὰ τρία πτώματα κουνιοῦνταν κρεμασμένα ἀπὸ ἓνα κλαδί τοῦ πλάτανου, στὴ μέση τοῦ Κίρκαγατς. Ἔβρεχε. Τὸ νερὸ τοὺς ἔκανε μούσκεμα. Ἔσταζε ἀπ' τὰ γυμνά ποδάρια τους. Τὸ στόμα τῆς Μαϊμοὺν ἦταν μισανοιγμένο· ἡ γλῶσσα πετιόταν ὄξω, μελαψή, σὰν ἓνα κομμάτι σπλήνα. Πότε - πότε καμιὰ στάλα βροχὴ ἔπεφτε πάνω τους· ὕστερα ἔσταζε κάτω. Τότε, τὸ σκοτεινὸ αὐτὸ στόμα ἦταν σὰν ἓνα μάτι πού δακρύζει .... (σ. 152-153).

Β' ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ: «ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ»

(ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣ)

Ὁ Συμυρνιὸς λογοτέχνης - ιστοριοδίφης Χρ. Ἐμ. Ἀγγελομάτης ἔγραψε ἓνα θαυμάσιο βιβλίον γιὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ποὺ ἔχει γιὰ ὑπότιτλον - πολὺ σωστά - «Τὸ ἔπος τῆς Μικρασίας». Κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι τὸ καλύτερον, τὸ συνθετοτέρον ἀπὸ τ' ἄλλα σχετικὰ.

Στὸ ΙΓ' κεφ. τοῦ βιβλίου αὐτοῦ: «Ἡ κάθοδος νεωτέρων μυρίων πρὸς τὴν θάλασσαν» (Τὸ θαυμαστὸν ἔπος τῆς Ἀνεξαρτήτου Μεραρχίας), ἀφιερώνει ὁ συγγραφεὺς μερικὰς σελίδας γιὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἑλλήνων κατοίκων τοῦ Κιρκαγάτς, ποὺ ἀκολούθησαν στὴν «ἔξοδόν» τους τὴν Ἀνεξάρτητην Μεραρχίαν.

Ἄν καὶ ζήσαμε τὰ γεγονότα αὐτά, ἀντὶ νὰ κάνουμε μιὰ προσωπικὴ ἐκθεσιν, προτιμοῦμε ν' ἀντιγράψουμε τίς σχετικὰς σελίδας ἀπὸ τὸ «Χρονικὸν τῆς μεγάλης τραγωδίας» τοῦ Χ. Ἐμ. Ἀγγελομάτη. Ἄλλωστε ὁ κ. Ἀγγελομάτης τὰ ἐκθέτει τόσο καλὰ καὶ παραστατικὰ.

Ἡ Ἀνεξάρτητη Μεραρχία, μὲ μέραρχον τὸ Δ. Θεοτόκην, παίρνει διαταγὴν ἀπὸ τὴν Στρατιὰν νὰ μὴ κατευθυνθεῖ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Νοτίου συγκροτήματος, ἀλλὰ πρὸς τὴν θάλασσαν γιὰ νὰ σωθεῖ. Ἡ Μεραρχία αὕτη ἀλλάζοντας πορεία περνᾷ ἀπὸ Τσεντίς, Σιμάβ, Σαντιριτζῆ καὶ φθάνει στὸ Κιρκαγάτς.

*

— «Τὸ ἀπόγευμα (27.8.22) ἡ Μεραρχία εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κιρκαγάτς, κέντρον πλουσιωτάτης περιοχῆς, μὲ πικρὸν ἑλληνικόν, ἕως τότε, πληθυσμόν, ἀφοῦ συνέτριψε τουρκικὴν ἐπίθεσιν μὲ τὴν λόγχην.

ΤΟΥΡΚΙΣΣΑΙ ΖΥΜΩΝΟΥΝ ΔΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ

Και ἐδῶ, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, οἱ τοῦρκοι ἠσθάνθησαν δυσάρεστον ἐκπληξιν. Ἐξῆλθον μετὰ σημαίων καὶ λαβάρων, μετὰ σαλπισμάτων καὶ ζητωκραυγῶν, διὰ νὰ ὑποδεχθῶν, ὅπως ἐπίστευαν, τὸν ἰδικόν των στρατὸν καὶ εὐρέθησαν πρὸ ἑλληνικοῦ. Εὐθὺς δὲ ὡς μερικαὶ βολαὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἐμφανισθέντας τοῦρκους ἵππεῖς, προσῆλθεν ὁ δήμαρχος καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ καὶ συνήφθη αὐτῇ ἡ συμφωνία: Νὰ καταυλισθῆ ἔξω τῆς πόλεως ἡ μεραρχία, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως νὰ ἐφοδιασθῆ αὐτὴ διὰ τροφίμων ὑπὸ τῶν τοῦρκων. Ἀκόμη, νὰ μὴ πέση οὐδὲ εἰς πυροβολισμὸς καὶ νὰ μείνουν ἐκεῖ πού εὐρίσκοντο οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ὀκτακόσιοι τσέται.

Οὕτω καθ' ὄλην τὴν νύκτα οἱ τοῦρκοι συνεκέντρωναν τροφίμα διὰ τοὺς στρατιώτας καὶ νομῆν διὰ τὰ ζῶα τῆς μεραρχίας. Ὅλαι δὲ αἱ τοῦρκισσαι ἐζύμωναν διὰ νὰ προλάβουν νὰ παρασκευάσουν τὰς ζητηθείσας δεκαπέντε χιλιάδας ὀκάδων ψωμοῦ διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατόν.

(Καὶ εἰς τὸ Κιρκαγάτς ἐπανελήφθη τὸ ψυχικὸν δρᾶμα τοῦ Σαντιρτζῆ (σ.σ. ἡ μεραρχία δὲν παρέλαβε μαζί της τοὺς Ἕλληνας κατοίκους του, ὅπως συμφωνήθηκε στὴν ἀρχή). Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἀρμένιοι κάτοικοι ἐζήτησαν νὰ συνακολουθήσουν. Μετὰ ἀντιμετώπισιν τῆς κάθε πλευρᾶς τοῦ πράγματος, ὑπὸ τὸ ἐπιτελεῖον τῆς μεραρχίας καὶ παρὰ τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους παρουσίαζε τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τὴν μεραρχίαν καὶ διὰ τοὺς ἰδίους κατοίκους τοῦ Κιρκαγάτς, πού θὰ ἔπρεπε νὰ συμμερισθοῦν τοὺς κινδύνους καὶ τὰς περιπετείας τοῦ στρατεύματος, ^{ΤΟΥΣ} παρεσχέθη ἡ ἄδεια (σ.σ.: Σχετικὰ μὲ τὴν ἄδεια πού παρεσχέθηκε βλ. σὲ ἄλλη σελίδα).

Ὅλοι αὐτοὶ ὑπερέβαιναν τὰς τέσσαρας χιλιάδας, διότι εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τοῦ Κιρκαγάτς εἶχαν προστεθῆ καὶ ἄρκετοι ἀπὸ τὰς πέριξ κωμοπόλεις καὶ τὰ πέριξ χωρία.

Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πού ἐδόθη ἡ ἄδεια, ἤρχισεν ἓνας ἄλλος πόνος. Μὲ τὰ μάτια δακρυσμένα, οἱ δυστυχεῖς αὐτοὶ ὀμαίμονες καὶ οἱ ἀρμένιοι ἠὺχαρίστησαν τοὺς Ἕλληνας στρα-

τιώτας πού ἐπωμίζοντο ἓνα τόσο βαρὺ φορτίον τὰς τόσον δεινὰς ἐκείνας ὥρας, ἀλλὰ ἔκλαιαν καὶ ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν. Ἐφηναν ὅ,τι τοὺς συνέδεε μὲ τὸν τόπον αὐτὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἐγεννήθησαν καὶ οἱ ἴδιοι καὶ οἱ πατέρες των καὶ οἱ προπάτορές των. Ἐφηναν τοὺς ἐφεστίους Θεοὺς των, ἄφηναν τὰς ἀναμνήσεις των, ἄφηναν τὰς καλὰς καὶ κακὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς των καὶ ἔπαιρναν τὸν δρόμον τοῦ ἀγνώστου. Ἐπαιρναν μαζί των φεύγοντες ὅ,τι ἠμποροῦσαν νὰ σηκώσουν, ὅ,τι ὁ καθείς ἐθεωροῦσε πολυτιμότερον καὶ πού συχνὰ δὲν εἶχε παρὰ συναισθηματικὴν μόνον ἀξίαν δι' αὐτοὺς καὶ τὰς οἰκογενεῖας των.

Τὴν νύκτα αὐτὴν τῆς 27ης καὶ πρὸς τὴν 28ην Αὐγούστου (1922) οἱ κάτοικοι τοῦ Κιρκαγάτς ἔμειναν ἄγρυπνοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἑλλήνων στρατιωτῶν, διότι ὑπνον κατὰ τὸν ποιητὴν «δὲν βρῖσκει ἢ συμφορὰ». Διότι ἡ συμφορὰ πού ἐξέσπασεν ἐπάνω των ἦτο μεγάλη, πολὺ μεγάλη. Δίπλα των καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, ὁ γέρων οἰκονόμος, Στυλιανὸς Κολοκοτρώνης. Ἦτο ὁ τελευταῖος πού προσῆλθεν εἰς τὸν καταυλισμὸν: ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι κανεὶς δὲν ἔμεινε πλέον χριστιανὸς εἰς τὴν πόλιν, ἀσφαλῆς βορὰ τῶν ἐπέρχομένων θηρίων (σ.σ.: Σὲ ἄλλη σελίδα ἀναγράφονται ὅσοι χριστιανοὶ ἔμειναν στὸ Κιρκαγάτς).

Ἡ ἐκκίνησης ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς ἔγινε τὰς πρώτας μεταμεσονυκτίους ὥρας. Χωρὶς σαλπίσματα, χωρὶς θόρυβον. Δὲν ἐσημάνθη ἐγερετήριο. Οἱ ἄνδρες ἔλαβον ζωμὸν ὡς πρωῖνὸν ρόφημα καὶ ἤρχισεν ἡ πορεία πρὸς τὸ Σόμα, τὸ Κινίκι καὶ τὴν Πέργαμον. Ὁλη αὐτὴ ἡ περιοχὴ ἔσφυζεν ἀπὸ ἑλληνικὴν ζωὴν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν. (Καὶ πρὸ τριετίας ὑπῆρξε θέατρον αἱματηρῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν τσετῶν (σ. 328-329).

ΤΟ ΠΡΩΙ ΤΗΣ 28ης

Ὁ ἥλιος, τὴν 28ην Αὐγούστου, ἐφώτισεν ἐγκαταλελειμμένα ἀπὸ τοὺς κατοίκους των χωρία, πυρπολημένα καὶ λεηλατημένα ἀπὸ τοὺς τσέτας καὶ τὸν τουρκικὸν στρατόν. Τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἑλληνικὰ καὶ οἱ κάτοικοί των τὰ εἶχαν ἐγκαταλείψει μαζί μὲ τὸν ἀποχωρήσαντα ἑλληνικὸν στρατόν.

Ἐφώτισεν ἀκόμη μίαν φάλαγγα βαδίζουσιν εἰς μέγα μῆκος ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Τὴν οὐρὰν τῆς φάλαγγος ἀπετέλουν οἱ κάτοικοι τοῦ Κιρκαγάτς καὶ τῶν χωριῶν. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν ἐπὶ ἀραμπάδων ἢ ἠκολούθουν μὲ ποικίλα ὑποζύγια, βουβάλους, ἄλογα καὶ ἡμιόνους. Πολλοὶ ὅμως ἀκολουθοῦσαν πεζῇ, φορτωμένοι βρέφη καὶ δέματα. Ἦτο ἀληθινὰ θλιβερὸν τὸ θέαμα αὐτὸ ἐνὸς λαοῦ εὐτυχοῦς μέχρι προχθῆς καὶ συρομένου τώρα εἰς τὸ ἄγνωστον καὶ τὴν περιπέτειαν.

Τὴν φάλαγγα ἐκλείνειν ἡ ὀπισθοφυλακὴ, ὑποχρεωμένη νὰ προτρέπη τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τὴν γῆν ποῦ ἐπότιζαν ἀπὸ αἰῶνων μὲ τὸν ἰδρώτα των, νὰ ταχύνουν τὸ βῆμα τους. Ἀπὸ παντοῦ οἱ τσέται ἐπετίθεντο ἐναντίον τῆς φάλαγγος, ἀπὸ παντοῦ προσήρχοντο χριστιανοὶ ποῦ εἶχαν διαφύγει εἰς χαράδρας καὶ βουνά, παντοῦ ἦσαν τὰ ἴχνη τῆς συμφορᾶς καὶ τοῦ περάσματος τοῦ οὐννου.

Μετὰ πάροδον ὀλίγων ὥρων, ἡ φάλαγγε εἰσῆρχετο εἰς τὴν κωμόπολιν Σόμα, σφύζουσαν ἐπίσης ἄλλοτε ἀπὸ ἑλληνικὴν ζωὴν. Οἱ κάτοικοί της τὴν εἶχαν ἐγκαταλείψει, τραπέντες, ὅπως ἐπληροφόρουσαν τὴν μεραρχίαν οἱ συλληφθέντες τούρκοι, πρὸς τὸ Δικελῆ. Τὸ μεγαλύτερον καὶ ἐδῶ μέρος ἦτο μεταβεβλημένον εἰς ἐρείπια ....

Εἶχαν ἤδη διαρρεύσει αἱ πρῶται ἀπογευματινὰ ὥραι, ὅταν ἡ μεραρχία εἰσῆρχετο εἰς τὴν κωμόπολιν Κινίκι, ἑλληνικὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἄλλοτε. Καὶ αὐτὴν τὴν εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ κάτοικοί της καὶ αὐτὴν τὴν εἶχαν λεηλατήσει οἱ τσέται ....

Ἀπὸ τὴν γειτονικὴν Πέργαμον ἐφθασεν ἐπιτροπὴ κατοίκων, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἑλληνας, τούρκους καὶ ἀρμενίους, ζητοῦσα νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν μέραρχον. Παρεκάλεσε νὰ μὴ καταστραφῇ ἡ πόλις καὶ θὰ παρῆχε αὐτὴ τροφίμα καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο τῆς ἐζητοῦσεν. Ὁ μέραρχος ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν καὶ ἐπρόσθεσεν:

— "Ὅλα τὰ χρειώδη, διὰ τὰ ὁποῖα θὰ σᾶς δοθῇ σημεῖωμα ἀπὸ τὴν ἐπιμελητεῖαν θὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν ὁδὸν Ν.Δ. τῆς πόλεως. Ἡ πόλις δὲν πρόκειται νὰ θιγῇ, ἀλλὰ καὶ ἓνας πυροβολισμὸς νὰ πέσῃ, θὰ βομβαρδισθῇ .... (σ. 329-330).

ΕΚΚΙΝΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΙΚΕΛΗ

Μετά τὰ πρῶτα φέγγη τῆς αὐγῆς ἐξεκίνησεν ἡ μεραρχία πρὸς Δικελῆ, διατηροῦσα ἀπόλυτον πάντοτε τὴν συνοχὴν τῆς, συναποκομίζουσα τοὺς τραυματίας τῆς, τὸ ὑλικὸν τῆς φορτωμένον ἐπὶ ἀραμπάδων καὶ καμήλων, τὴν πολεμικὴν τῆς λείαν εἰς πυροβόλα καὶ ἄλλο χρήσιμον ὑλικὸν πολέμου καὶ προστατεύουσα τοὺς ἀκολουθοῦντας πρόσφυγας ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ γέροι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας ἦσαν ἀνυπόδητοι, διότι ἀπὸ τὰς μακρὰς πορείας, εἰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἐφθάρησαν τὰ ἄρβυλά των. Ἡ ψυχὴ των ὅμως ἔμεινεν ἀδάμαστος. Ἀντιμετώπιζαν οἱ νεώτεροι αὐτοὶ Μύριοι πολλὰς κακουχίας, ἡ ψυχὴ των ὅμως ἐθλίβετο περισσότερον διὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν προσφύγων. Πολλοὶ γέροι, σύροντες τὰ πόδια των, δὲν ἔπαυαν νὰ διακηρύσσουν ὅτι δὲν θὰ ἀνθέξουν. Τὰ βρέφη ἐπρόσθεταν τὴν ἰδικὴν των δυστυχίαν εἰς τὸ δράμα τῶν γονέων των μὲ τοὺς συνεχεῖς γόους των.

Εἰς τὴν θέσιν Λίντζα, οἱ τοῦρκοι τῆς Περγάμου εἶχαν συγκεντρώσει τὰ συμφωνηθέντα τρόφιμα καὶ ἄλλα εἶδη.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τῆς Περγάμου καὶ τῶν πέριξ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν πατρικὴν των αὐτὴν γῆν καὶ τὰς περιουσίας των, ἀκολουθήσαντες τὰς ἑλληνικὰς ἀρχάς πρὸς τὸ Δικελῆ. Οἱ ἐναπομείναντες παραπεισθέντες ἔμειναν καὶ μετὰ τὴν διέλευσιν τῆς Ἀνεξαρτήτου μεραρχίας, διὰ νὰ ὑποστοῦν τὴν βλιβεράν τύχην καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν.

Ἐσφάγησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν ... (σ. 330).

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΣΙΠΟΥΡΑ

Τὴν 28ην πρὸς τὴν 29ην ἡ θάλασσα δὲν ἦτο ἀκόμη ἐν ὄψει, ἦτο ὅμως ἐκεῖ πλησίον. Δι' αὐτὸ καὶ ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις μικτοῦ ἀποσπάσματος, τὸ ὁποῖον θὰ προηγεῖτο καὶ θὰ κατελάμβανε τὸ Δικελῆ, διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς τάξεως καὶ προετοιμασίαν τῶν τῆς ἐπιβιβάσεως. Εἶχαν ἤδη ληφθῆ πληροφορίαι,

Μπαλίκεβερ

Χάρτης του Κιρκάγατς
και της περιοχής του

ὅτι τὸ Δικελῆ ἦτο κατειλημμένον ἀπὸ χιλίους ἢ καὶ περισσοτέρους τσέτας, οἱ ὅποιοι ἐλήστευαν καὶ ἐξώντωναν τοὺς ἐκεῖ συγκεντρωμένους Ἕλληνας καὶ Ἄρμενίους, εἰς χιλιάδας ὄλας ἀνερχομένους .... (σ. 331).

ΘΑΛΑΤΤΑ! ΘΑΛΑΤΤΑ!

Τὴν ὥραν ποῦ διεδραματίζοντο τὰ προεκταθέντα, ἡ κυρία δύναμις τῆς μεραρχίας ἦτο στρατοπεδευμένη παρὰ τὴν Πέργαμον καί, συμφώνως μὲ τὰς ἐκδοθείσας διαταγὰς, ἐξεκίνησε πρὸς τὸ Δικελῆ τὴν 4ην πρωϊνὴν, ἀκολουθουμένη πάντοτε ἀπὸ τὰς χιλιάδας τῶν προσφύγων, μὲ ὅ,τι ἠμπόρεσαν νὰ μεταφέρουν.

Ἡ μεραρχία ἐβάδιζε περὶ τὰς 7 ὥρας καὶ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἔφθασε τὴν ὥραν ἐκείνην (11ην πρωϊνὴν) εἰς μίαν ἐξαρσιν τοῦ ἐδάφους. Καὶ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, μετὰ πάροδον δύο χιλιάδων τριακοσίων ἐτῶν, ἐπανελήφθη ἡ κραυγὴ τῶν Μυρίων τοῦ Ξενοφώντος:

Θάλαττα! Θάλαττα!

Πράγματι ἡ «θάλασσα» τοῦ Δικελῆ ἠπλώνετο ὡσὰν κρύσταλλον εἰς τὰ μάτια τῶν νεωτέρων Μυρίων.

Μετὰ μίαν ἀκόμη ὥραν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ποῦ ἀντίκρουσε τὴν Θάλασσαν ἡ Ἀνεξάρτητος μεραρχία, ἔφθανε καὶ αὐτὴ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Δικελῆ. Χιλιάδες προσφύγων συνωστίζοντο ἐκεῖ μὲ τὰ μάτια καρφωμένα πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπερίμεναν τὴν σωτηρίαν.

Περὶ τὴν 4ην ἀπογευματινὴν ἐφάνησαν τὰ καράβια τοῦ λυτρωμοῦ. Ἦσαν δύο μικρὰ ἄκτοπλοϊκὰ ἐξ ἐκείνων ποῦ συνέδεαν τὴν Σμύρνην ἀπὸ θαλάσσης μὲ τὰ προἰστία της. Τὸ ἓνα ἔφερε τὸ ὄνομα «Ἰω ν ί α», ὡς πικρὰ εἰρωνεῖα διὰ τὰ πλήθη αὐτὰ τῶν ἑλλήνων ποῦ ἐγκατέλειπαν βωμοὺς καὶ ἐστίας. Μὲ τὴν «Ἰωνίαν» ἐπέστρεφε (σ.σ. ἀπὸ τὴν Μυτιλήνη, ὅπου εἶχε μεταβῆ νὰ ἐνεργήσει γιὰ τὴν ἀποστολὴ πλοίων) καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Τσίπουρας .... (σ. 333).

Ἐκ τῆς ἐπομένης τῆς καθόδου τῆς Ἀνεξαρτήτου μεραρχίας εἰς τὸ Δικελῆ κατέπλευσεν ἐκεῖ τὸ τορπιλλοβόλον «Θέτις» διὰ τὴν ἐνισχύση καὶ προστατεύση τὴν ἐπιβίβασίν τῆς ἐπὶ τῶν σκαφῶν ποῦ ἐστάλησαν .... Τὸ πρῶτ' ἄκόμη πολεμικὰ πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα ἀντιτορπιλικόν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πλωτάρχου Στράτου, προσετέθησαν εἰς τὸ τορπιλλοβόλον «Θέτις» καὶ ἐνήργουν περιπολίας διὰ τὴν προστασίαν τῆς μεραρχίας ἀπὸ ἐπιθέσεις τῶν τούρκων, οἱ ὅποιοι ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς τὰ πέριξ .... (σ. 334).

Η ΕΠΙΒΙΒΑΣΙΣ

Ἐπὶ τὸ φῶς τῶν προβολέων τοῦ τορπιλλοβόλου ἤρχισε καὶ συνεχίσθη ἡ ἐπιβίβασις, ἀλλὰ τὰ πλοῖα ἦσαν πάντοτε ὀλίγα καὶ θὰ ἐγκατελείπετο καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων τοῦ Δικελῆ καὶ ἄλλο ὕλικόν, χαρακτηρισθὲν ἀναγκαίως, ὡς ἄχρηστον καὶ καταστραφέν ....

Ἐπὶ τὸ φῶς ἐπίσης τῶν προβολέων συνετελέσθη καὶ ἡ ἐπιβίβασις τῶν προσφύγων, οἱ ὅποιοι, μαζὶ μὲ τοὺς μεταφερθέντας ἀπὸ τὴν μεραρχίαν καὶ τοὺς εὐρεθέντας εἰς τὸ Δικελῆ, ἔφθαναν τὰς ὀκτὼ χιλιάδας. Μὲ βαρεῖαν καρδίαν καὶ θολὸν τὸ βλέμμα ἄφησαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τὴν πατρικὴν γῆν ....

Μὲ τὰ φέγγη τῆς αὐγῆς τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1922 ἀπεχώρει καὶ ὁ τελευταῖος Ἕλληνας στρατιώτης ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴν γῆν. Ἐνα περιπολοῦν ἀντιτορπιλικόν ἔρριψε τὴν ὥραν ἐκείνην δύο βολὰς κατὰ τῶν συγκεντρώσεων τῶν τσετῶν. Καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι ἦσαν αἱ ἀποχαιρετιστήριοι βολαὶ πρὸς τὴν σκλαβωθεῖσαν παναρχαίαν ἑλληνικὴν κοιτίδα .... (σ. 335).

Γ' ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΛΕΞΙΚΑ

1. Πάπυρος - Λαρούς: Ἐγκυκλοπαιδεία.

Κιρκαγάτς (Kirkagas): Πόλις τῆς Τουρκίας, εἰς τὸν νομὸν Μαγνησίας, ΝΑ τῆς Περγάμου. Πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλεως ἀνῆρχοντο εἰς 5.000. Πρωτεύουσα ὑποδιοικήσεως. Κάτοικοι πόλεως 10.500 (σ.σ.: ἀσφαλῶς σήμερον), ὑποδιοικήσεως 25.000.

2. « Ἡλιος », νεώτερον ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν.

Κιρκαγάτς: Πρωτεύουσα ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως τοῦ Νομοῦ Σμύρνης. Κάτοικοι 20.000, ἐκ τῶν ὁποίων, πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς, αἱ 5.000 ἦσαν Ἕλληνες, διατηροῦντες ἄρτια ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα.

3. « Πυρσός », ἐγκυκλοπαιδεία:

Κιρκαγάτς: Πρωτεύουσα ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως τῆς διοικήσεως Σαρουχάν, τοῦ νομοῦ Σμύρνης, κειμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Καῦκου ποταμοῦ, (Βακίρ - τσαί) καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς Α. κλιτύος τοῦ Τήμου (Δεμερτζή-δάγ), εἰς ὕψος 164μ., ἀπέχουσα δὲ τῆς μὲν Μαγνησίας 50χλμ. πρὸς Β., τῶν δὲ Θουατείρων (Ἀξαρίου) 26 χλμ. πρὸς ΒΔ. Κεῖται δὲ ἐν χιλιόμετρον ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Σμύρνης - Πανόρμου καὶ συνδέεται δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Πέργαμον καὶ τὴν Μαγνησίαν.

Εἶναι ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς διοικήσεως Σαρουχάν καὶ καλῶς ὠκοδομημένη.

Κάτοικοι 20.000, ὧν Ἕλληνες, πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς, 5000 διατηροῦντες ἄρτια ἐκπαιδευτήρια ἀρρένων καὶ θηλέων.

Παράγει βάμβακα ἀρίστης ποιότητος, ἐρυθρόδανον, δημητριακά, σησάμιον, ἔλαιον, ὄπιον καὶ μέταξαν.

Εἰς Κιρκαγάτς ἐλειτούργουν ἐκκοκιστήρια βάμβακος ἀνήκοντα εἰς Ἕλληνας. Πρὸς τὰ ΝΑ τῆς πόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 χλμ. κεῖται τὸ χωρίον Βακίρ (ἐξ οὗ καὶ τὸ τουρκικὸν ὄνομα

τοῦ Καῦκου), ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς μακεδονικῆς πόλεως Ναυκράσων, περαιτέρω δέ, πρὸς τὰ Θυάτειρα, ἀπαντᾷ τὸ ἑλληνικὸν χωρίον Γιαγιά - κιοῖ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀπολλωνίδος.

4. Ἐφημερίς « Π α τ ρ ῖ ς », 20-6-1920, σελ. 4.

Ἐνταπόκρισις Κώστα Ἀθανάτου: «Ἐνα ταξίδι μαζί με τὸν Ἀρχιστράτηγο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ πεδία τῶν μαχῶν».

Κιρκαγάτς, 17 Ἰουνίου 1920.

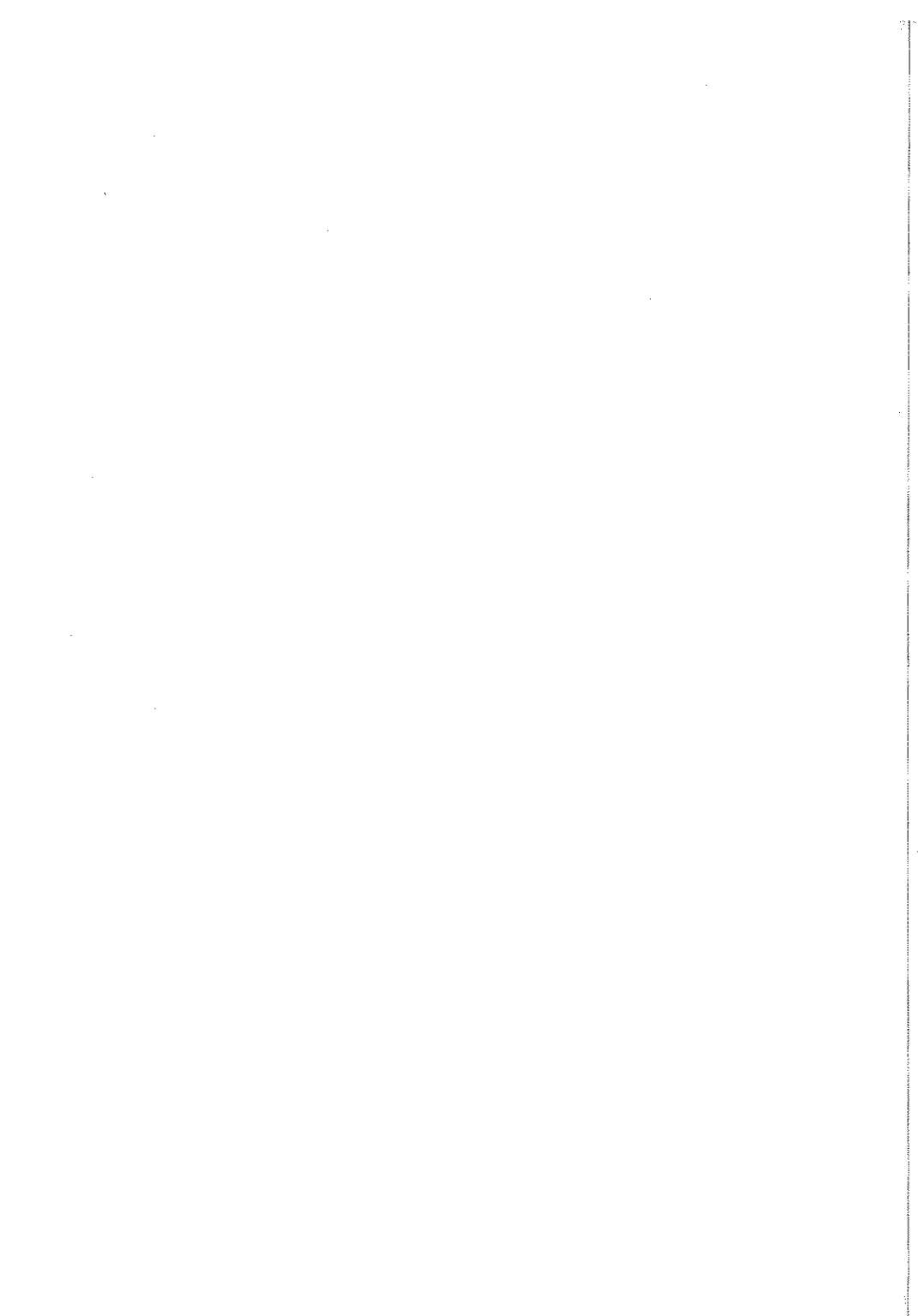
Ἄλλὰ τί εἶναι τέλος πάντων καὶ τὸ διαμονητήριόν μας Κιρκαγάτς; Ἰδιώδης τόπος θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς ἀδίστακτα μὲ δύο λέξεις. Τῷχει ἴσως τὸ νερό του, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄφθονο καὶ εὐγευστότατον.

Ὁ κόσμος του εἶναι ἐξαιρετικὰ φιλόξενος καὶ περιποιητικός. Μιλοῦν μίαν ζηλευτὴν διὰ τὴν ἀρτιότητά της ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Τὸ Κιρκαγάτς μποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ τόπος παραγωγῆς ἀγαπητῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ὅλοι τους πρότυπα καλωσύνης καὶ εὐγενείας. Ἄν πῆτε διὰ τὴν φρενίτιδα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, αὐτὴ δὲν συμμαζεύεται. Οἱ καῦμένοι ἄνθρωποι δὲν μποροῦν ν' ἀναλογισθοῦν τὸ μέγεθος τῆς εὐτυχίας των καὶ κάνουν σάν τρελοί. Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀξαρίου, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς προήλασε πρὸς τὸ Κιρκαγάτς. Ἀρχηγὸς τῶν Τσέτηδων ἦτο ὁ Ἀχμέτ, πρόσωπον φοβερόν. Ἡ ἀντίστασις ἀντετάχθη εἰς τὴν θέσιν Χάρτα ἀπέχουσαν δύο περίπου ὥρας ἀπὸ τὸ χωριό. Κατὰ τὴν συντριβὴν τῆς ἀντιστάσεως ὑπὸ τοῦ Ἑλλήν. Στρατοῦ ὁ πολὺς Ἀχμέτ ἐφονεύθη. Ἀμέσως κατόπιν ὑψώθησαν λευκαὶ σημαῖαι εἰς τοὺς μιναρέδες εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς καὶ ὁ στρατός μας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀντιστράτηγον κ. Χ.

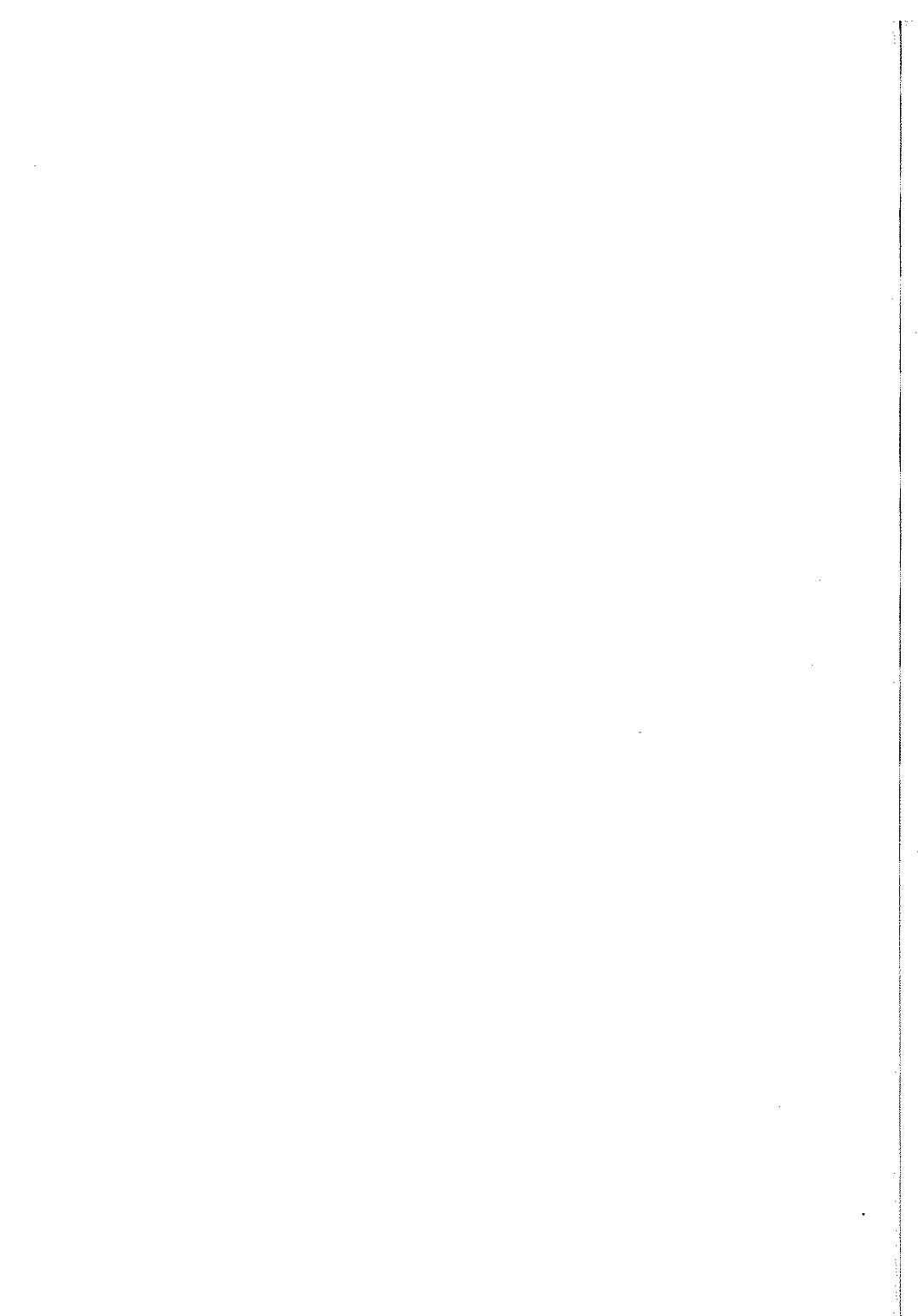
(σ.σ. Ἰωάννου Δημήτριον 1861 - 1927).

Ἦδη οἱ Τούρκοι, κάτοικοι τοῦ Κιρκαγάτς, πληρώνοντες τὰς ἁμαρτίας τῶν Τσέτηδων, συνέλεξαν μεταξύ των ποσὸν 8 1/2 χιλδ. λιρῶν, τὸ ὁποῖον ἔδωσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινότητα, ἀπέναντι τοῦ ἀναγκαστικοῦ δανείου ποῦ εἶχε γίνῃ εἰς βᾶρος της.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΟΙ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣΛΗΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

Α' ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Α' ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΕΣ

1. Γιαννόπουλος 'Αναστάσιος
2. Ζερός (Ζερώ, γαλλικής καταγωγής) Θωμάς, επανειλημμένα.
3. Κοτζαμπάσης Γρηγόριος, σπάνια.
4. Μάδης Γιουσουφάκης, παλαιότερα.
5. Μείμαριδης Γεώργιος, επανειλημμένα.
6. Ουλκέρογλου Κυριάκος, ιατρός.

Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι πρόκριτοι τοῦ Κιρκιγιάτς ὑποδέχονται τὸν στρατηγὸ Ἰωάννου Δ. Μεταξὺ των οἱ: Ραπίδης, Μείμαριδης, Κολοιοτρώνης, Κοτζαμπακάλης.

7. Πανταζόπουλος Σάββας, παλαιότερα, τακτικά.

8. Χρυσοχόος (Τριανταφυλλίδης) Συμεών, από τὰ Κοῦλα (Κούλαλης).

Οἱ Δημογέροντες ἦσαν τέσσερες. Ἐκλέγονταν κάθε δυὸ χρόνια ἀπὸ τὸ λαὸ μὲ ψηφοφορία. Κρατοῦσαν τὴ σφραγίδα τῆς Κοινότητος ἀπὸ 1/4 καθένας. Ὑπῆρχαν κι ἰσάριθμοι ἀναπληρωματικοί.

Γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ κανένας δημογέροντας (κοτζάμπασης) ἔπρεπε νὰ εἶχε συμπληρωμένο τὸ 35ον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ νὰ εἶχε καταβάλει φόρο γιὰ ἀκίνητα πάνω ἀπὸ 100 γρόσια τὸ χρόνο.

Οἱ Δημογέροντες σὲ τακτὲς συνεδριάσεις συζητοῦσαν κι ἀποφάσιζαν γιὰ τὰ ζητήματα τῆς Κοινότητος ἐκκλησιαστικά, οἰκονομικά, σχολικά.

Ὁ Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος ἦταν ἀντιπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτη Ἐφέσου μὲ ἔδρα τὴ Μαγνησία. Σ' αὐτὸν κατέφευγαν οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες γιὰ ὑποθέσεις κανονικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ δικαίου (ἀποφεύγοντες τὸ Τουρκικὸ δικαστήριον).

Τιμητικὰ πρόεδρος τῆς Δημογεροντίας ἦταν ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος (οἱ ἱερεῖς Στυλιανὸς Κολοκοτρώνης, ὁ παπα-Στέλιος καὶ Ζαχαρίας Παπαζαχαρίου), ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὴν Κοινότητα στὶς Τουρκικὲς ἀρχές.

Χριστιανοὶ Ἕλληνες δὲν πῆγαιναν στὰ τουρκικά (κρατικά) δικαστήρια γιὰ διαφορὲς χρηματικὲς, κτηματικὲς ἢ ἄλλες.

Ἡ Κοινότητα βοήθοῦσε ἐπιμελεῖς μαθητὲς νὰ σπουδάσουν στὴ Σμύρνη ἢ στὴν Πόλη, ὅπως π.χ.:

1) Τὸν Παρασκευὰ Παπαδῆμα, διδάσκαλο, διευθυντὴ τοῦ Σχολείου καὶ ἱεροκήρυκα ἀργότερα στὸ Κίρκαγατς.

2) Τὸν Βασίλειο Εὐθυμίου, μαθητὴ τοῦ προηγουμένου, ποὺ σπούδασε ἐπτά χρόνια στὴ Χάλκη κι ἔπειτα ὑπηρέτησε στὸ Κίρκαγατς σὰν διδάσκαλος, διευθυντὴς, ψάλτης καὶ ἱεροκήρυκας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τετραμελῆ δημογεροντία, ὑπῆρχε καὶ 12 μελὴς συμβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ, ποὺ συνερχόταν σὲ ἔκτακτες περιστάσεις.

Β' ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ἡ μεγάλη ἐκκλησία μας ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Παναγιά, «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», καὶ πανηγύριζε τὸ Δεκαπενταύγουστο. Βρισκόταν μέσα σ' ἓνα περίβολο ποῦ εἶχε ἔκταση 50-60 στρέμματα (βλέπε σχετικὸ σχεδιάγραμμα).

Ἡ Ἐκκλησία χτίστηκε στὶς ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα, στὴ θέση παλιᾶς ποῦ κἀκε στὴ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1859 - 60. Γιὰ νὰ τὴν σώσουν τότε οἱ Χριστιανοὶ ἔβρεχαν κουρελοῦδες, τσουβάλια κι ἄλλα ὑλικά ποῦ τὰ ἔριχναν στὴ φωτιά. Ἄλλὰ δὲν κατάφεραν τίποτε (ὅπως διηγοῦνταν οἱ παλαιότεροι).

Τὴν ξανάχτισαν μεγαλύτερη κι ὠραιότερη μὲ πελεκητὴ πέτρα ἀπ' ἔξω κι ὀρθομαρμάρωση ἐσωτερικά.

Οἱ διαστάσεις ἦταν περίπου 60-65 μῆκος, 35-40μ. πλάτος καὶ 16-18μ. ὕψος. Εἶχε σχῆμα βασιλικῆς μὲ δυὸ σειρὲς κιόνων (τρικλιτῆ) ποῦ τελείωναν ἐπάνω σὲ κιονόκρανα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

Τὸ κτίριο ἀποπερατώθηκε τὸ 1910 ἢ 1911, ἀλλὰ ὡς τὴν καταστροφή δὲν εἶχε συντελεστεῖ ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμηση, ἴσως γιατί μεσολάβησε ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Εἶχε τελειώσει μόνο τὸ εἰκονοστάσιο (τέμπλο) κι εἶχαν ἀναρτηθεῖ ἀρκετὲς φορητὲς εἰκόνες μεταβυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Ἀπ' αὐτὲς 4 ἦταν μεγάλες (2,5x2 μ.), ἀγιοταφικῆς τεχνοτροπίας κι οἱ δυὸ ἀπ' αὐτὲς παρίσταναν τὴν Ἀνάσταση καὶ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Οἱ 4 αὐτὲς εἰκόνες ἦταν δωρεὰ τοῦ Κιρκαγατσιανοῦ ἀγιοταφίτη ἀρχιμαντρίτη Νικάνορα Κανελλόπουλου.

Ἐκκλησιαστικὰ ὑπαγόμασταν στὴ Μητρόπολη Ἐφέσου ποῦ εἶχε ἔδρα τὴ Μαγνησία τὸ χειμῶνα καὶ τὸ Κορδελιό, τὸ καλοκαίρι.

Στὸν ἴδιο περίβολο βρισκόταν καὶ δευτέρα ἐκκλησία, παλαιότερη τῆς προηγούμενης, οἱ «Ἅγιοι Ἀνάργυροι», ἓνα παρεκκλήσι, ὁ «Ἁϊ - Παντελεήμονας» (δίπλα στὸ γηροκομεῖο), τὰ Σχολεῖα μας (Ἀρρεναγωγεῖο, Παρθεναγωγεῖο, Νηπιαγωγεῖο), τὸ Γηροκομεῖο, τὸ Νοσοκομεῖο καὶ τὸ Νεκροταφεῖο τῆς Κοινότητας (βλ. σχετικὸ σχεδιάγραμμα).

Ἡ ἐκκλησία μας ἦταν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες τῆς περιφέρειας καὶ εἶχε σημαντικούς πόρους. Αὐτὴ συντηροῦσε καὶ τὰ σχολεῖα. Εἶχε ἀπὸ δωρεὰς πολλὰ ἐλαιόδεντρα κι ἔβγαζε 2.000 - 2.500 ὀκάδες λάδι (ἄλλοι εἶπαν πὼς οἱ ὀκάδες ἦταν πάνω ἀπὸ 10.000, ἀριθμὸς κάπως ὑπερβολικός).

Εἶχε καὶ ἀρκετὰ μαγαζιά στὴν ἀγορά, πὺ τὰ νοίκιαζε. Κατὰ τὸν ἐκκλησιασμό ἔβγαζαν τρεῖς δίσκους.

Οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ πῆγαιναν τακτικὰ στὴν ἐκκλησία, καθὼς καὶ οἱ μαθητὲς τῶν σχολείων.

Στὴν Ἀνάσταση ἦταν ἔθιμο νὰ δωρίζουν στὴν Ἐκκλησία χρῆμα ἢ καὶ εἶδος, πρὸ παντὸς ἂν ἢ χρονιά πῆγαινε καλὰ γιὰ τὰ εἰσοδήματα (ἀμπέλια, βαμβάκια, ἐλιές).

Ὁ Νικόλαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης θυμᾶται πὼς ὅταν ἦρθε γιὰ πρώτη χρονιά στὸ Κιρκαγιάτς ὁ ἀδελφός του Βασιλάκης Εὐθυμίου, σὰν διδάσκαλος, διευθυντής, ψάλτης καὶ ἱεροκήρυκας, ἔβγαλε λόγο στὴν ἐκκλησία καὶ τόσον ἐνθουσιάστηκε ὁ κόσμος πὺ πρόσφερε δωρεὰ σὲ χρῆμα 800 μετζίτια (180-200 τουρκικὲς χρυσὲς λίρες), ποσὸ σημαντικό γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, «πὺ ἔκανε πάταγο» (κατὰ τὴν ἔκφρασή του). Πιθανὸν αὐτὸ νὰ ἐγινε τὴ δευτέρη χρονιά τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος (1908).

(σ.σ. Οἱ Εὐθυμίου Βασίλειος καὶ Νικόλαος εἶναι θεῖοι τοῦ σ. ἀπὸ τὴ μητέρα του Μερσίνα, σύζυγο τοῦ Βαγγέλη Μειμάρογλου (Τσολάκη).

— Τὸ «Πολυχρόνιο»: Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1908, ὅταν ψάλτης ἦταν ὁ διδάσκαλος Ξάνθης Ξανθίδης, ἀπὸ τὴν Πόλη, ἔψελνε τὶς ἐπίσημες ἡμέρες «τὸν πολυχρόνιον ὕμνον», μνημονεύοντας τὸ βασιλεῖα Γεώργιο Α΄ κι ὅλη τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια. Στὰ χρόνια 1908-1911, ὅταν διδάσκαλος καὶ ψάλτης ἦταν ὁ Βασίλειος Εὐθυμίου, τὸ «Πολυχρόνιο» ψελνόταν ὄχι μόνο τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς, ἀλλὰ κι ὅσες φορὲς λειτουργοῦσε ἡ ἐκκλησία.

— Κανδηλανάφτης κατὰ τὸ 1916 ἦταν ὁ Νικόλαος Ἀβούνιαλης.

— Νεκροταφεῖο: Τὸ νεκροταφεῖο βρισκόταν μέσα

στό περίβολο, πού ἦταν καί τ' ἄλλα κοινοτικά ἰδρύματα καί κοντά στήν ἐκκλησία. Εἶχε ἔκταση 5-6 στρεμάτων(;) (Βλ. σχεδιάγραμμα) καί περιοριζόταν μέ ἰδιαίτερο τοῖχο.

Γ' ΙΕΡΕΙΣ

1. Στυλιανός Κολοκοτρώνης	Ντόπιος
2. Ζαχαρίας Παπαζαχαρίου (Χατζῆ - Μουράτ)	»
3. Γεώργιος Μουμτζῆς, διδάσκαλος, διάκος κι ἀργότερα παπάς	»
4. Νικάνωρ Κανελλόπουλος, ἀρχιμανδρίτης, ἤρθε ἀπό τόν Ἅγιο Τάφο (Ἄγιοταφίτης)	»
5. Καλλίνικος (ἀγνώστου ἐπωνύμου)	»
6. Θωμᾶς Πιπεριάς, παπάς στό Μπακίρ	»
7. Ἰωάννης Κοσμαδέλης, διδάσκαλος κι ἔπειτα παπάς στό Μπακίρ (παπα-Σοφρόνιος;)	
8. Ἀκάκιος (ἀγνώστου ἐπωνύμου), ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης	
9. Βίκτωρ Μιχαηλίδης, διάκος στή θέση τοῦ Μουμτζῆ, ὅταν αὐτός ἔγινε παπάς. Ὑπηρέτησε κι ὡς διδάσκαλος. Ἡ γυναίκα του ἦταν Κιρκαγατσιανή.	
10. Παῖσιος, ἀγνώστου ἐπωνύμου, ντόπιος, ἔμενε ἀργός στό Κιρκαγάτς.	
11. Θεοδόσιος Κοπανέλης, ἀπό τὸ Φρένελι, παπάς στό Κιρκαγάτς τὸ 1913 - 1914.	
12. Δημήτριος Παπαδόπουλος, πρόσφυγας ἀπὸ τὸ Μπαῖρι - Καλλίπολης, τὸ 1915 - 1918.	
13. Εὐλόγιος (ἀγνώστου ἐπωνύμου), ἱερομόναχος ὑπηρέτησε καί ὡς διδάσκαλος	
14. Παπανικολάου, ἦταν παπάς παλαιότερα, πατέρας τοῦ γιατροῦ Παπανικολάου Δημήτρη	

— Ὁ παπά - Στέλιος (Κολοκοτρώνης) ἦταν ἀρχιερατικός ἐπίτροπος. Ἀπὸ τὸ 1914 - 1919 εἶχε μετατεθεῖ στό προάστιο τῆς Σμύρνης Σεβδίκοι καί γύρισε στό Κιρκαγάτς μέ τὸν ἔρχο-

μό του Ἑλληνικοῦ στρατοῦ (Ἰούνιος 1920). Ἐμεινε ὡς τὴν καταστροφή (γράφουμε σχετικὰ στὶς «Ἱστορίες ἀπὸ τὴν Ἔξοδο»).

— Ἱερατικὸς ἐπίτροπος ἀπὸ τὸ 1908 - 1918 ἔκανε (ὁπότε πέθανε) κι ὁ παπα-Ζαχαρίας Χατζῆ Μουράτ. Πρὶν γίνει παπάς, ἦταν διδάσκαλος στὴν περιοχὴ Μαγνησίας. Στὸ Κιρκαγάτς ἔκανε καὶ διδάσκαλος τῆς τουρκικῆς γλώσσας.

— Ὁ ἀρχιμαντρίτης Νικάνωρ Κανελλόπουλος, Κιρκαγατσιανός, ὑπηρετοῦσε στὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅπου διέμενε μόνιμα. Οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐξόρισαν ἀπὸ κεῖ κι ἐφημέρευσε στὸ Κιρκαγάτς 2-3 χρόνια στὴ διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.

— Ὁ παπα-Θωμᾶς Πιπεριῶς, Κιρκαγατσιανός, ἦταν παπάς στὸ Μπακίρ. Ἐμεινε ἐκεῖ μαζί μ' ὄλο τὸν πληθυσμό.

Τὸ Μπακίρ ἦταν κωμόπολη μὲ 2.000 κατοίκους, πολὺ κοντὰ στὸ Κιρκαγάτς. (4 χλμ.). Εἶχε δημαρχεῖο («Μπελεντιέ»). Ἐξαρτιόταν διοικητικὰ ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς. Τὸ 1/5 περίπου τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν Ἕλληνες. Ὅλοι αὐτοὶ θανατώθηκαν, ἄγνωστο πῶς. Γλύτωσαν περίπου 20. Σ' ἄλλη σελίδα γράφουμε γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ καταστήματα τοῦ Μπακιριοῦ.

— Ἡ ἐκκλησία τοῦ Μπακιριοῦ ἦταν ἀφιερωμένη στὸν ἅγιο Γεώργιο. Θεωροῦνταν θαυματουργὴ καὶ στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου (23 Ἀπριλίου) μαζεύονταν ἐκεῖ πολλοὶ προσκυνητὲς ἀπὸ τὰ γύρω χωριά καὶ ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς. Ἀκόμα κι οἱ Τοῦρκοι πίστευαν στὰ θαύματα τοῦ αἰ - Γιώργη, τὴ δὲ γιορτὴ του τὴν ὀνόμαζαν «Χεντρελέζ».

— Οἱ παπάδες μας ἀμοίβονταν καλὰ καὶ περνοῦσαν καλὰ, ἄνετα. Εἶχαν τὰ τυχερά τους. Ἐβγαζαν «δίσκο» στοὺς γάμους καὶ στὰ βαφτίσια.

Δ' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

— Ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τέσσερες ἐπιτρόπους, ποὺ ἐκλέγονταν κάθε δύο χρόνια ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ διορίζονταν ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη.

— Καθῆκοντά της ἦταν ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἐκκλησία. Δια-

χειριζόταν τὰ ἔσοδα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ εἰσφορές, πώληση τοῦ κεραιοῦ, ἐκποίηση καὶ ἐνοικίαση ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν ἀκινήτων, δωρεές.

Πλήρωνε κάθε ἔξοδο πὺν γινόταν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ναῶν, τοῦ νεκροταφείου, τῶν σχολείων καὶ τοῦ Νοσοκομείου, τοὺς μιστοὺς τῶν διδασκάλων. Ἔστελνε στὴ Μητρόπολη Ἐφέσου, στὴν ὁποία ὑπαγόμασταν ἐκκλησιαστικά, τὴν καθορισμένη χρονιάτικη εἰσφορά.

— Στὰ ἐκκλησιαστικά ζητήματα ἀνακατευόταν δύο κυρίως ὁμάδες (κόμματα):

α' τοῦ Γεωργίου Μουμτζῆ, διδασκάλου κι ἀργότερα παπᾶ καὶ
β' τοῦ Γεωργίου Μεῖμαρίδη.

Ἀριστερὰ τὸ σπίτι τοῦ Γιώργη Μεῖμαρίδη (Μεῖμαρογλου) καὶ δεξιὰ τοῦ Εὐαγγέλου Κολοκωτρώνη.

Μὲ τὴν πρώτη ὁμάδα συνεργάζονταν οἱ: Ζερός Θωμᾶς, Πετρίδης Τριαντάφυλλος....

Με τή δεύτερη ομάδα οί: Καζεπίδης Βασίλειος κ.ά.

— Ἐκκλησιαστικοί ἐπίτροποι χρημάτισαν κατά καιροῦς οί:

1. Βαφόπουλος Νικόλαος
2. Ζερός Θωμᾶς.
3. Καζεπίδης Βασίλειος.
4. Κολοκοτρώνης Εὐάγγελος
5. Λίποβατς Γρηγόριος.
6. Μάδης Ὀδυσσεύς.
7. Μείμαρίδης Γεώργιος.
8. Μουμτζῆς Γεώργιος.
9. Πετρίδης Τριαντάφυλλος.
10. Σουβατζῆς Βασίλειος.
11. Στρατέλος Εὐάγγελος, ἐπανειλημμένα.
12. Τριανταφυλλίδης (Χρυσσοχόος, Κουγιουμτζῆς) Συμεών.

Ε' ΣΧΟΛΕΙΑ

1. Ἄρρεναγωγεῖο, τριθέσιο.
2. Παρθенаγωγεῖο, διθέσιο.
3. Νηπιαγωγεῖο, μονοθέσιο.

— Τὸ Ἄρρεναγωγεῖο εἶχε τρεῖς μεγάλες (7x12 περίπου) αἵθουσες. Στὴν κάθε μιὰ στεγάζονταν δυὸ τάξεις. Ὑπῆρχε καὶ μιὰ μικρότερη αἴθουσα στὴν ὁποία, μιὰ ὥρα τὴν ἡμέρα, δίδασκόταν ἡ τουρκικὴ γλώσσα (5x8 περίπου).

— Τὸ Παρθенаγωγεῖο εἶχε δυὸ αἵθουσες μὲ 4 τάξεις, ἀπὸ τὴν Β' ἕως τὴν Ε', ἀνά δυὸ τάξεις σὲ κάθε αἴθουσα. Τὴν Α' τάξιν τὴν τελείωναν στὸ Νηπιαγωγεῖο.

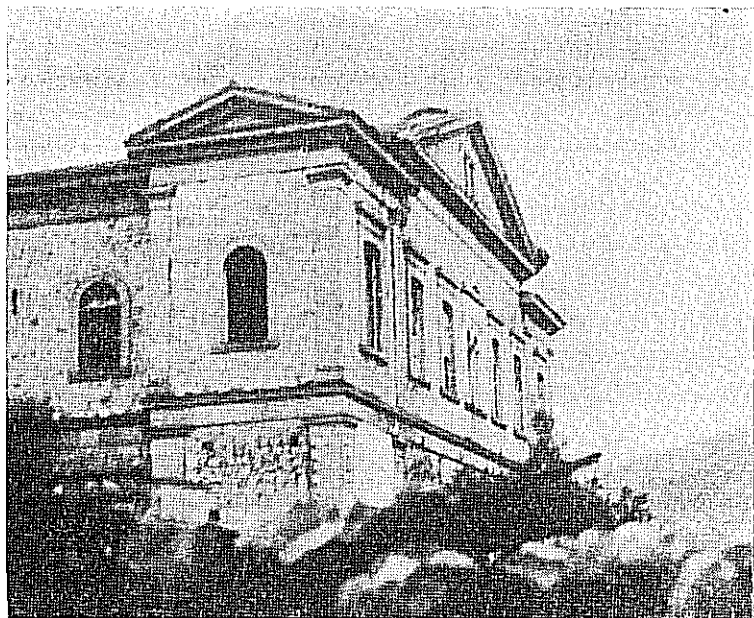
— Τὸ Νηπιαγωγεῖο εἶχε μιὰ μεγάλη αἴθουσα 50-60 μ. μήκος, μὲ ἐξέδρα, ὅπου γίνονταν οἱ γιορτὲς τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν καὶ οἱ θεατρικὲς παραστάσεις.

— Ἡ συντήρηση τῶν σχολείων καὶ ἡ μισθοδοσία τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ γινόταν ἀπὸ τοὺς πόρους τῆς Ἐκκλησίας.

— Ἡ φοίτηση στὰ σχολεῖα ἦταν 7-8 χρόνια: 2-3 χρόνια στὸ Νηπιαγωγεῖο, ὅπου τὰ παιδιά τελείωναν καὶ τὴν Α' Δημοτικοῦ, 5 χρόνια στὸ Ἄρρεναγωγεῖο καὶ 4 στὸ Παρθенаγωγεῖο.

Δηλαδή τὸ Παρθεναγωγεῖο εἶχε πέντε τάξεις, Α'-Ε'. (Ἡ Α' γράψαμε πὼς γινόταν στὸ Νηπιαγωγεῖο) καὶ τὸ Ἀρρεναγωγεῖο ἕξ τάξεις, Α'-Στ'.

— Ὅταν ἡ χρονιά ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ τὰ κτήματα, ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῶν ὁποίων πλήρωνε ἡ Ἐκκλησία τὰ ἔξοδα τῶν Σχολείων, τὰ ἀγόρια πῆγαιναν καὶ σὲ Ζ' τάξη, δηλαδή τὸ Ἀρρεναγωγεῖο λειτουργοῦσε ἐπὶ 6 χρόνια + 1 ἢ πρώτη τάξη, ποὺ γινόταν στὸ Νηπιαγωγεῖο, ἑπτὰ χρόνια. Ἡ φοίτηση μόνο στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῶν ἀγοριῶν ἦταν ἐξάχρονη ἢ ἐπτάχρονη, ἐνῶ τῶν κοριτσιῶν ἦταν πεντάχρονη.

Τὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Κερκαγᾶτος ἔπως ἦταν στὰ 1952

— Τὰ τελευταῖα 20-25 χρόνια, πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή, ἡ φοίτηση στὰ σχολεῖα μας ἦταν 8-9 χρόνια. (Σ' αὐτὰ περιλαμβάνονται καὶ τὰ 2-3 χρόνια τοῦ Νηπιαγωγείου). Ὅταν π.χ. διευθυντὴς ἦταν ὁ Εὐθυμίου Βασιλείος λειτούργησε καὶ Ζ' τάξη.

— Όταν διευθυντής τοῦ Σχολείου ἦταν ὁ Ἄδαμιδης Ἐμμανουήλ δίδασκε καὶ τίς μεγάλες τάξεις τοῦ Παρθεναγωγείου. Ἡ δὲ διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου Ἀρσινόη Παπαδοπούλου, ἀπὸ τῆ Σμύρνη, ἔκανε μαθήματα στὶς μεγάλες τάξεις τοῦ Ἀρρεναγωγείου. Δηλαδή διδάσκαλοι ἐδίδασκαν στὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ διδασκάλισσες στὸ Ἀρρεναγωγεῖο, ὅταν ἦταν περισσότερο καταρτισμένοι.

Ἐξετάσεις σχολείων:

Ὅταν τὰ παιδιά τελείωναν τὴν Στ' τάξη, ἐκτὸς ἀπὸ τίς γραπτὲς ἐξετάσεις ποὺ γίνονταν στὸ σχολεῖο τους, στὴν τάξη τους, ἔκαναν κι ἄλλες ἐξετάσεις προφορικές, μπροστὰ στὸν κόσμο. Ἡ γιορτὴ αὐτῆ τῶν ἐξετάσεων γινόταν στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου. Σ' αὐτὴ παρευρίσκονταν οἱ ἀρχές τῆς Κοινότητος (Ἱερεῖς, δημογέροντες, σχολικοὶ ἔφοροι, ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι, διδάσκαλοι) κι οἱ γονεῖς καὶ κηδεμόνες τῶν μαθητῶν.

— Ὁ διδάσκαλος τῆς Στ' ἔβαζε τοὺς ἀπολυομένους νὰ διαβάσουν, νὰ λύνουν προβλήματα, ν' ἀπαντοῦν σ' ἐρωτήσεις Ὁρησκευτικῶν καὶ Ἱστορίας Ἐρωτήσεις ἔκαναν στοὺς μαθητὲς καὶ οἱ δημογέροντες κι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τίς ἀρχές.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν Ἐξετάσεων γιορτάζονταν μὲ ἐπισημότητα ἢ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ὁ Εὐαγγελισμὸς (25 Μαρτίου). Τότε παίζονταν καὶ σχετικὰ θεατρικὰ ἔργα.

— Στὶς γιορτὲς αὐτὲς ἀπαγγέλονταν ποιήματα κι οἱ μαθητὲς τραγουδοῦσαν τραγοῦδια ἐθνικά, ἀνάμεσα στὰ ὅποια ἦταν πάντοτε τὸ «Μαῦρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνά», τὸ «Ὡ λιγερὸν καὶ κοπτερόν σπαθί μου» κι ὁ «Ἐθνικός Ὑμνος» ποὺ διδασκόταν στὰ σχολεῖα, ἀλλὰ πάντοτε δὲν τὸν τραγουδοῦσαν (ὅταν δηλ. παραβρίσκοταν στὴ γιορτὴ κανένας Τοῦρκος Ἐπίσημος).

— Στὸ σχολεῖο τοῦ Κιρκαγὰς, (κι ἀσφαλῶς στ' ἄλλα σχολεῖα τῆς Μικρασίας) ἴσχυε τὸ Ἐπίσημο Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα (Ε.Α.Π.) τῆς Ἑλλάδας. Τὸ Προξενεῖο προμήθευε στὰ σχολεῖα προγράμματα κι ὅ,τι σχετικὸ κυκλοφοροῦσε τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας.

Οί ύποψήφιοι διδάσκαλοι πού φοιτοῦσαν στό διδασκαλικό τμήμα τῆς «Εὐαγγελικῆς Σχολῆς» τῆς Σμύρνης (τ' ἄλλα δυό τμήματα ἦταν τὸ Ἐμπορικὸ καὶ τὸ Φιλολογικὸ), ὅσοι πετύχαιναν σὲ σχετικὸ διαγωνισμό, ἔπαιρναν ἐπίδομα 15 χρυσῆς λίρες τὸ χρόνο ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο. Ὁ Σμυρνιὸς διδάσκαλος τοῦ Κιρκαγάτς Ἀδαμίδης Ἐμμανουήλ, πού μᾶς ἔδωσε τίς σχετικῆς πληροφορίες, ἔπαιρνε τὸ ἐπίδομα αὐτό, ὅσο σπούδαζε.

— Ἐπιθεωρήσεις διδασκάλων ἀπὸ Ἐπιθεωρητῆ δὲν γινόνταν. Οὔτε προαγωγές. Καμιά φορά ἐπιθεωροῦσε τὰ σχολεῖα ὁ Δεσπότης Ἐφέσου (ἔδρα ἢ Μαγνησία), στὴν δικαιοδοσία τοῦ ὁποῖου ὑπαγόταν τὸ Κιρκαγάτς ἐκκλησιαστικά.

— Ὁ μισθὸς τῶν διδασκάλων δὲν ἦταν ὀρισμένους. Καθοριζόταν μὲ συμφωνία τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας καὶ τοῦ διδασκάλου. Δὲν ἦταν ὁ ἴδιος γιὰ ὅλους τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ τὰ προσόντα κι ἡ φήμη καθενὸς βάραιναν στὴ συμφωνία. Ὁ διδάσκαλος Ἀδαμίδης Ἐμμανουήλ ἔπαιρνε 120 χρυσῆς λίρες τὸ χρόνο. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1914 ὁ μισθὸς τῶν διδασκάλων ἦταν 30-40 χρυσῆς λίρες τὸ χρόνο σύμφωνα μὲ ἄλλες πληροφορίες. Ἀργότερα πού οἱ χρυσῆς λίρες ἀντικαταστάθηκαν μὲ χάρτινες (παγκανότες), ἡ ἀγοραστικὴ τῶν ἀξία ἔπεσε σημαντικά. Οἱ διδάσκαλοι τότε ζήτησαν αὐξηση, ἀλλ' ἀντέδρασε ὁ Σχολικὸς Ἐφορὸς Γιουσσοφάκης Μάδης. Ἡ Σχολικὴ ἐφορεία ὅμως τάχτηκε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Ἀχιλλέα Τσακίρη καὶ δόθηκε σχετικὴ αὐξηση στοὺς διδασκάλους.

— Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν ἀπασχολοῦσε τοὺς διδασκάλους, οὔτε καὶ τοὺς κατοίκους. Διδασκόταν ἡ καθαρεύουσα.

(σ.σ.: Ὅ,τι γράφεται γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὴν παιδεία γενικότερα, ἀναφέρεται στὰ σχολεῖα τοῦ Κιρκαγάτς. Δὲν ἐρευνήθηκε ἂν τὰ ἴδια γίνονταν σὲ ἄλλες Μικρασιατικῆς πόλεις).

ΣΤ' ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

Οἱ σχολικοὶ ἐφοροὶ ἦταν τέσσερες καὶ διορίζονταν κάθε δυό χρόνια ἀπὸ τοὺς δημογέροντες.

Κατὰ καιροὺς διορίστηκαν σχολικοὶ ἔφοροι οἱ:

1. Βαρδαξίης (Φετάλας) Κώστας.
2. Γιαννόπουλος Ἀναστάσιος.
3. Μάδης Γιουσουφάκης.
4. Μάδης Ὀδυσσεύς, γιός, ἔμπορος καὶ χρηματιστής.
5. Μαυρουδῆς Λευτέρης.
6. Οὐλκέρογλου Κυριάκος, ἱατρός.
7. Πετρίδης Τριαντάφυλλος.
8. Πομπίδης Κων/νος.

Καθῆκοντά τους ἦταν νὰ βροῦν ἀπ' εὐθείας ἢ μὲ τὴν ὑπόδειξη τῆς Μητρόπολης διδασκάλους. Ὁ διορισμὸς τῶν διδασκάλων ἦταν γιὰ ἓνα χρόνο καὶ συνήθως ἀνανεονόταν.

— Φρόντιζαν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν σχολικῶν κτιρίων, τὴν προμήθεια σχολικῶν εἰδῶν καὶ ὀργάνων. Παρακολουθοῦσαν δὲ τοὺς διδασκάλους (ἀσφαλῶς γιὰ τὴν πιστὴ ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων των). Γενικὰ φρόντιζαν γιὰ κάθε τί ποὺ ἀφοροῦσε στὴν καλὴ λειτουργία τῶν σχολείων.

Ζ' ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ

1. Ἀδαμίδης Ἐμμανουήλ, ἀπὸ τὸ 1916 - 1919, Σμυρνιός, διδάσκαλος καὶ Διευθυντὴς σχολείου καὶ ψάλτης, ἀριστερὸς καὶ δεξιός. (σ.σ. Μᾶς ἔδωσε ἀρκετὲς πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὰ σχολικὰ μας ζητήματα Τὸν εὐχαριστοῦμε).

2. Εὐθυμίου Βασίλειος, ντόπιος, διδάσκαλος, διευθυντὴς, ψάλτης καὶ ἱεροκήρυκας Ἀργότερα παπὰς στὴν Ἀμερικὴ (βλ. παρακάτω).

3. Ζαμπὸς Διονύσιος, ἀπὸ τὴν παλιὰ Ἑλλάδα(;)

4. Κανελλίδης Εὐάγγελος.

5. Κοσμάδελῆς Ἰωάννης, ἀργότερα παπὰς στὸ Μπακίρ (ἴσως ὁ παπα-Σοφρόνιος).

6. Λεοντζάκος, ..., πολὺ γέρος. Ἔμεινε στὸ Κιρκαγάτς.

7. Μαρσέλος Ἀθανάσιος, 1912 - 1914.

8. Μιχαηλίδης Βίκτωρ, διάκος καὶ διδάσκαλος.

9. Μουμτζῆς Γεώργιος, διδάσκαλος κι ἀργότερα διάκος καὶ παπὰς.

10. Ξανθίδης Ξάνθης, από την Πόλη, πριν από το 1910 και ψάλτης.

11. Νιώτης Στυλιανός, από τη Σάμο.

12. Παπαδήμας Παρασκευάς, ντόπιος, διδάσκαλος, διευθυντής, ψάλτης, ιεροκήρυκας.

13. Παυλάκης Παντελής, από την παλιά Έλλάδα(;)

14. Πέπας Νικόλαος, δίδασκε και γαλλικά στις ανώτερες τάξεις.

15. Πετσουμάνης Άριστομένης, καθηγητής, δίδασκε στις ανώτερες τάξεις. Ο αδελφός του ήταν καλόγερος κι έγινε παπάς στο Μπακίρ (μήπως ο υπ' αριθμ. 5 Κοσμάδελης;).

16. Σπανουδάκης Μιχαήλ, από την Πόλη και δεξιός ψάλτης. Τόν έδιωξαν οί Τούρκοι ως Έλληνα ύπήκοο.

17. Χατζηχαραλάμπης Βασίλειος, από τίς Φώκες, πριν από το 1910.

18. Χρυσάκης Ίωάννης.

19. Ζερός Θωμάς.

20. Τσακίρης Άχιλλέας

21. Χατζή-Μουράτ παπα-Ζαχαρίας

} δίδαξαν την τούρκικη γλώσσα.

— Έπειδή δέν ξέρουμε το χρόνο ύπηρεσίας καθενός, παραθέτουμε τά όνόματα κατ' άλφαβητική σειρά. Τήν άλφαβητική σειρά προτιμήσαμε κι όπου παραθέτουμε όνόματα.

— Ο Ξάνθης Ξανθίδης, από την Πόλη, ύπηρετήσε πολλά χρόνια στο Κιρκαγάτς, ως το 1908. Ήταν διευθυντής του Άρρεναγωγείου και του Παρθεναγωγείου και δεξιός Ψάλτης.

— Όπως φαίνεται από τόν κατάλογο, οί πιό πολλοί διδάσκαλοι ήταν και ψάλτες. Άναγράφουμε έδω και δυο άκόμα ψάλτες πού δέν ήταν και διδάσκαλοι. 1. Γ. Κωστάλας και 2) ό Πορφύριος(;), πρόσφυγας από την Καλλιόπολη, τά 3 τελευταία χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

— Οί διδάσκαλοι - ψάλτες είχαν πρόσθετο μισθό (έκτός από κείνο του διδασκάλου).

Ο παραπάνω κατάλογος περιλαμβάνει όσους διδασκάλους θυμήθηκαν οί πατριώτες μας. Χρονολογίες δύσκολα νά καθοριστούν. Καμιά φορά, όπως διαβάζετε, δέν είναι γνωστά τά μικρά τους όνόματα ή τά επώνυμά τους.

— Συνήθως δίδασκαν 3 διδάσκαλοι, κάποτε κι ένας 4ος ως διευθυντής που πήγαινε (δίδασκε και έκόπτευε) και στο Παρθεναγωγείο.

— Οί διδάσκαλοι, εκτός από δύο, ήταν ξένοι. Οί δύο ντόπιοι, όταν ύπηρετούσαν, ήταν και διευθυντές: 'Ο Παρασκευάς Παπαδήμας κι ό μαθητής του Βασίλειος Εύθυμίου (κατά τὰ έτη 1908, 1909, 1910). Οί δυο αυτοί ήταν και ιεροκήρυκες κι ό Εύθυμίου και δεξιός ψάλτης. Κι' οί δυο τους, άφοϋ ύπηρετήσαν στο Κίρκαγας, πήγαν άργότερα στη Σμύρνη, σάν ιεροκήρυκες της 'Αδελφότητας «Εϋσέβεια».

— 'Ο Εϋθυμίου ήταν καλλίφωνος κι' εξαίρετος ρήτορας. Προσείλκυε και συνάρπαζε τόν κόσμο, όταν έψελνε κι έβγαζε λόγο.

'Η έλευσή του στο Κίρκαγας αύξησε τὰ έσοδα της 'Εκκλησίας και γενικά ώφέλησε πολϋ την Κοινότητα γενικά και πολϋλους πατριώτες ιδιαίτερα.

Β α σ ί λ ε ι ο ς Ε ύ θ υ μ ί ο υ , 1 8 8 3 - 1 9 5 3 .

— 'Ο Εϋθυμίου Βασίλειος είναι ή πιό γνωστή φυσιογνωμία του Κίρκαγας στον 'Ελληνισμό της Μικρασίας και της 'Αμερικής γι' αυτό και παραθέτουμε λίγα λόγια παρακάτω: Γεννήθηκε στο Κίρκαγας τó 1883 (ή 1884). Τελείωσε τó σχολείο της πατρίδας μας κι έπειδή ήταν άριστος μαθητής τόν έστειλε ή Κοινότητα νά σπουδάσει στη Χάλκη (1899-1906). Τελείωσε τή Χάλκη άριστοϋχος και διορίστηκε διδάσκαλος και ιεροκήρυκας στα Θεΐρα (Θυάτεια). "Ενας άπόφοιτος Μικρασιάτης από τὰ Θεΐρα στο Μαϊάμι της Φλωρίδας ('Αλεξανδρος 'Ηλιάδης), συνομήλικος του Εϋθυμίου, στη νεκρολογία του, γιά τόν άπρόοπτο και σύντομο χαμό του γράφει: «'Η πατρίδα μου επί τών ήμερών σου και μόνον, άν και ήσο νεώτατος τότε (1906-1908), είδε την πρέπουσαν πρόοδον με παροικίαν εκ πέντε περίπου χιλιάδων όμογενών εις πόλιν εκ τεσσαράκοντα χιλιάδων ίθαγενών ....

'Από τὰ Θεΐρα έρχεται στο Κίρκαγας ως διδάσκαλος,

διευθυντής σχολείου, ψάλτης καὶ ἱεροκέρυκας. (1908-1910). Ἡ φήμη του φτάνει στὴ Σμύρνη καὶ τὸν καλεῖ ἐκεῖ ἡ Ὀρθοσκευτικὴ ὀργάνωση «Εὐσέβεια». Ἀπὸ τὴ Σμύρνη φεύγει τὸ 1919 στὸ Παρίσι, μὲ ἔξοδα τῆς εὐεργέτιδας τῶν ἰδρυμάτων τῆς Σμύρνης Σοφίας Κιουπετζόγλου κι ἔπειτα ἀπὸ σύσταση τοῦ ἀείμνηστου Χρυσοστόμου Σμύρνης, γιὰ νὰ σπουδάσει ἠθικὲς καὶ πολιτικὲς ἐπιστῆμες.

Ὅταν τελειώνει τὶς σπουδὲς του στὸ Παρίσι τὸ 1922, δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσει στὴ Σμύρνη, γιατί εἶχε συντελεστεῖ ἡ καταστροφή. Στὸ Παρίσι παντρεύεται τὴν Ἑλένη Καραμανλῆ κι ἀποκτᾶ δυὸ ἀγόρια.

Τὸ 1931 περνώντας ἀπὸ τὸ Παρίσι ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς κι ἔπειτα οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθιναγόρας παίρνει μαζί του στὴν Ἀμερικὴ τὸν παλιὸ συμμαθητὴ του στὴ Χάλκη, συνεργάτη του καὶ βοηθὸ στὸ δύσκολο ἔργο του. Κι ὁ Εὐθυμίου ἔδρασε εὐεργετικά γιὰ τὸν ἑλληνισμό καὶ τὴν ὀρθοδοξία στὴν Ἀμερικὴ.

Ὁργάνωσε κοινότητες (ἰδίως μικρασιατικὸς συλλόγος), ἱδρυσε σχολεῖα, καθιέρωσε ραδιοφωνικὲς ὁμιλίες, ἔγραψε βιβλία, ἐξέδωσε τὸ περιοδικὸ «Ἡ ἠχώ τοῦ καθεδρικοῦ» κι ἔκανε καθηγητὴς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ στὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Μετάφρασε τὴ λειτουργία τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου στὴ νεοελληνικὴ καὶ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα γιὰ τὴν καλύτερη παρακολούθηση τῆς θείας λειτουργίας ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς Ἀμερικῆς. Ἐγραψε κι ἐξέδωσε τὰ ἑξῆς ἔργα, τὰ ἔσοδα τῶν ὁποίων δόθηκαν γιὰ ἀγαθοεργούς σκοπούς, 1) Ὀρθοσκευτικὸι Ραδιοφωνικοὶ Ἀντίλαλοι 2) Ἐθνικο-ὀρθοσκευτικὸι παλμοί, 3) Ἀκτινοβολίαι ὀρθοσκευτικαί 4) Σκιαγραφία τῶν ἀποδήμων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, 5) Ἱστορία τοῦ καθεδρικοῦ Ναοῦ.

Θὰ παραθέσουμε παρακάτω μικρὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ πολλὰ κι ἐκτεταμένα ἄρθρα καὶ τὶς νεκρολογίες ποὺ δημοσιεύτηκαν, ὅταν μαθεύτηκε ὁ θάνατός του, ποὺ ἦρθεν ἐντελῶς ξαφνικά κι ἀπρόοπτα. Ὑστερα ἀπὸ λόγο του στὶς ἐξετάσεις τῆς Ἀκα-

δημίας τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, πῆγε νά καθήσει, ἔπεσε, χτύπησε στό κεφάλι κι ἔσβησε εἰρηνικά καί ἤρεμα σέ λίγες μέρες.

Ἐθνικὸς κήρυξ (Ν. Ὑόρκη, 14 Ἰουνίου 1953).

«... Δραστήριος καί ἐπιδιώκων τὸ καλύτερον, μετέβη εἰς Παρισίους, ἐσπούδασεν εἰς τὴν Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Σορβόνης καὶ ἀκολούθως ἐσπούδασεν εἰς Γερμανίαν(;) διὰ νὰ ἔλθῃ πνευματικῶς ἀνοπλος εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας τὸ 1931 .... ἀφίνει πλείστας ὡραίας ὑποθήκας, ποὺ εἶχε κάμει εἰς τοὺς ἐμπνευσμένους λόγους καὶ τὰ κηρύγματά του καὶ ἀφίνει μίαν δρᾶσιν ποὺ θὰ ἐμπνέῃ πάντοτε τὸν κληρον μας καὶ ὄλους ἐκείνους ποὺ τὸν εἶχαν γνωρίσει καὶ ἀκούσει ....».

Ὁρθόδοξος Παρατηρητής (Ν. Ὑόρκη, Ἰούλιος 1953, σχόλιο).

«... Ὁ θάνατος τοῦ Αἰδ. Βασιλείου Εὐθυμίου .... ἐθεωρήθη γενικῶς ὡς μία μεγάλη ἀπώλεια διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ διὰ τὴν ὁμοιογένειαν ἐνταῦθα. Χάρις εἰς τὴν εὐρείαν μόρφωσιν, τὸ ἄριστον ἦθος, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ἀγάπην καὶ τοὺς ἐνθουσιασμούς του διὰ πᾶν τὸ ἀφορὸν τὴν προαγωγὴν τῶν προβλημάτων μας ὡς ἐθνικοθρησκευτικῆς ὄντοτητας, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ἀμερικανικῆς κοινωνίας, εἶχε καταστῆ μία ἀπὸ τὰς πλέον δυναμικὰς προσωπικότητας καὶ εἰς ἐμπνευσμένος καὶ μὲ ἀναμφισβήτητον κῦρος κληρικὸς καὶ πνευματικὸς ἡγέτης ....».

Ὁρθόδοξος Παρατηρητής (Νέα Ὑόρκη, Ἰούλιος 1953, ἄρθρο).

«... ἄνθρωπος ὄριμος, ἦταν φυσικὸ νὰ ὑψωθῆ στὴν κοινὴ συνείδηση σάν ὁ καλὸς φίλος, ὁ ἀνιδιοτελὴς συμπαραστάτης, ὁ φωτισμένος σύμβουλος κι ὁδηγητῆς, ὁ ἱκανὸς τέλος ἡγέτης σὲ κάθε ἀνελικτικῆ πορεία τῶν πνευματικῶν του τέκνων πρὸς ὅσα ἢ ἐνεργὸς καὶ ἢ δρῶσα ἑλληνορθόδοξη συνείδησή των ὑπ-

αγορεύει και ἐπιτάσει ... διορίζεται Ἱερατικός Προϊστάμενος (τὸ 1942) τοῦ Καθηδρικοῦ Ναοῦ τῆς Νέας Ὑόρκης. Καί εἶναι ἀκριβῶς ἡ νέα αὐτῆ θέση ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἐμπνευσμένος κληρικός δείχνει πλούσια τὰ ψυχικά του χαρίσματα καὶ τὶς ἰκανότητές του σὰν πνευματικός ἡγέτης. Ὁ Καθηδρικός Ναός, κάτω ἀπὸ τὴν ἐποπτεία καὶ τὴν καθοδήγησή του, γίνεται ἓνα θαυμάσιο πνευματικὸ κέντρο. Ὁ κύκλος τῆς δράσεως καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων του ὅλο καὶ εὐρύνεται....».

« Ἄ π ὅ σ τ ο λ ο ς Ἄ ν δ ρ έ α ς », περιοδικὸ τοῦ Οἴκου-μεικοῦ Πατριαρχείου, δίστηλο ἄρθρο μὲ τὴ φωτογραφία του. «... Ὁ ἀείμνηστος, μὴ περιοριζόμενος εἰς τὰ ἱερατικά αὐτοῦ καθήκοντα μετέδιδε τὴν φλόγα τῆς πλουσίας καὶ εὐγενοῦς αὐτοῦ ψυχῆς πρὸς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως. Ὡς λειτουργὸς λαμπρὸς, Ἐφημέριος, Πνευματικὸς καὶ Ἱεροκῆρυξ δόκιμος, ἐκπαιδευτικὸς παράγων, ἀρθρογράφος καὶ συγγραφεὺς, προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας πρὸς τὴν ὁμοιογένειαν ...

... Ἀπὸ τὸν Ἱερὸν Ἄμβωνα, ἀπὸ τὰς στήλας τοῦ Τύπου καὶ ἀπὸ τὸν Ραδιοφωνικὸν Σταθμὸν, μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ἐπαγωγὸν ὕφος του ὁ ἀείμνηστος συνεκίνει ἑκατοντάδας, χιλιάδας Ὁμογενῶν ....».

Η' ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΕΣ - ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ

1. Ἄδαμοπούλου ἢ Ἄδαμίδου Εὐαγγελία, νηπιαγωγός, ἀδελφὴ τοῦ διδασκάλου Ἄδαμίδου Ἐμμανουήλ. Ἐμεινε ἓνα χρόνον κι ὕστερα πῆγε στὸ Ἀξάρι.

2. Ἄβούνιαλη Δέσποινα, βοηθὸς νηπιαγωγοῦ, κόρη τοῦ κανδηλανάφτη.

3. Ἄδριανόγλου Εὐανθία, διδασκάλισσα.

4. Ἄξαρηλῆ Μαρία τοῦ Χριστοῦ, ἀργότερα γυναίκα τοῦ Ἀριστείδου Ἐλευθεράκη στὸ Μπακίρι.

5. Ἀργύρη Βιργινία, νηπιαγωγός.

6. Ἀρτοπούλου Βασιλεία, νηπιαγωγός γιὰ ἓνα χρόνον.

7. Εὐχαρις, ἀγνώστου ἐπωνύμου.

8. Γιαζιτζή Εὐτυχία, ντόπια, διδασκάλισσα.

9. Ἡλιοῦ - Κανελλοπούλου Κατίνα.

10. Κελεμποπούλου Κωσταντία, διδασκάλισσα, πῆγε στήν Αἴγυπτο. (Μιά ἀνεψιά της, ἡ Εὐαγγελία Κελεμποπούλου, εἶναι καθηγήτρια φιλολογίας).

11. Κολοκοτρώνη Ἄρτεμις, ἀπόφοιτη τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου Σμύρνης, διδασκάλισσα καί διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου, ἀδελφή τῶν βιομηχάνων ἀδελφῶν Ὁμήρου καί Ὁρέστη Κ. καί σύζυγος τοῦ γιατροῦ Παπανικολάου Δημητρίου.

12. Κοτσαμπάση Δημητρία, νηπιαγωγός.

13. Μαρίτσα ἢ Σμυρνιά (ἀπό τὸ Κορδελιό), ἀργότερα γυναίκα τοῦ Παναγιωτάκη Μπακάλμπαση.

14. Ξυνοῦ ἢ Κόνσουλα Βασιλεία, νηπιαγωγός.

15. Παπαδοπούλου Ἀρσινόη, διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου τὸ 1916 - 1917, ἀπὸ τῆ Σμύρνη.

16. Πετρίδου - Μπούμπα Ἀθηνᾶ.

17. Σουλουπετρή Ἀναστασία, διευθύντρια τοῦ Νηπιαγωγείου.

18. ... Σοφία (κόρη τοῦ μάρμπα - Γιάννη, }

19. Μπαλίδου Ἰουλία. }

(Οἱ δύο τελευταῖες εἶχαν ἰδιωτικά σχολεῖα στὰ σπίτια των).

— Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀρτέμιδα Κολοκοτρώνη, ἡ μόρφωση τῶν ἄλλων ντόπιων διδασκαλισσῶν καί νηπιαγωγῶν ἦταν περιορισμένη. Εἶχαν τελειώσει τὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Κιρκαγάτς.

Θ' ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ

Μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἀρρεναγωγείου ὑπῆρχε μονώροφο οἶκημα ἀπὸ 6-7 ἡμιανώγεια συνεχόμενα δωμάτια. Τὰ 5 ἀπ' αὐτὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νοσοκομεῖο κι εἶχαν 12-15 κρεβάτια.

Τὰ δύο ἄλλα ἦταν κατοικία τῶν νοσοκόμων. Σὰν νοσοκόμες χρησιμοποιοῦνταν οἰκογένειες μὲ 2-3 θήλεα μέλη. Τελευταῖες νοσοκόμες ἦταν μιὰ μητέρα μὲ τίς 2 ἐνήλικες θυγατέρες της, οἱ «Χαριζάνηνες».

Συνήθως στο Νοσοκομείο κατέφευγαν οί ξένοι και κανένας απόκληρος.

Τό νοσοκομείο είχε λιθόστρωτη αύλή με βρύση και δεντρόκηπο (3/4 στρ.) και παρεκκλήσι πού τιμόταν στ' όνομα τοῦ Ἁϊ - Παντελεήμονα. Κατά τή γιορτή τοῦ Ἁγίου, 27 Ἰουλίου, γινόταν λαμπρή θρησκευτική πανήγυρη.

Γιά τό Νοσοκομείο φρόντιζε μιá διμελής έφορεία και χρηματοδοτοῦνταν από τήν Κοινότητα. Οί νοσοκόμες έπαιρναν μισθό και είχαν δωρεάν κατοικία.

Β' ΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Α' ΚΑΪΜΑΚΑΜΛΙΚΙ - ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

—Τὸ Κίρκαγατς ἦταν καΐμακαμλίκι (ὑποδιοίκηση, καζάς) μὲ 80 περίπου χωριά καὶ συνοικισμούς. Στὰ 3-4 μεγαλύτερα χωριά ὑπῆρχαν μουντούρηδες.

Στὸ Διοικητήριο (κονάκι) ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Καΐμακάμη (ὑποδιοικητή), ἄλλοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι ἦταν ὁ Γεν. Γραμματέας (Ταχράτ Κιατιμπή), ὁ ἔφορος (Μάλ μουντούρ), ὁ προϊστάμενος οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας, ὁ Ταμίας (Σεντίκ Ἐμίν), ὁ προϊστάμενος τῶν εἰσπρακτόρων (ταξίλ μείμουρού), οἱ εἰσπράκτορες (Ταξιηλντάρηδες), πού ἦταν 7 σ' ὅλη τὴν ὑποδιοίκηση. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτούς ἦταν ὁ εἰσπράκτορας φόρων τῆς Ἑλληνικῆς Παροικίας, ὁ περίφημος Ἰζέτ, πρὶν ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρετήσαν ὡς εἰσπράκτορες οἱ Ἕλληνες: Θωμᾶς Ζιρός καὶ Ἀχιλλ. Τσακίρης.

—Ὁ Καΐμακάμης (ἔπαρχος, ὑποδιοικητής) ἦταν ὁ ἀνώτερος κρατικὸς λειτουργὸς καὶ σ' αὐτὸν ὑπάγονταν οἱ πολιτικὲς καὶ οἱ στρατιωτικὲς ἀρχές.

—Ἡ πόλη τοῦ Κίρκαγατς ἀποτελοῦσε Δῆμο. Ὁ δήμαρχος ἦταν Τοῦρκος καὶ σ' αὐτὸν ὑπάγονταν τὰ ἀρτοποιεῖα, τὰ κρεοπωλεῖα (δηλαδὴ ἀσκοῦσε ἔλεγχο) καὶ ἡ ὑγειονομικὴ περιθάλψη. Διατηροῦσε ἔμμισθο δημοτικὸ γιαντρί.

—Τὸ Δημαρχεῖο (Μπελεντιέ) βρισκόταν στὸ «Τσαρσί» καὶ ἦταν ἕνα μεγάλο καὶ ἐπιβλητικὸ κτίριο.

Τὸ Κίρκαγατς κάηκε σχεδὸν ὅλο στὴ μεγάλη πυρκαγιὰ πού ἐγίνε τὸ 1859-60. Ὁ παππούς τοῦ ἐμπόρου Θεσ/νίκης κ. Γεωργίου Ἀντωνίου, Γεωργίκας Ἀναγνωστόπουλος, πού ἦταν τότε 22-23 ἐτῶν, τοῦ διηγήθηκε πὼς πρὶν ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ τὸ Κίρκαγατς εὐημεροῦσε. Ἐδῶ βέβαια ἡ κρίση τοῦ παπποῦ εἶναι ὑποκειμενικὰ σωστή, γιατί ὁ καυμένος ἔχασε σπίτι καὶ μαγαζὶ στὴν πυρκαγιὰ. "Ἦστερ" ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ ἡ πόλη θά

κτίστηκε καλύτερη και προόδευσε και μεγάλωσε ακόμα περισσότερο.

Στήν πυρκαγιά αυτή κάηκε κι η έκκλησία μας παρά τις προσπάθειες των χριστιανών να τή σώσουν.

Στό Κιρκαγάτς υπήρχαν 30-35 μεντρεσέδες (ιεροδιδασκαλεία). Οί απόφοιτοι αυτών διορίζονταν χοτζάδες. Στό κέντρο τής αγοράς βρισκόταν ό μεγαλύτερος μιναρές πού λεγόταν «Καρασμάνογλου Σερίφ τζαμί», έτσι λεγόταν αυτός πού τόν έκτισε κι ήταν στην εποχή του(;) Ντερέ μπέης, κόμης τής περιοχής, τσιφλικάς μεγάλος.

Τούρκοι πρόκριτοι τοῦ Κιρκαγάτς πριν ἀπό τό 1922

“Όπως γράφει κι ό Σατωμπριάν (βλ. τίς σχετικές σελ. ἀπό τό «Ταξίδι κ.λ.π.») τό Κιρκαγάτς θεωροῦνταν πόλη ιερή. Έτσι ἐξηγεῖται κι ή πληθώρα τῶν μεντρεσέδων και τῶν τζαμιῶν.

— Τά διοικητικά ὄργανα τής χριστιανικῆς (ἐλληνικῆς) κοινότητας (μειονότητας) (δημογέροντες, ἐκκλησιαστικοί ἐπίτροποι ...) ἐβγαίνουν ἀπό ἐκλογές, στίς ὁποῖες δέν ἀνακατευόταν ή τουρκική διοίκηση.

— Κατά τὴ διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς δήμαρχος διορίστηκε ὁ Ἀχιλλεὺς Τσακίρης, ποὺ ἀνακατευόταν στὰ κοινοτικά ζητήματα εἴτε σὺν δημογέροντας, εἴτε σὺν σχολικὸς ἑφορος.

— Ὑπῆρχε Τουρκικὸ δικαστήριον (Ἱεροδικεῖο) καὶ Ἀστυνομία Τουρκικὴ.

— Δὲν ἦταν ἔδρα στρατοῦ. Ὁ μακαρίτης Καζεπίδης Βασίλειος μᾶς εἶπε πὼς οἱ Κιρκαγατσιανοὶ ζήτησαν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση νὰ μὴ ἐγκατασταθεῖ στρατὸς στὸ Κιρκαγάτς καὶ τὸ ἐπέτυχαν. Ἐδρα στρατιωτικὴ τῆς περιοχῆς ὀρίστηκε τὸ Σόμα.

Ὁ θεῖος μου Νικόλαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης προσθέτει στὰ παραπάνω τὰ ἑξῆς: Ὅταν στὸ Κιρκαγάτς ὑπῆρχε τὸ ριζάρι (ἐρυθρόδανον) ἦταν πλούσια πόλη καὶ δὲν θέλησε τὸν τουρκικὸ στρατό. Ἀργότερα μὲ τὶς χημικὲς βαφές (χρώματα ἀνιλίνης) τὸ ριζάρι ξέπεσε καὶ τὸ Κιρκαγάτς μετάνιωσε ποὺ ἐνήργησε νὰ μὴν ἐγκατασταθεῖ ὁ τουρκικὸς στρατὸς στὴν πόλη μας.

Γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη ἡ ἀποκέντρωση. Γινόταν τακτικὲς συνεδριάσεις ἐκπροσώπων τῶν κατοίκων μὲ πρόεδρο τὸν Καϊμακάμη (μεντζελίς). Τὴν Ἑλληνικὴ κοινότητα ἐκπροσωποῦσε ὁ ἱερέας ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, ποὺ ἦταν συνήθως τουρκομαθής.

— Στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες δὲν ὑπῆρχαν Ἕλληνες ὑπάλληλοι. Στὸ μονοπώλιον ὁμως καπνοῦ (ρεζί) διευθυντὴς ἦταν ὁ Σπυρίδων Τιγκόγλου.

— Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα διατηροῦσε Νοσοκομεῖο καὶ πτωχοκομεῖο μέσα στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας (βλ. σχεδιάγραμμα).

— Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς (Ἰούνιος 1920 - Αὐγούστος 1922) δὲν εἶχε ἐγκατασταθεῖ, μόνιμα, στρατὸς ἑλληνικὸς στὸ Κιρκαγάτς. Κάποτε ἦλθε μιὰ διμοιρία, ἕως 20 ἄνδρες, μὲ τὸν ἀνθυπολοχαγὸ Δεμίρη. Ἡ διμοιρία αὐτὴ μετακινήθηκε στὴ Χάρτα, πρῶτο σιδηροδρομικὸ σταθμὸ μετὰ τὸ Κιρκαγάτς πρὸς τὸ Ἀξάρι, ὅταν τὸ Κιρκαγάτς ἔγινε ἔδρα τοῦ Ἀνεξαρτήτου Τάγματος - Παπαγεωργίου (βλ. ἄλλοῦ γιὰ

τή δράση του). Ἡ διμοιρία τῆς Χάρτας ἔμεινεν ἐκεῖ γιὰ τὴ φύλαξη τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς (μόνιμο φυλάκιο).

Στὸ Κιρκαγάτς ὑπῆρχε ἑλληνικὴ ἀστυνομία, περὶ τοὺς 15 - 20 χωροφύλακες κι ὁ ἀστυνόμος εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ Ἀνθυπασπιστῆ.

Β' ΜΟΥΧΤΑΡΗΔΕΣ

Μουχτάρηδες ὑπῆρξαν οἱ:

1. Σαράτσης Διονύσιος, ἀρχιμουχτάρης (ἐβέλ μουχτάρ).
2. Ντουζνταμπάνης Παναγιώτης.

— Διορίζονταν ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Μαγνησίας καὶ κρατοῦσαν εἰδικὴ σφραγίδα. Σφράγιζαν τίτλους κυριότητος, ἀγοραπωλησίαις. Κοινοποιοῦσαν ἀποφάσεις μητροπολιτικῶν δικαστηρίων. Καὶ ἀποφάσεις τουρκικῶν δικαστηρίων κοινοποιοῦνταν ἀπὸ αὐτοὺς (δικαστικοὶ κλητῆρες).

— Δίχως τὸ μουχτάρη ἀπαγορευόταν ἔρευνα τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν στὰ χριστιανικὰ (ἑλληνικὰ) σπίτια. Ὅσες φορὲς ἤθελαν οἱ Ἕλληνες ν' ἀποκρύψουν ἢ νὰ φυγαδέψουν κάποιο διωκόμενο ἢ ὥσπου νὰ τακτοποιήσουν μιὰ διοικητικὴ ὑπόθεση, ὁ μουχτάρης κρυβόταν, γιὰ νὰ μὴ τὸν πάρουν μαζί τους οἱ ἀστυνομικοὶ (τσαντερμάδες) στὴν ἔρευνα. Δίχως τὸ μουχτάρη, εἶπαμε, δὲν μπορούσαν νὰ ἐνεργήσουν.

— Οἱ μουχτάρηδες δὲν πληρώνονταν ἀπὸ πουθενά, οὔτε εἶχαν ποσοστὰ ἀπὸ τίς διενεργούμενες ἀπὸ αὐτοὺς πράξεις. Ἦταν δηλαδὴ ἓνας τίτλος τιμητικὸς.

Γ' ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ - ΚΑΤΑΓΩΓΗ

— Πιθανὸν κατὰ τὸ 1919 ἦρθεν ἐπιτροπὴ τούρκων ἐμπειρογνομόνων κι ἔδωσε στοὺς δρόμους ὀνόματα. Στὰ σπίτια μπεῆκαν ἀριθμοὶ καὶ στὰ καταστήματα ἀριθμοὶ καὶ ταμπέλες.

Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν κι ὁ ἱερέας Κολοκοτρώνης Στυλιανός, Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος. Ἀπὸ αὐτὸν ἄκουσε ὁ μακαρίτης Βασίλης Καζεπίδης πὼς ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλης ἦταν 19.800 κάτοικοι.

— "Άλλη πληροφορία, πού δέν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν προηγούμενη: Πληθυσμὸς μέχρι 19.000, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 3.5000 ἦταν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, 1.000 περίπου Ἑρμένηδες καὶ 4 οἰκογένειες ἔβραϊων. Οἱ ὑπόλοιποι, βέβαια, γύρω στοὺς 15.000 ἦταν Τοῦρκοι.

— "Άλλοι ἀνεβάζουν τοὺς κατοίκους τοῦ Κιρκαγάτς σὲ 20.000 (Γρηγοριάδης - Γκρεγκουάρ), ἀπὸ τοὺς ὁποίους 16.500 ἦταν Τοῦρκοι, 2.500 Ἑλληνες καὶ 1.000 Ἑρμένιοι. Ἐπάρχουν κι ἄλλες πληροφορίες παραπλήσιες καὶ ἀνεπίσημες.

— Τὸ ἓνα τρίτο καὶ πλέον τῶν χριστιανῶν ἐλλήνων καταγόταν ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη κι εἶναι φυσικὸ αὐτὸ γιατί ἡ Μυτιλήνη εἶναι πολὺ κοντὰ μας.

Στὴ Μυτιλήνη γεννήθηκε κατὰ τὸ 1780 ὁ βάρδος καὶ καπετάνιος τοῦ εἰκοσιένα Θεόδωρος Ἑλκαῖος, πού τὸ πραγματικό του ἐπώνυμο ἦταν Μειμάρογλου ἢ Μειμάρης (βλ. Γ. Βαλέτα: «Θεόδωρος Ἑλκαῖος κ.λ.» Ἐθ. 1971 ἔκδ. Πηγῆς).

Ὁ λογοτέχνης Γιώργος Τάσου Μειμαρίδης μᾶς ἔγραψε πῶς σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ πατέρα του Τάσου Μειμαρίδη (γιοῦ τοῦ Γεωργίου Μειμαρίδη, κοινοτικοῦ παράγοντα στὸ Κιρκαγάτς καὶ ἰδρυτὴ τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Ἀθήνας «Ἐκρον», «Ἴλιον», «Κρυστάλλ») καὶ τοῦ θείου του γιαιτροῦ Σωκράτη Κολοκοτρώνη (γιοῦ τοῦ παπα-Στέλιου Κολοκοτρώνη) «οἱ Μειμάρογλου τοῦ Κιρκαγάτς ἔλκουν τὴν καταγωγή ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ βάρδου αὐτοῦ τοῦ 1821. Τὸ δὲ ὄνομα «Θεόδωρος» ὑπῆρχε μὲ ἔμφραση στὴν οἰκογένειά μας».

Ἄρκετοὶ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Μερικοὶ μᾶς εἶπαν πῶς τὰ 50% τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν Πελοποννήσιοι. Ἐλλὰ τὸ ποσοστὸ αὐτὸ φαίνεται κάπως ὑπερβολικό. Κάμποσοι ἦρθαν ἀπὸ τὴ Θράκη, λίγοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Κρήτη, πιδ πολλοὶ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο. Δηλαδὴ ἦρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στὸ Κιρκαγάτς ἀπὸ ὅλη τὴν ἠπειρωτικὴ καὶ νησιώτικη Ἑλλάδα καὶ τὴ Μικρασία. Οἱ ἔλληνες ἦταν ἐγκατεστημένοι στὸ Κιρκαγάτς πρὶν ἀπὸ τὸ 1821.

— Τὸ Κιρκαγάτς κατοικήθηκε πρὶν ἀπὸ 400 περίπου χρόνια ἀπὸ μὴ ὁμάδα Τοῦρκων χοτζάδων, πού ἔκτισαν ἐκεῖ «μεντρεσέ».

(μοναστήρι). Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἔχει ἡ κ. Φωτεινὴ Παρασκευᾶ, τὸ γένος Γιαννοπούλου, ἀπὸ τὸν πατέρα της, ποὺ ἦταν δικηγόρος στὸ Κιρκαγιάτς κι ἀργότερα στὴ Μαγνησία, στὰ τουρκικὰ δικαστήρια, ἤξερε ἄριστα τὴν τουρκικὴ κι ἄλλες γλῶσσες εὐρωπαϊκὲς κι εἶχε σχέσεις μὲ τοὺς τούρκους καὶ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, λόγω ἐπαγγέλματος. Ἐπομένως ἡ πληροφορία αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβής.

— Οἱ Ἕλληνες τοῦ Κιρκαγιάτς, ὅπως γράψαμε παραπάνω, κατάγονταν ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρασία (Αἰβαλί, Πέργαμος, Ἀξάρι ....). Παραθέτουμε παρακάτω μερικὲς ἀποδεικτικὲς πληροφορίες.

α' Μιὰ προγιαγιά τῆς οἰκογένειας Γρηγοριάδη (Γκρεγκου-ἄρ) καταγόταν ἀπὸ τὴν Καρδίτσα τῆς Θεσσαλίας. Ὄταν Τούρκοι ἐσφαζαν στὴν Καρδίτσα τὴν οἰκογένειά της, κατέφυγε ἔγκυος καὶ μ' ἓνα ἐξάχρονο ἀγόρι στὸ Βόλο. Ἀπὸ κεῖ πέρασε στὸ Ντικελὶ καὶ κατέληξε στὸ Κιρκαγιάτς.

Τὸ βχρονο ἀγόρι ἔμεινε στὸ Σόμα, ὅπου σταδιοδρόμησε σὰν κτηνοτρόφος. Τὸ παιδί, ποὺ γέννησε, μεγάλωσε κι ἔμεινε στὸ Κιρκαγιάτς κι ἔγινε ὁ Χατζαναγνώστης, πατέρας τοῦ Ἀθανασοῦ καὶ τοῦ Κωστῆ Χατζαναγνώστη καὶ 5 κοριτσιῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἡ γυναίκα τοῦ Γιουσουφάκη (Μάδη).

β' Ἕνας Κολοκοτρώνης, ὁ Δημήτριος, μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ «Γέρου τοῦ Μωριᾶ», ἔκανε φόνο στὴν πατρίδα του, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, καὶ κατέφυγε στὸ Κιρκαγιάτς ὅπου παρέμεινε καὶ παντρεύτηκε. Ἀπόγονοί του εἶναι οἱ οἰκογένειες τοῦ παπᾶ - Στέλιου Κολοκοτρώνη, πατέρα τοῦ γιατροῦ Σωκράτη Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Εὐαγγέλου Κολοκοτρώνη, πατέρα τῶν βιομηχάνων Ὀμήρου καὶ Ὀρέστη, καὶ οἱ Μεϊμαρίδηδες (αὐτοὶ ποὺ ἔχουν στὴν Ἀθήνα τὰ μεγαλύτερα ὑαλοπωλεῖα), ἀπὸ τὴ μητέρα τους, ποὺ εἶναι ἀδελφὴ τῶν βιομηχάνων.

Μὲ τὴν ἑλληνικὴ κατοχὴ τοῦ 1920, ἦρθε στὸ Κιρκαγιάτς ὁ ὁ στρατηγὸς (τότε ὑπολοχαγὸς) Βλαδίμηρος Κολοκοτρώνης (πέθανε τὸ 1970), δισέγγονος τοῦ «Γέρου τοῦ Μωριᾶ» κι ἀναζήτησε τοὺς Κολοκοτρωναίους ποὺ ὑπῆρχαν στὴν πατρίδα μας. Ὁ κ. Δημήτριος Γρηγοριάδης, γιὸς τοῦ Γρηγορίου, (Γκρέ-

γκουάρ), εξακρίβωσε τὰ παραπάνω ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ στρατηγὸ Βλαδίμηρο Κ.

Ὁ γιατρός τῆς Θεσ/νίκης Νίκος Γιαννόπουλος μᾶς εἶπε πὼς ὁ Βλαδίμηρος Κ. δὲν πῆγε ποτὲ στὸ Κιρκαγάτς, ἀλλ' ἔμεινε στὴ Μαγνησία καὶ τακτικὰ βρισκόταν στὸ σπίτι τους, γιατί Γιαννοπουλαῖοι καὶ Κολοκοτρωναῖοι ἔχουν κάποια συγγένεια. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν γράψει τὸν πατέρα του στὰ «μαῦρα κατάστιχα» κι ἀργότερα, μὲ την ἀλλαγὴ τῶν πραγμάτων, τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν εἶχαν γιὰ σκοτωμό. Τὸν ἔσωσε ἕνας τοῦρκος ἀστυνόμος, ποὺ κάποτε ὑπεράσπισε χωρὶς νὰ πληρωθεῖ.

Ὁ Δημήτριος Γρηγοριάδης μᾶς ἔγραψε σὲ δεῦτερο γράμμα του πὼς ἡ πληροφορία του γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βλαδίμηρου Κ. εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβής. Τὴν ἄκουσε στὶς αἰθουσες τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου στὴν Ἀθήνα, σὲ προσωπικὴ συζήτηση ποὺ εἶχε μὲ τὸν ἴδιο τὸ στρατηγὸ, τότε διευθυντὴ τοῦ Μουσείου. Νομίζουμε πὼς πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὴν πληροφορία τοῦ κ. Γρηγοριάδη, γιατί ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Μαγνησία ὡς τὸ Κιρκαγάτς δὲν εἶναι μεγάλη (μιά ὥρα μὲ λεωφορεῖο σήμερα) κι ἀσφαλῶς θὰ γεννήθηκε ἡ ἐπιθυμία στὸν τότε ὑπολοχαγὸ Βλαδίμηρο Κολοκοτρώνη νὰ δεῖ τοὺς κιρκαγατσιανοὺς Κολοκοτρωναῖους. Ἄλλωστε σημασία δὲν ἔχει ἂν πετάχτηκε ἢ ὄχι στὸ Κιρκαγάτς ὁ Βλαδίμηρος Κολοκοτρώνης, ἀλλ' ὅτι βεβαιώνεται ἡ συγγένεια τῶν Κολοκοτρωναίων τοῦ Κιρκαγάτς μὲ τοὺς Κολοκοτρωναῖους τοῦ Μωριᾶ.

γ' Ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα « . . . » ἀνέγραψε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1971 ὅτι οἱ βιομήχανοι ἀδελφοὶ Ὀμηρος καὶ Ὁρέστης Κολοκοτρώνης, ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς, εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγονοι τῶν Κολοκοτρωναίων τοῦ Μωριᾶ.

δ' Ὁ ἔμπορος Θεσ/νίκης κ. Γιῶργος Ἀντωνίου (Τσουμπάνης) μᾶς πληροφόρησε, πὼς ὁ παππούς του Γεωργίικας Ἀναγνωστόπουλος ἦταν ἀπόγονος τοῦ Φιλικοῦ Ἀναγνωστόπουλου, ἀπὸ τὸ Μωριᾶ.

Δ' ΥΔΡΕΥΣΗ

— Τὸ νερὸ κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνὸ (Γκοοῦκ ντερὲ) μὲ κανά-

λι τσιμεντένιο, πού τὸ σκέπαζαν πέτρινες πλάκες. Τὸ νερό συγκεντρώνονταν στὸ Ὑδραγωγεῖο («Μάνα») κι ἀπὸ κεῖ διακλαδιζόταν στὴν πόλη μὲ «Κούγκια πῆλινα» (πῆλινους ὑδροσωληνες).

— Τὸ τσιμεντένιο κανάλι εἶχε διάμετρο 0,30 μ. περίπου.

— Ὑπῆρχαν στὴν πόλη (ἐλληνικὴ συνοικία) οἱ ἐξῆς κοινὸχρηστες βρύσες:

1. Τοῦ Γαβάθογλου, γιατί ἦταν στὸ σπίτι τοῦ Γ.
  2. Τοῦ Σαριμπακάλη Ἀντώνη, πού ἦταν ἐξω ἀπὸ τὸ ἐλαιοτριβεῖο του.
  3. Τοῦ Ντουζνταμπάνη.
  4. Τῆς Ἐκκλησίας, πρὸ τῆ «Σούστα» (κεντρικὸς δρόμος).
  5. Τοῦ Νηπιαγωγείου - Παρθεναγωγείου.
  6. Τοῦ Ἀρρεναγωγείου, ἀπέναντι στὸ ἄη - Παντελεήμονα.
  7. Τοῦ Τσακίρη, μέσα στὸ σπίτι του.
  8. Τοῦ Χατζηδημητροῦ (Νταμινιάμ), στὸ σπίτι του.
  9. Τῆς Καταξυνῆς, στὸ σπίτι της.
  10. Τοῦ Κολοκοτρώνη, στὸ σπίτι του.
  11. Τοῦ Τσορμπατζῆ Ἀλέκου, στὸ σπίτι (εἶχε καὶ λουτρό - χαμάμ).
  12. Τοῦ Καζέπη Μανώλη, ἀνάμεσα στὸ φούρνο καὶ στὸ σπίτι του.
  13. Τοῦ Κερίμ, σὲ τουρκικὸ σπίτι.
  14. Στὸ Τσιφτι - Χάν.
  15. Κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ Ἀγγελῆ (Μπιντιμπῆ), στὴ γωνία κι ἀπέναντι στὸ παντοπωλεῖο τοῦ Ἰωαννίδη Γεωργίου.
- Ἡ Τουρκικὴ συνοικία εἶχε πολλὲς βρύσες καθὼς κι ἡ ἀγορά. Στὴ συνοικία τῶν χριστιανῶν οἱ βρύσες ἦταν λιγότερες καὶ δὲν ἔτρεχαν ὅλες τὶς ὥρες.
- Βρύσες μέσα στὰ σπίτια δὲν ὑπῆρχαν. Ὑπῆρχαν ὅμως πολλὰ πηγάδια.
- Ἀπὸ ἔλλειψη νεροῦ δὲν εἶχαμε παρὰ μόνον δυὸ λαχανόκηπους. Τὰ λαχανικὰ ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλα μέρη.
- Στὸν περίβολο τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν ὁποῖο βρισκόταν ἡ καρδιά καὶ ὁ νοῦς τῆς ἐλληνικῆς χριστιανικῆς κοινό-

τητας, ὑπῆρχαν τρεῖς βρύσεις, ὅπως ἀριθμήθηκαν παραπάνω. Μιά μπροστά ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκκλησία (τὴν «Κοίμηση τῆς Θεοτόκου»), πρὸς τὴ «Σούστα», μιὰ μπροστά στὸ Νηπιαγωγεῖο, κοντὰ στὸ ὁποῖο βρισκόταν καὶ τὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ τρίτη στὸ Ἄρρεναγωγεῖο, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγ-Παντελεήμονα

Ε' ΠΑΡΑΓΩΓΗ - ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

— Ἡ γεωργικὴ παραγωγή ἦταν καλὴ: Δημητριακὰ: σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι (ποὺ χρησίμευε κυρίως γιὰ τροφή τῶν ζώων καὶ τῶν πουλερικῶν), σησάμι. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν τὰ καλύτερα χωράφια καὶ τὸ σιτάρι ἔφτανε γιὰ ὅλη τὴ χρονιά

— Ἄρκετὴ ἦταν ἡ παραγωγή τοῦ βαμβακιοῦ, ἀρίστης ποιότητας, ὅπως γράφει ἡ ἐγκυκλοπαιδεῖα «Πυρσός». Ἄλλὰ ἤδη ὁ Σατωμπριὰν ἀπὸ τὸ 1806 - 1807 σημειώνει στὸ βιβλίο του «Ταξίδι ἀπὸ τὸ Παρίσι στὰ Ἱεροσόλυμα» πὼς «Τὸ Κίρκαγας εἶχε τὸ καλύτερο βαμβάκι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸ μέλι του ἦταν καλύτερο κι ἀπὸ κείνο τοῦ Ὑμητοῦ».

— Τὰ πεπόνια μας ἦταν ἀκουστὰ σ' ὅλη τὴν περιφέρεια. Προμηθεύαμε μ' αὐτὰ τὴ Σμύρνη καὶ τὰ στέλναμε ὡς τὴν Πόλη.

Στὴν Ἑλλάδα ἔφεραν σπόρο κι ἀκοῦμε νὰ διαφημίζουν τὰ καλὰ πεπόνια ὡς «Κιρκαγατσιανὰ».

— Εἶχαμε πολλὰ καὶ καλὰ ἀμπέλια. Κάναμε ἐξαγωγή σταφίδας σουλτανιᾶς καὶ μαύρων κρασιῶν. Ἡ παραγωγή οὔζου, λαδιοῦ κι ἐλιῶν ἔφθανε καὶ περίσσειε. Ἀμπέλια κι ἐλιές εἶχαν μόνον οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ καὶ λίγα οἱ Ἀρμένηδες. Τὴ σταφίδα τὴν ἀγόραζαν οἱ ἔμποροι τῆς Σμύρνης. Τὴν ἐπεξεργάζονταν στὰ «σταφιδομάγαζα» καὶ τὴν ἔστελναν περισσότερο στὴν Ἀγγλία.

Τὸ λάδι ἦταν εὐγευστο καὶ μικρᾶς ὀξύτητας καὶ τὸ τραβοῦσε ἡ Αἴγυπτος (Ἀλεξάνδρεια).

— Τὸ Κιρκαγάτς εἶχε παραγωγή ριζαριοῦ (ἐρυθρόδανου, φυτοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔβγαине κόκκινη μπογιά), ὀπιου καὶ μεταξιοῦ. Ἡ παραγωγή τοῦ ριζαριοῦ ἔπεσε, ὅταν βρέθηκαν οἱ χημικὲς βαφές. Ὅσο ἄκμαζε τὸ ριζάρι, 2.000 περίπου ξένοι ἐργάτες ἦταν ἐγκαταστημένοι στὸ Κιρκαγάτς κι ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ

σκάψιμο και τή συγκέντρωση τῶν ριζῶν τοῦ φυτοῦ, πού στελνόταν στὴν Εὐρώπη. Ὁ ἔρχομός τῶσων ξένων ἐργατῶν δημιούργησε τὰ πολλὰ χάνια γιὰ τὴν παραμονή τους, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν ὡς τὶς μέρες μας και πού πάλι χρειάζονταν γιὰ τὸ Κίρκαγας ἦταν σημαντικὸ κέντρο ζωεμπορίου.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ ὀπίου ἦταν ἐλεύθερη. Οἱ ἔμποροι αὐτοῦ κέρδιζαν πολλά, γιὰ τὸ ἔφερναν οἱ «γιουρούκοι» σὲ μπάλες τοῦ μισοῦ κιλοῦ και τὸ πουλοῦσαν μὲ τὸ κομάτι χωρὶς ζύγισμα. Οἱ ἔμποροι βέβαια θὰ τὸ πουλοῦσαν μὲ τὸ δράμι.

— Τὸ ἐμπόριο ἦταν στὰ χέρια τῶν χριστιανῶν. Οἱ Τοῦρκοι ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία και τὴν κτηνοτροφία. Κάθε Πέμπτη γινόταν παζάρι στὰ «Τσεφτέ χάνια».

— Ἡ «δεκάτη». Οἱ ἀδελφοὶ Μεϊμαρίδη, ὁ Κ. Κοτζαβακάλης, ὁ Λουκάκης Λάζος, ὁ Ραπίδης κι ὁ Γιοσμᾶς Βασίλειος ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Δημόσιο μὲ δημοπρασία τὴ «δεκάτη».

Εἶχαν τοὺς ὑπαλλήλους τῶν, πού πήγαιναν και μετροῦσαν τὴν παραγωγή ἐπὶ τόπου κι ἔπαιρναν τὰ 10%.

Οἱ ἐνοικιαστῆς τῆς «Δεκάτης» ἦταν συνήθως Ἕλληνες. Πολλὲς φορές ὅμως ἦσαν και Τοῦρκοι. Κι ἄλλοτε ἔπαιρναν τὴ «δεκάτη» συναταιρικὰ Ἕλληνες και Τοῦρκοι.

Φορολογοῦσαν ἐξίσου και τοὺς Τοῦρκους και τοὺς Ἕλληνες.

Οἱ χωριάτες τοῦρκοι κατὰ τὴ μέτρηση - ζύγιση τῶν προϊόντων προσπαθοῦσαν νὰ κλέψουν τοὺς ὑπαλλήλους - ἐκτιμητῆς τῶν ἐνοικιαστῶν τοῦ φόρου. Οἱ ὑπάλληλοι αὐτοὶ ἔπαιρναν μαζί τους, στὰ χρόνια τῆς ἐλληνικῆς κατοχῆς, τὸ Νικόλαο Εὐθυμίου γνωστὸ ἢ φίλο τῶν ἐνοικιαστῶν, πού ἦταν λοχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, «Τσαούσης», κι εἶχε μαζί του τὸ ὄπλο του και μερικὲς χειροβομβίδες. Βλέποντας οἱ Τοῦρκοι τὸν Ἑλληνα λοχία δὲν τολμοῦσαν νὰ κάνουν κλεψιά.

Τὸ ἴδιο γινόταν στὴ συγκέντρωση τῆς σταφίδας. Περίπου ἓνα μῆνα ὁ Εὐθυμίου Νικόλαος κι ἄλλοι 8-9 ὑπάλληλοι τῶν ἐνοικιαστῶν, ὅλοι καλά ὄπλισμένοι, ἔμειναν ἔξω στ' ἀμπέλια. Στὴ δευτέρη αὐτὴ περίπτωση ὁ Εὐθυμίου πληρωνόταν, γιὰ τὴν ἄφηνε γιὰ ἓνα μῆνα τὴ δουλειά του.

(Ὁ Ν. Εὐθυμίου εἶχε ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸ στρατὸ τὸ 1920, ἀφοῦ ὑπηρέτησε ἀπὸ τὸ 1913 στὴν Ἑλλάδα, ὅπου πῆρε μέρος σ' ὅλες σχεδὸν τὶς μεγάλες μάχες. Δὲν ἔμεινε πολὺ καιρὸ πολίτης. Ἐπιστρατεύτηκε στὸ Ἀνεξάρτητο Τάγμα - Παπαγεωργίου κι ἀργότερα στάλθηκε στὸ μέτωπο. Μετὰ τὴν καταστροφὴ ἔμεινε αἰχμάλωτος στὴ Σμύρνη. Διατηροῦσε τὸν ὄπλισμό του ὡς πολίτης. Ἀλλωστε κι ἄλλοι κίρκαγατσληδες εἶχαν ὄπλα ὡς ἔθνοφρουροί).

ΣΤ' ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ - ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

— Τὸ Κίρκαγατς ἐξυπηρετοῦνταν κυρίως μὲ τὸ τραῖνο. Ἐφευγε τὸ πρωὶ γιὰ τὴ Σμύρνη καὶ γύριζε τὸ βράδυ. Ἡ ἴδια σιδηροδρομικὴ γραμμὴ περνοῦσε βορειότερα ἀπὸ τὸ Σόμα (περίπου 20 χλμ.) καὶ συνέδεε τὸ Κίρκαγάτς μὲ τὸ Μπαλίκεσερ (Balikesir) καὶ τὴν Πάνορμο (Bandırma), στὶς ἀκτὲς τῆς θάλασσας τοῦ Μαρμαρᾶ.

— Ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἀπεῖχε ἀπὸ τὴν πόλη κάπου 1 χλμ.

— Ὅλο τὸ ἐμπόριο μεταφερόταν μὲ τὸ τραῖνο. Στὸ σταθμὸ ἐρχονταν ἀπὸ τὰ περὶχωρα ἢ μακρυνότερα μέρη караβάνια ὀλόκληρα ἀπὸ καμήλες καὶ μουλάρια, κουβαλώντας δημητριακά, βαμβάκι, βάλανι, λίγο ὄπιο.

— Οἱ σιδηρόδρομοι ἀνῆκαν σὲ Γαλλικὴ Ἑταιρεία. Ἡ θέση τοῦ σταθμάρχου ἦταν ἀνάλογη μὲ τὴ θέση τμηματάρχη δημοσίου ὑπαλλήλου. Σταθμάρχες ἢ ὑπάλληλοι στοὺς σιδηροδρόμους ὑπῆρξαν:

1. Βασιλειάδης Μηνᾶς.
2. Ἰωαννίδης Ἀριστείδης, τηλεγραφητῆς στὸ Σόμα καὶ σταθμάρχης στὸ Σουλεϊμανλί (τρίτος σταθμὸς ἀπὸ τὸ Κίρκαγάτς) κατὰ τὴν καταστροφὴ. Νωρίτερα ὑπηρέτησε στὸ Ἄφιὸν Καραχισάρ (1918) καὶ στὸ Μπαλ Μαχμούτ (1918).
3. Καζεπίδης Βασίλειος | ἀδελφοί, παιδιά τοῦ Σταύρου Κα-
4. Καζεπίδης Μηνᾶς | ζεπίδης.
5. Κλεόβουλος ὁ Κρητικὸς.
6. Κυριαζίδης Ἀναστάσιος.

7. Ραπτόπουλος Δημήτριος, από τή Σμύρνη. Ἡ γυναίκα του Ἀναστασία ἦταν Κιρκαγατσιανή, τὸ γένος Γρηγοριάδη (Γκρεγκουάρ), γνωστή ὡς «Φασουλιά». Ὁ γιὸς του Θρασύβουλος Ραπτόπουλος εἶναι σήμερα (1970-72) πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. Μετὰ τὴν καταστροφή τὸν κράτησαν οἱ Τούρκοι στὴ Σμύρνη ὡς τὸ 1924, γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσει Τούρκους σιδηροδρομικοὺς κι ἔπειτα τὸν ἔστειλαν στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν οἰκογένειά του.

8. Σαρρίδης Νικόλαος. (Κι αὐτοῦ ὁ γιὸς ἦταν καθηγητὴς καὶ σκοτώθηκε στὰ «Δεκεμβριανὰ» ἀπὸ θραῦσμα ὀβίδας).

Γ' ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

ΕΘΙΜΑ

Α' ΓΛΩΣΣΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ - ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Ὁ François - René de Chateaubriand (1768-1848) στις ταξιδιωτικές του ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι ἕως τὴν Ἱερουσαλήμ (L'itinéraire de Paris à Jérusalem, Paris 1811) ἀναφέρεται καὶ στὸ Κιρκαγάτς. Πέρασε ἀπὸ τὴν πόλη κι ἔμεινε οὔτε μιὰ μέρα σωστή. Τοῦ ἔκαναν ἐντύπωση οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ὡς ἄνθρωποι εὐγενικοί, φιλιπρόοδοι καὶ φιλοξενοί. Ἰδιαίτερα τὸν ἐντυπώσισαν οἱ Ἕλληνίδες ποὺ τίς βρῆκε ὠραίες καὶ εὐγενικές (βλ. στὴν ἀρχὴ τίς σχετικὲς σελίδες τοῦ «Ταξιδιοῦ» μεταφρασμένες). Κι ἄλλοι μαρτυροῦν γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῶν Κιρκαγατσιανῶν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς γύρω περιοχῆς ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα, τὴ φιλοξενία καὶ τὸ φιλοπροοδο. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ κατοχὴ τοῦ 1920 ὁ δημοσιογράφος Κώστας Ἀθάνατος, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ ἑλληνικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα σὺν πολεμικὸς ἀνταποκριτῆς, γράφει στὴν ἐφημερίδα «Παρίς», τῆς 20ῆς Ἰουνίου 1920, γιὰ τὴν ἐξέχουσα θέση ποὺ εἶχαν μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων πόλεων καὶ κωμοπόλεων οἱ χριστιανοὶ τοῦ Κίρκαγατς (βλ. στὸ κεφ. «ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ» ὁλόκληρη τὴ σχετικὴ ἀνταπόκριση).

Γιὰ τὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ γιὰ τὴν ὠραία ἑλληνικὴ μας διάλεκτο ἐκφράστηκαν κολακευτικὰ καὶ πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ μας. Μεγάλῃ ἐντύπωση ἔκανε ἡ γλῶσσα μας καὶ στὴν Ἄννα Παπαδοπούλου, τὴ «Μάνα τοῦ στρατιώτη» κι ἀδελφῆ τοῦ Παύλου Μελά, ποὺ φιλοξενήθηκε γιὰ λίγες ὥρες στὸ σπίτι τοῦ προέδρου τῆς Κοινοτητας Θωμᾶ Ζεροῦ. Ὁ Νικόλαος Εὐθυμίου μᾶς ἀφηγήθηκε πὼς ὄσες φορές, ἀργότερα στὴν Ἀθήνα ἐπισκεφτόταν τὴ «Μάνα τοῦ στρατιώ-

τη» στο γραφείο της, πάντοτε τοῦ μιλοῦσε γιά τίς ἄριστες ἐντυπώσεις ποῦ διατηροῦσε ἀπό τὸ Κιρκαγάτς.

Γιά τὴ γλώσσα καί τὸν πολιτισμὸ τῶν Κιρκαγατσλήδων, ὁ Κιρκαγατσής γεωπόνος Κώστας Παπαζαχαρίου προσθέτει καί τὰ ἐξῆς ἀξιόλογα:

Τὸ ἔγκλημα ἦταν ἄγνωστο γενικῶς στοὺς Κιρκαγατσλήδες, ὁ δὲ σεβασμὸς τῆς τιμῆς καί τῆς περιουσίας τοῦ ἄλλου σχεδὸν ἀπόλυτος.

Οἱ διασκεδάσεις ἦταν συχνότατες ἰδίως τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐποκρίας. Εἶχαν χαρακτῆρα περισσότερο οἰκογενειακό. Ἄν κι ἐπικρατοῦσε συνηθέστατα μεγάλη εὐθυμία καί ζωηρότητα, διακρίνονταν γιά τὴν κοσμότητά των.

Τὰ πειράγματα ἦταν συνηθισμένα, ἀλλὰ λεπτά, διακριτικά, «πνευματώδη» καί φαινομενικά ἀπρόσωπα.

Οἱ Κιρκαγατσήδες ὑπερηφανεῖονταν γιά τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσας των. Σ' ὀλόκληρη τὴν Ἐπαρχία, ἴσως καί τὸ νομὸ Ἀϊδινίου, οἱ Κιρκαγατσήδες μιλοῦσαν τὴν πιὸ σωστὴ καί καθαρὴ ἑλληνικὴ γλώσσα.

Στὸ γράψιμο προσπαθοῦσαν νὰ τηροῦν τοὺς κανόνες τῆς ἀπλῆς καθαρεύουσας κι ἀπέφευγαν, ὅσο μπορούσαν, τὴ χρῆση Τουρκικῶν ἢ ἄλλων ξενικῶν λέξεων. Ὅπου τοῦτο ἦταν δύσκολο ἢ ἀδύνατο, πρόσθεταν τὴν κατάληξη **ιος-ια-ιον** κι ἑλληνικοποιοῦσαν τὴ λέξη: Κιρκαγάτς - Κιρκαγάτσιον, ἱμπλάκ - ἱμπλάκιον νοφούς - νοφούσιον.

Οἱ παραγγελιοδόχοι, οἱ ἀντιπρόσωποι καταστημάτων καί ἐμπορικῶν τῆς Σμύρνης, ξέροντας τὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο πολιτισμοῦ τοῦ Κιρκαγάτς, ὅταν πῆγαιναν σὲ περιοδεῖες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρασίας, φρόντιζαν νὰ τελειώσουν γρηγορότερα τίς δουλιές των στίς ἄλλες πόλεις γιά νὰ ἔρθουν στὸ Κιρκαγάτς καί νὰ μείνουν ἓνα - δύο μέρες περισσότερες. Στὸ Κιρκαγάτς θά γλεντοῦσαν καί θά ἔτρωγαν τὰ καλομαγειρεμένα φαγητὰ καί γλυκὰ.

Ἡ παραμονὴ στὸ Κιρκαγάτς ἦταν εὐχάριστη ἀκόμα καί τὸ καλοκαίρι. Ἡ πόλη, ὅπως ἦταν κτισμένη στοὺς πρόποδες τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ ὄρους Τήννου (Δεμερτζῆ Ντάγ), σὲ ὑψόμετρο

164 μ., σκίαζε από τις 5 μ.μ., ενώ ο κάμπος λίγο μακρύτερα «ψηνόταν στὸν ἥλιο».

Β' ΘΕΑΤΡΟ

Πρωτοστατοῦσε στὴν ὀργάνωση θεατρικῶν παραστάσεων ἡ Ἄρτεμις Κολοκοτρώνη, διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου καὶ σύζυγος τοῦ γιατροῦ Δημητρουῦ Παπανικολα (γιουῦ ἱερέα).

Προσκλήσεις γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν παραστάσεων στέλνονταν στὸ Ἄξάρι καὶ στὸ Σόμα ἀπ' ὅπου ἔρχονταν πολλοὶ γιὰ νὰ χαροῦν καὶ νὰ θαυμάσουν τὶς ἐπιτυχημένες παρουσιάσεις θεατρικῶν ἔργων, συνήθως ἐθνικοῦ περιεχομένου. Οἱ παραστάσεις δίδονταν στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου, ποῦ εἶχε κι ἐξέδρα ὅπου στηνόταν ἡ σκηνή. Τὶς ὀργάνωναν νέοι καὶ νέες πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἠθοποιοὶ ἦσαν ὄλοι ἐρασιτέχνες. Δὲν θυμοῦνται νὰ ἦλθε στὸ Κιρκκαγᾶτς ἐπαγγελματικὸς θίασος.

Ἡ ἠχητικὴ τῆς αἴθουσας τοῦ Νηπιαγωγείου (ἄγνωστο πό-τε χτίστηκε) μὲ τὴν κυρτὴ στέγη, ἦταν ἐξαιρετικὴ. «Νομίζεις πὼς ὑπῆρχαν μεγάφωνα».

Ὁ Κιρκκαγατσλῆς γεωπόνος Κώστας Παπαζαχαρίου συμπληρώνει τὶς παραπάνω γραμμὲς μὲ τὶς ἐξῆς πληροφορίες:

Σχολικὲς γιορτὲς μὲ ἀπαγγελίες, διαλόγους καὶ θέατρο εἶχαμε δυὸ τὸ χρόνο: α' τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, γιὰ τὸ Ἄρρεναγωγεῖο καὶ β' τὴ γιορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, γιὰ τὸ Παρθεναγωγεῖο.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὀργάνωνε θεατρικὲς παραστάσεις κι ὁ μουσικοφιλολογικὸς σύλλογος ποῦ εἶχαμε. Ὅργανωτὲς καὶ ψυχὴ τῶν παραστάσεων αὐτῶν ἦταν οἱ: Πολύδωρος Κυριακίδης καὶ Κώστας Πομπίδης. Ἐπαιρνε μέρος σὰν κωμικὸς καὶ ὁ κατόπιν ἱερέας Παπαμάρκος.

Οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ τὶς τέτιες παραστάσεις δίνονταν γιὰ κοινωνικοὺς σκοποὺς.

Κάπου - κάπου ἔρχονταν κι ἔδιναν παραστάσεις καὶ ξένοι ἐπαγγελματικοὶ θίασοι.

[Οἱ πληροφορίες τοῦ κ. Παπαζαχαρίου ἀνάγονται σ' ἐποχή πρὶν ἀπὸ τὸν Α' Παγκοσμιο Πόλεμο].

Γ' ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ - ΧΟΡΟΙ - ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πανηγύρια θεωροῦνται οἱ «θρησκευτικὲς πανηγύρεις» χωρὶς ἰδιαιτέρες ἐκδηλώσεις. Ἐμποροπανηγύρεις δὲν γίνονταν ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βδομαδιάτικες ἀγορὲς: τὴν Πέμπτη στὸ Κιρκαγάτς, τὴν Τετάρτη στὸ Σόμα καὶ τὴν Παρασκευὴ στὴν κωμόπολη Κέλεμπο.

Θρησκευτικὲς πανηγύρεις εἶχαμε στὶς 15 Αὐγούστου γιορτὴ «τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», τὴν 1η Νοεμβρίου «τῶν ἁγίων Ἀναγύρων» καὶ στὶς 23 Ἀπριλίου «τοῦ ἁγίου Γεωργίου», στὸ γειτονικὸ Μπακίρ.

*

Συνηθισμένοι χοροὶ στὸ Κιρκαγάτς ἦταν: ὁ καρσιλαμάς, τὸ συρτό, τὸ χασάπικο. Οἱ χοροὶ γίνονταν κυρίως στοὺς ἀρραβῶνες καὶ στοὺς γάμους. Ἄρχιζαν μὲ τὸν «καρσιλαμά» καὶ μὲ τὸ τραγούδι:

Λιώσαν τὰ χιόνια, λιώσανε
καὶ μεῖς δὲν ἀνταμώσαμε
Λιώσαν τὰ χιόνια στὰ βουνά
καὶ δὲν μ' ἐφίλησε καμιά.
Ἔλο νὰ πᾶμε κεῖ ποὺ λές
ποὺ κάνουν τὰ πουλιά φωλιές.

Χορευόταν κι ἓνας εἰδικὸς κιρκαγατσλίδικος χορὸς, μιὰ παραλλαγή τοῦ καρσιλαμά, μὲ τὸ τραγούδι:

Σὰν τὴν μαρμαροκολώνα - βᾶί, βᾶί, ἁμάν -
στέκεσαι Κιρκαγατσιανιά μου, στέκεσαι στὴν ἐκκλησιά,
ξετρελαίνεις - βᾶί, βᾶί, ἁμάν,
ξετρελαίνεις καὶ μαραίνεις, Κιρκαγατσιανιά μου,
νέους, γέρους καὶ παιδιά.

Τοὺς χοροὺς συνόδευαν τὰ ὄργανα τῶν μοναδικῶν ὀργανοπαικτῶν ἀδελφῶν Μπινέτα (βλ. καὶ «Γάμος»). Τόσο στοὺς χο-

ρούς, όσο και στίς διασκεδάσεις συνόδευε και τὸ ἄλησμόνητο «ὄργανάκι» (ἢ ρομβία).

Ὅχι σπάνια, ιδιαίτερα στὴν περίοδο τῆς Ἀποκριᾶς, δίνονταν δημόσιοι χοροὶ στὴν αἴθουσα τοῦ Νηπιαγωγείου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω ὄργανα, χρησιμοποιοῦσαν τότε και μαντολινάτα ἀπὸ ἐρασιτέχνες. Στοὺς χοροὺς αὐτοὺς χορεύονταν και «εὐρωπαϊκοί»: πόλκα, μαζούρκα, καδρίλιες.

Δ' ΕΘΙΜΑ

1. Βεγγερες:

Οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις, «πάρτυ» οἰκογενειακά, γίνονταν τακτικά, ἰδίως τὸν χειμῶνα, μεταξύ συγγενῶν κυρίως. Προσφερόταν οὔζο ἢ κρασί και γιὰ μεζέδες ἀγά, τυρί, σουτζούκια, κότα. Γιὰ φρούτα προσφέρονταν ξηροὶ καρποὶ (σύκα, σταφίδες, καρύδια), μουστόπιτες, ρόδια και πεπόνια (πού ἔκοβαν τὴν Πρωτοχρονιά γιὰ γούρι).

Οἱ φιλοξενούντες, γιὰ νὰ φαίνονται πιὸ πλούσιοι και πιὸ περιποιητικοί, ἀγόραζαν και στραγάλια, ἂν και τὰ ὠραῖα καρύδια κι οἱ ὠραῖες μας σταφίδες ἦταν καλύτερες ἀπ' αὐτά. Τὰ καρύδια κι οἱ σταφίδες ἦταν παραγωγή τοῦ σπιτιοῦ, βρίσκονταν σὲ κάθε σπίτι, ἐνῶ τὰ στραγάλια ἀγοράζονταν!!

Ὁ Νικολαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης, πού σὰν στρατιώτης στὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο γύρισε ὅλη τὴ Μακεδονία κι ἀρκετὰ μέρη τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, λέει πὼς καρυδιὲς σὰν τίς δικές μας, ὑψηλὲς και μεγάλες σὰν πλατάνια, δὲν εἶδε πουθενά. Κι ἄλλοι ἐπιβεβαιώνουν τὴν πληροφορία αὐτή.

2. Ἀποκριές:

Ὁλοκληρο τὸ Τριῶδιο οἱ συγγενεῖς μαζεύονταν στὰ σπίτια κι ἐκεῖ γινόταν φαγοπότι και ξεφάντωμα. Τὴν πρώτη Κυριακὴ συγκεντρώνονταν στὸ σπίτι τοῦ μεγαλυτέρου μέλους τῆς οἰκογενείας κι ἀκολουθοῦσαν τ' ἄλλα σπίτια. Τὸ γλέντι ἄρχιζε ἀπὸ τὸ Σάββατο τὸ βράδυ και κρατοῦσε ὡς τὴν Κυριακὴ τὸ βράδυ. Αὐτὸ συνεχιζόταν ὥσπου νὰ τελειώσει τὸ Τριῶδιο.

Ἀπαραίτητο φαγητό στις συγκεντρώσεις αυτές ήταν τὸ « κ ε σ κ έ κ ι » ποὺ γινόταν ὡς ἐξῆς: Καθάριζαν σιτάρι κι ὕστερα τὸ κοπανοῦσαν, λίγο νωπό, σ' ἓνα ξύλινο γουδί. Ἐτσι ἔβγαίνε ὁ φλοιός (τὸ πίτουρο). Τὸ μαγειρεύαν ἔπειτα μὲ κρέας παχὺ καὶ δίχως κόκκαλα. Ψηνόταν τόσο πολὺ ὥστε ἔλιωνε. Κατόπιν τὸ χτυποῦσαν μὲ μιὰ ξύλινη κουτάλα κι ἔβαζαν μέσα μπαχαρικά (κίμινο, πιπέρι ...). Πρὶν τὸ σερβίρουν, τὸ περιέχουν μὲ βούτυρο.

Τὸ φαγητὸ αὐτὸ γίνονταν σ' ὅλα τὰ σπίτια. Μὲ αὐτὸ ἄρχιζε ἡ διασκέδαση. Μὲ τὸ «τουμπελέκι» (εἶδος τυμπάνου) ἄναβε τὸ γλέντι.

Πολλοὶ ντύνονταν «κουδουνάτοι» καὶ πήγαιναν ὅπου ἄκουαν πὼς γινόταν διασκέδαση.

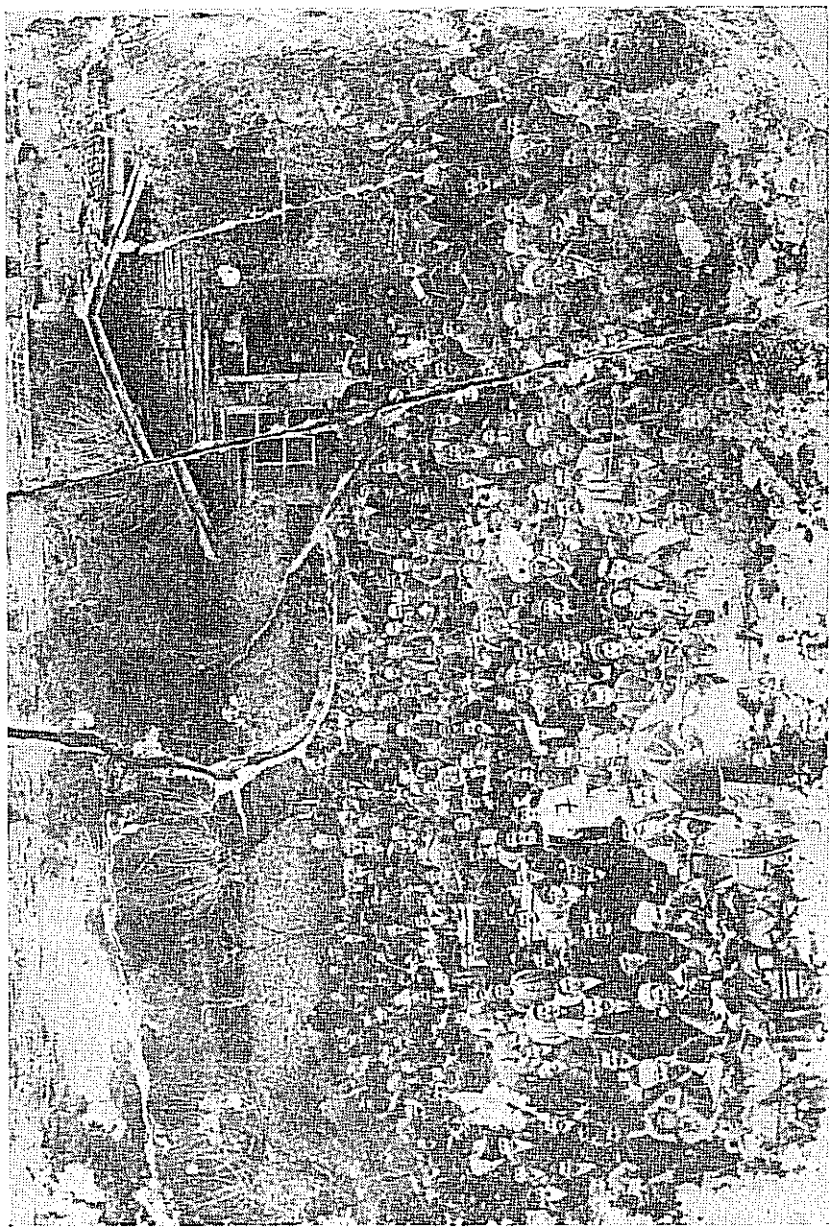
Τὸ κέφι ἔτσι μεγάλωνε καὶ παράλληλα μεγάλωνε κι ἡ παρέα μὲ τὴν προσέλευση κι ἄλλων οἰκογενειῶν καὶ γειτόνων. Οἱ «Κουδουνάτοι» παρουσίαζαν τύπους κωμικοὺς κι ἄλλοι σοβαροὺς κι ἔκαναν πρόχειρα «σκέτς».

Ἄλλοι πάλι ντύνονταν «Εὐζώνοι». Ἡ Ἐκκλησία εἶχε 5-6 φορεσιές εὐζωνικές, τίς ὁποῖες χρησιμοποιοῦσαν σὲ καμιὰ θεατρικὴ παράσταση (σ.σ. γράψαμε ἄλλοῦ πὼς τὰ θεατρικὰ ἔργα ἦταν συνήθως ἐθνικοῦ περιεχομένου). Τίς φορεσιές αυτές τίς νοικιάζαν οἱ νέοι καὶ γύριζαν στὰ κέντρα καὶ στὰ σπίτια. Κι ὁ κόσμος ἐνθουσιαζόταν στὴν ἐμφάνιση τῶν «Εὐζώνων». Μερικοί, 2-3, ντύνονταν μὲ τούρκικα ροῦχα (ἐπιβεβλημένη διπλωματικότητα) «Ζεϊμπέκια» καὶ γύριζαν ὅλοι μαζί (πολιτικὴ συμφιλίωση). Γύριζαν σὲ διάφορα σπίτια καὶ προηγούνταν τὸ ὄργανάκι (λατέρνα).

3. Καθαρὴ Δευτέρα:

Τὰ περισσεύματα τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου γύριζαν καὶ τὰ μάζευαν οἱ γύφτοι. Οἱ νοικοκυρὲς τῆ Δευτέρα τὸ πρῶι (Καθαρὴ Δευτέρα) ἔβαζαν νερό κι ἔπλεναν ὅλα τὰ πιατικά καὶ τὰ χαλκώματα. Τότε ὅλα τὰ σκευὴ τὰ μαγειρικά ἦταν χάλκινα, δὲν ἦταν γνωστὰ τὰ ἄλουμινένια.

Συνέχεια τῶν χαρούμενων ἐκδηλώσεων τοῦ καρναβαλιοῦ

Φωτογραφία τοῦ 1910! Οἱ Κιρκιραγοταλιῆδες γιορτάζουν τὴν Καθαρὴ Αὐγέρα στὸ καφενεὶο Ἐ'Ανοίξιος τοῦ Ἱεροκράτη Γεωργιάκου.

ἦταν ἡ ἔξοδος τὸ πρωὶ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας τοῦ χιουμορίστα κίρκαγατσλῆ Ὀδυσσέα Χατζηλευτέρη, πού μ' ἔνα πελώριο φάνάρι καὶ μ' ἔνα ζευγάρι πελώρια κλειδιά ἔλεγε πὼς πήγαινε ν' ἀνοίξει τὸ «μπακλαφουράνι» (μπακλά, τουρκ. = κουκιά), ἴσως γιατί τὴν Καθαρὴ Δευτέρα ἔτρωγαν βρεγμένα κουκιά.

— Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα τὸ ξεφάντωμα γινόταν 1500 μ. ἔξω ἀπὸ τὸ «Κίρκαγάτσι» (ἔτσι συνηθίζαμε νὰ λέμε τὴν πατρίδα μας), στὴ θέση «Σαλμάντερε». Ἐκεῖ μαζευόταν ὅλος ὁ κόσμος, οἰκογενειακῶς, μὲ τὰ νηστήσιμά του: ταραμοσαλάτα, ἐλιές, χαλβά καὶ βρεγμένα κουκιά, (βρεχτοκούκια).

Οἱ νέοι ἀνέβαιναν σὲ μιὰ σπηλιά πού ὀνομαζόταν τοῦ «Πίτς Ὅσμάν ἡ Τρύπα». Οἱ πιὸ θαρραλεοὶ ἀνέβαιναν ὡς τὴ θέση «Τ' ἄη - Γιωργιῦ τὸ πέταλο» (ἡ παράδοση λέγει πὼς πέρασε ἀπὸ κεῖ ὁ Ἄη - Γιώργης κι ἔμειναν στὴν πέτρα οἱ πατημασιές τοῦ ἀλόγου του). Ἐκεῖ ψηλὰ μάζευαν ξυνηθρες, τὰ λεγόμενα «κουζου - κουλάκια» (λέξι τουρκ.: τ' αὐτιά τοῦ ἄρνοιου).

4. Τὰ «Φῶτα»:

Τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγιασμό τῶν ὑδάτων, μὰ περισσότερο ὕστερ' ἀπ' αὐτόν, εἶχαν συνήθεια, μικροὶ - μεγάλοι, νὰ παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὴ δεξαμενὴ, πού βρισκόταν μπροστὰ στὴν Ἐκκλησίᾳ (βλ. σχεδιάγραμμα) καὶ ὅπου ἔρριχναν τὸ Σταυρὸ καὶ νὰ βρέχει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. μέχρι πού νὰ γίνονταν μερικοὶ «παπιᾶ».

Ὁ γιατρός Νίκος Γιαννόπουλος μᾶς διηγήθηκε πὼς κάποια χρονιά (μεταξὺ 1916-1918) ἔκανε μούσκεμα τὸν ἀδελφὸ τοῦ διδασκάλου του Ἐμμανουήλ Ἀδαμίδη, μακαρίτη τώρα γεωπόνου Ἀνέστη Ἀδαμίδη. Εὐτυχῶς πού τὸ σπίτι τοῦ Ἀδαμίδη ἦταν κοντὰ ὅπου κατέφυγε κι ἄλλαξε καὶ πρόλαβε τὴν ἀρρώστεια. Κι ἀκόμα εὐτυχέστερο πού ὁ Νίκος Γιαννόπουλος γλύτωσε τὴν τιμωρία ἀπὸ τὸν Ἀδαμίδη, πού ἦταν διευθυντὴς τοῦ σχολείου. Ἀπλῶς περιορίστηκε νὰ τοῦ πεῖ: «Βρέ, ἀθεόφοβε, ἐσὺ δὲν ἔβρεξες τὸν Ἀνέστη, ἀλλὰ τὸν ἔκανες μούσκεμα, σὰ νὰ τὸν ἔριξες μέσα στὴ χαβούζα».

5. Δεύτερη Ἀνάσταση:

Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, ὕστερ' ἀπὸ τὴν Δεύτερη Ἀνάσταση, ὁ Ἱπποκράτης Γιαννόπουλος κρατώντας τὸ λάβαρο τῆς Ἀνάστασης ψηλὰ σ' ἓνα κοντάρι, ὡς 3 μέτρα, περνοῦσε ἀπ' ὅπου ἔμεναν Χριστιανοὶ («Σούστα, Κιρπίτς μαχαλά ...») καὶ ρωτοῦσε τί προσφέρει καθένας στὴν ἐκκλησία. Ὅ,τι δήλωνε καθένας καταγραφόταν. Κι ἦταν ἄρκετὰ τὰ ἔσοδα αὐτὰ τῆς ἐκκλησίας, ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται στὶς πολλαπλὲς ἀνάγκες, τὶς δикές τῆς καὶ τῶν σχολείων.

Ὅσο θυμοῦνται οἱ Κιρκαγατσιανοί: Ὁ Ἱπποκράτης Γιαννόπουλος εἶχε τὸ προνόμιο αὐτό, πού τὸ πῆρε μόνος του κι ἴσως γιὰ τὸ πρωτοκαθιέρωσε. Ἦταν δὲ ἓνας ἀντρας ψηλὸς κι εὐθυτενής, σωστὸς λεβεντάνθρωπος.

6. Γάμοι:

Οἱ γάμοι γίνονταν μὲ προξενιὸ καὶ δινόταν ἀνάλογοι προίκα. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα (20 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ κυρίως) οἱ γαμπροὶ ἦταν περιζήτητοι, ἰδίως οἱ ἐπαγγελματίες.

Τὸ «κεσκέκι» τῶν γάμων (βλ. γιὰ τὸ κεσκέκι στὶς «Ἀποκριές») γινόταν σὲ μεγάλο καζάνι καὶ τὴ θέση τῆς κουτάλας ἀντικαταστοῦσε τὸ ξύλινο φτυάρι. Γύρω ἀπὸ τὸ καζάνι γινόταν χορὸς κι οἱ χορευτὲς μὲ τὴ σειρὰ τῶν χτυποῦσαν μὲ τὸ φτυάρι τὸ «κεσκέκι».

Στοὺς γάμους, στὶς γιορτές, στὶς διασκεδάσεις ἔπαιρναν καὶ τὰ «ὄργανα». Ὅργανοπαίκτης ξακουστοὶ ἦταν οἱ Ἰωάννης Καραγιάννης, λαοῦτο, Δημοσθένης Μπενέτας, βιολί καὶ Παναγιώτης Μπενέτας, σαντούρι, ἀδελφία, ἀπὸ τὸ Μαρούσι, ὅπου καὶ πέθαναν.

Ὁ Καραγιάννης δὲν ἦταν μόνον ὁ λαουτιέρης τοῦ Κιρκαγάτς. Ἦταν παιδονόμος καὶ «ἀρχιτουλουμπατζής», ἀρχηγὸς τῆς πυροσβεστικῆς ὑπηρεσίας τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος. Ἡ Τουρκικὴ Δημαρχία (Μπελεντιέ) εἶχε ἄλλη πυροσβεστικὴ ὑπηρεσία, γιὰ ὅλη τὴν πόλη, ἀλλὰ δὲν ἦταν τόσο ἀποτελεσματικὴ, ὅσον ἡ δική μας.

Πέθανε στὴ Θεσ/νίκη ἀγωνιζόμενος σκληρὰ γιὰ τὸ ψωμί

τῆς οἰκογενείας μου.

Δὲν εἶχαμε τότε προσκλητήρια γιὰ τοὺς ἄρραβῶνες καὶ τοὺς γάμους, εἶχαμε ὅμως τὴν «καλέστρα» καὶ τέτια ἦταν ἡ Κουτρούλη Δημητρία. Ἦταν περασμένη στὰ χρόνια (50-60 χρονῶν). Φοροῦσε μιὰ ποδιά καινούργια, πού τῆς ἔδιναν ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης ἢ τοῦ γαμπροῦ, γύριζε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ καλοῦσε στὸ γάμο ὅσους τῆς ὑπόδειχναν οἱ μελόνημοφοι. Πληρωνόταν καὶ ἔπαιρνε καὶ δῶρα.

Ἡ Κουτρουλίδαινα φαίνεται πὼς καταγόταν ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη. Τὸ ντύσιμό της ἦταν Μυτιληνέικο, φοροῦσε βράκα Ἁγιασιώτικη. Ἦταν ψηλὴ (1,80-1,90μ.), μὲ ἴσια κορμοστασιά. Στὰ σπίτια πού πήγαινε ἔλεγε: «Σᾶς χαιρετάει ἡ συμπεθέρος ἢ (ὁ) τάδε καὶ ἡ συμπεθέρα ἢ τάδε, νὰ κοπιᾶστε φαμιλικῶς στὸ γάμο. Ἡ στέψ(η) θὰ γίν' ὦρα τάδε. Ἄντίου σας».

*

«Τᾶς - καταμά».

Κι ἄλλοῦ γράφουμε γιὰ τὶς μαγειρικὲς ἰκανότητες τῶν Κιρκαγατσιανῶν γυναικῶν. Περιγράψουμε στὶς Ἀποκριὲς καὶ στὸ Γάμο τὸ περίφημο «κε σ κέ κ ι». Προσθέτουμε ἐδῶ κι ἓνα ἄλλο περίφημο φαγητό, τὸ «Τᾶς καταμά». Γιὰ ὅποιον θέλει νὰ τὸ παρασκευάσει δίνουμε τὴ συνταγὴ (ὅσοι τὸ ξέρουν καὶ τὸ γέυτηκαν θὰ ξερογλύφονται):

Μικρὰ κομμάτια κρέας (μέγεθος μπουκιᾶς) μαζί μὲ ψημένα κᾶτσανα καὶ μπαχαρικά τὰ ἔβαζαν μέσα σὲ μιὰ κούπα (ἁγιασμόκουπα). Τὴν κούπα τὴν τοποθετοῦσαν ἀναποδογυρισμένη στὸ κέντρο μέτριου ταψιοῦ (διάμετρος 0,50, - βάθος 0,05μ.), στὸ ὅποιο πρόσθεταν ἀνάλογο νερὸ γιὰ τὸ βράσιμο. Τὸ ταψὶ τὸ ἔβαζαν νὰ σιγοβράσει σὲ φωτιά μαγκαλιοῦ. Πάνω στὴν κούπα τοποθετοῦσαν ἓνα βάρος γιὰ νὰ μένει ἀκίνητη. Ὅταν τὸ κρέας ψηνόταν - ὑπολόγιζαν τὸ ψήσιμο χωρὶς ν' ἀνοίξουν τὴν κούπα - πρόσθεταν στὸ ζουμί μπλιγούρι (πλιγούρι) ἢ ρύζι ἢ χυλοπίτες γιὰ νὰ γίνει τὸ πλάφι.

[Ἡ συνταγὴ τοῦ φίλου γεωπόνου Κώστα Παπαζαχαρίου].

Ε' ΝΤΕΛΑΛΗΣ

Κινητή έφημερίδα, ζωντανό ραδιόφωνο, ήταν ό ντελάλης μας, ό 'Αθανασάκης Ντιγκράνης. Ήταν γραμματιζούμενος. 'Αγνωστο από ποϋ μās ήρθε. Με τή δυνατή φωνή του διαφήμιζε ένα πράγμα και γνωστοποιούσε ένα γεγονός. 'Η άρχή τής εκπομπής ήταν τυποποιημένη και γινόταν στα σταυροδρόμια:

«'Αγαπητοί εν Χριστώ αδελφοί Χριστιανοί, δώσατε ακρόασιν, άνοιξατε τά ότα σας δια νά ακούσετε ...». Και διαλαλούσε ό,τι έπρεπε ν' ακούσουν «οί εν Χριστώ ... χριστιανοί»: «Είς τοϋ Μουτζουρή τοϋ Θεοδωρή, πωλείται τυρί, κίτρινο σαν τό φλουρί και κοντεύει νά σωθει». 'Η: «Είς τό ξενοδοχείον Πασκούλη, από κάτω, Ψαλτάκη υίός Σάββας έσφαξε «ντανά», δυό «όκταράκια» ή όκά. Τρέξτε νά πάρετε». Κρατούσε δέ πάντα δείγμα από τό διαφημιζόμενο είδος: ένα πιάτο τυρί ή ένα κομμάτι κρέας ...

Και οί «άγαπητοί χριστιανοί» άνοιγαν τά ότα τους για νά πληροφορηθοϋν πώς ό Σάββας ό Ψαλτάκης έσφαξε ένα μοσχάρι, ή ό δεινα μπακάλης έχει καλά τυριά και ό τάδε τουλουμότηρια.

Τό τέλος τής «εκπομπής» πάλι ήταν τυποποιημένο:

«Νά μη πήτε ύστερα, ότι δέν ακούσατε».

'Ο Ντιγκράνης δέν είχε οικογένεια κι έμενε σ' ένα από τά οικήματα τής 'Εκκλησίας, (στο νάρθηκα τών 'Αγίων 'Αναργύρων). Ήταν τύπος μπόεμ.

'Αλλοι τύποι τοϋ Κιρκαγάτς:

'Ο Νικολής: Ψυχοπαθής από τό Μπακίρι, παλιός φουρνάρης, γνωστός με τό παρατσούκλι «καρδιά μονάχη». 'Ασχολιόταν με όποιαδήποτε χειρωνακτική δουλειά. Ήταν πολύ έργατικός και δεχόταν για άμοιβή ό,τι τοϋ έδιναν. Φορούσε μυτιληνιώτικη βράκα μαύρη και γελέκο. Ήταν συνεχώς έρωτευμένος, ιδιαίτερα με τίς ξένες διδασκάλισσες.

'Ο 'Αριστής: 'Από τήν Κέλεμπο, κάπως λαφρόμυαλος. Ζούσε από τή φιλανθρωπία τοϋ κόσμου. 'Ελεγε δικά του δίστιχα.

Γεωργούλα: Τύπος ψυχοπαθής, θρησκόληπτος. Ήταν παντρεμένος κι είχε παιδιά. Κατοικοῦσε στὴ στροφή τῆς «Σούστας» (κεντρικὸς δρόμος) πρὸς τὴν ἀγορὰ καὶ τὸ σπίτι του συνόρευε μὲ τὸ τουρκικὸ νεκροταφεῖο (μεζάρια).

Μαγεῖρευε - ὅπως ἔλεγε - «κατὰ παραγγελίαν τῶν Ἁγίων» καὶ πῆγαινε κατσαρόλες μὲ φαγητὸ στὶς διάφορες ἐκκλησίες.

ΣΤ' ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΑ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ - ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ

Διαβάζοντας κανένας τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου, - ἰδίως ἐκεῖνες τοῦ Δ' Κεφαλαίου, τοῦ Β' μέρους -, θὰ παρατηρήσει πὼς τὰ πιὸ πολλὰ ὀνόματα (ἰδίως ἀνδρῶν, γιατί αὐτῶν τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται συχνά) εἶναι ἀρχαιοελληνικά, βυζαντινά, χριστιανικά. Τοῦτο δείχνει πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρασίας - καὶ οἱ Κιρκιγασσιανοὶ - εἶχαν ἔντονο τὸ συναίσθημα τῆς φυλετικῆς τῶν καταγωγῆς. Τὰ ὀνόματα αὐτά, ποὺ σπανίζουν ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖ ἦταν πολὺ συνηθισμένα. Παραθέτω μερικά:

α' Ὄνόματα ἀνδρῶν

Σωκράτης	Ὅδυσσεὺς	Ἀλέξανδρος	Ὅμηρος
Ὁρέστης	Περικλῆς	Ἀριστοφάνης	Φωκίων
Φιλοκτῆμων	Εὐριπίδης	Ξενοφῶν	Γαληνὸς
Κοσμᾶς	Πολύδωρος	Ἄριστος	Κυριάκος
Ἰγνάτιος	Σάββας	Χαράλαμπος	Συμεὼν
Στρατῆς	Ἀφεντούλης	Πατρίκιος	Τζωρτζῆς
Ἀρίσταρχος	Φιλόδημος		

β' Ὄνόματα γυναικῶν

Ἄρτεμις	Ἀθηνᾶ	Ἀρσινόη	Αὐρηλιῶ
Βασιλεία	Δημητρία	Ἀναστασία	Ἐδανθία
Ἐδλαμπία	Ἐδτυχία	Ἰουλία	Δέσποινα
Ἐδαγγελία	Μερσίνα	Κλεάνθη	Ἐθθυμία
Χαριτὼ	Ἐλισάβετ	Θελξιόπη	

Πολύ συνηθιζόταν νά φωνάζουν τούς ἄρρενες μέ τὸ ὑποκοριστικά τους ὀνόματα, κι ὄχι μόνον ὅταν ἦταν παιδιά, ἔφηβοι ἢ νέοι, ἀλλά κι ὅταν φτάναν σὲ μεγάλη ἡλικία καί σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ:

Ἔτσι ἔχουμε: Βασιλάκης (τὸ θεῖο μου Βασίλειο Εὐθυμίο Βλ. σχ. βιογραφία), Γιουσουφάκης, Παναγιωτάκης, Δημητράκης, Γεωργάκης καί Γεωργίκας κ.λ.π.

Ζ' ΕΠΩΝΥΜΑ :

Πολλά ἐπώνυμα τῶν Κιρκαγατσλήδων εἶναι δηλωτικά ἢ σκωπτικά τοῦ ἐπαγγέλματος, τῆς καταγωγῆς των, μιᾶς ψυχικῆς ἢ σωματικῆς των ιδιότητος. Ἄλλα πάλιν εἶναι δηλωτικά τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των (ἔθνικά). Καταχωρίζω παρακάτω ὅσα μπόρεσα νά συγκεντρώσω. Ἐναγράφονται κυρίως τὰ παρατσούκλια ἐκείνων πού ἔχουν καί κανονικὸ ἐπώνυμο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐπαγγελματικὸ, τὸ σκωπτικὸ, τὸ ἔθνικόν.

Γιατί τὰ περισσότερα ἐπώνυμα εἶναι δηλωτικά τοῦ ἐπαγγέλματος ἐκείνων πού τὰ ἔχουν ἢ τῶν προγόνων τους.

π.χ. Μεϊμάρογλου: ἐργολάβος οἰκοδομῶν (ἕνας διδάσκαλος γνώστης τῆς τουρκικῆς τὸ μετάφραζε «Ἀρχιτεκτονίδης»). Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ ἐπαγγελματικὸ αὐτὸ ἐπώνυμο εἶχε καί τὸ ἐπώνυμο - παρατσούκλι «Τσολάκης» (γιατί εἶχε κάποιο δάχτυλο τοῦ χεριοῦ κομμένο, σημασία πού ἔχει ἡ λέξι «τσολάκης» στὰ τούρκικα).

Στὸ Κιρκαγάτς συνήθιζαν ν' ἀναφέρονται σ' ἕνα πρόσωπο λέγοντας καί τ' ὄνομα τῆς μητέρας του, ἢ μόνον αὐτό, λ.χ.: ὁ Περικλῆς (Ἀίβαλιώτης) τῆς Ντελημαντῶς, ὁ Δημητρός (Μυρώνης) τῆς Σμαραγδῆς, ὁ Πέτρος τῆς Μυρώναινας, ὁ Παναγιωτάκης τῆς Μερσίνας.

Πολλοὶ Κιρκαγατσλήδες ἦταν περισσότερο γνωστοὶ μέ τὰ παρανόμια τους (παρατσούκλια). Τὰ παρατσούκλια γίνονται δεκτὰ ἀπὸ κείνους πρὸς τούς ὁποίους ἀπευθύνονται, ἢ μέ τὸν καιρὸ συνηθίζουν σ' αὐτά. Μᾶς εἶπε ἡ κ. Ραπτοπούλου (Γρηγοριάδου - Γκρεκουάρ), μητέρα τοῦ καθηγητῆ καί πρύτανι (1970-

1972) στο Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης κ. Θ. Ραπτοπούλου, πὼς στὴν Πατρίδα κανένας δὲν τὴν φώναζε μὲ τ' ὄνομά της Ἐναστασία, ἀλλὰ μὲ τὸ παρατσούκλι της «Φασουλιά» (ἔτσι τὴν θυμήθηκε καὶ μιά θειά μου, ποὺ ἀλλιῶς δὲν μπορούσε νὰ θυμηθεῖ ποιά ἦταν ἢ κ. Ἐναστασία Ραπτοπούλου). Δὲν ἔδινε προσοχὴ ὅταν ἄκουγε τὸ «Ἐναστασία». Δὲ στενοχωριόταν, οὔτε θύμωνε, ὅταν ἄκουγε τὸ «Φασουλιά».

Καὶ τὰ παρατσούκλια τῶν Κιρκαγατσήδων εἶναι σπιρτόζικα, χιουμοριστικά. Ἀποδίδουν μὲ μιά ἐπιτυχημένη λέξη τὸν σωματικὸ ἢ ψυχικὸ χαρακτήρα ἐκείνου πρὸς τὸν ὅποιο ἀπευθύνονται. Τὰ παρατσούκλια αὐτά, ἀρκετὰ πρωτότυπα, δείχνουν ἓνα λαὸ μὲ γλωσσοπλαστικὲς ἱκανότητες, ποὺ αὐτὸ ἄλλωστε ἀποδειχναὶ καὶ ἀπὸ ἄλλες λέξεις δικῆς του ἐπινόησης καὶ κατασκευῆς.

1. Καθίκι (Οὐτουντζόγλου Στέλιος)
2. Καμπάκας (Καλλιπολίτης Κωστῆς).
3. Κουγιουμτζῆς (Χρυσόχοος, ἐπειδὴ ἦταν τέτοιος, Τριανταφυλλίδης).
4. Κουνιὸς (Φουρνάρης, ἦταν ἄρτοποιός, Σοφοκλῆς).
Τὸ πραγματικὸ ἐπώνυμο (Φουρνάρης) εἶναι δηλωτικὸ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ δεύτερο ἐπώνυμο (Κουνιὸς) εἶναι παρατσούκλι.
5. Κουταλιανὸς (Παπάζογλου Νικόλαος).
6. Μπαγκασάρης (Γρηγοριάδης Νικόλαος, Γρηγοράκης, Εὐάγγελος).
7. Νταμντάμ(ης) (Χατζηδημητρός).
8. Ντουμούξης (Χατζηλευτέρης Δημήτριος).
9. Πονοκέφαλος (Μασουρίδης Νικόλαος).
10. Σαπουντζῆς (Ἰωαννίδης Γεωργάκης).
11. Τατάρ (Καλλιπολίτης).
12. Τσολάκης (Μεϊμάρογλου Βαγγέλης, ὁ πατέρας μου).
13. Φετάλας - (Χαλεπλῆς, ἀπὸ τὸ Χαλέπι, Βαρδαξῆς).
14. Χαλιτζῆς ἢ Ἐξαρχῆς (Ἡλιοῦ Ἡλίας). Τὸ πρῶτο παρωνύμι (Χαλιτζῆς) εἶναι δηλωτικὸ τῆς δουλειᾶς του (δούλευε στὰ χαλιά), τὸ δεύτερο τῆς πατρίδας του (ἀπὸ τὸ Ἐξάρι).

Η' ΚΙΡΚΑΓΑΤΣΛΙΔΙΚΟ
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ - ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ

Οι λέξεις πού καταχωρίζονται μπορεί νά μήν εἶναι ἀποκλειστικά κίρκαγατσλίδικες. Τίς χαρακτηρίζουμε ἔτσι γιατί συνηθίζονταν στόν προφορικό λόγο τῶν συμπατριωτῶν μας. Στό κείμενο μεταχειριζόμαστε τή λέξη κίρκαγατσιανός καί κίρκαγατσλής καί τά ἐπίθετά τους: κίρκαγατσιανό καί κίρκαγατσλίδικο. Ἡ πρώτη λέξη τῶν ζευγαριῶν εἶναι λογία, τήν δεύτερη τήν χρησιμοποιοῦσε περισσότερο ὁ πληθυσμός Ἐπίσης λέγαμε Κίρκαγάτς καί Κίρκαγατς καί κάπως μέ ἑλληνικότερη κατάληξη: Κίρκαγάτσι.

1. ἀμπού! = ἐπιφώνημα θαυμαστικό.
2. ἀτός μου, ἀτός σου, ἀτός του = ἐγώ ὁ ἴδιος (μόνος μου),
σύ ὁ ἴδιος, ἐκεῖνος ὁ ἴδιος.
3. ἀχιλιά = ἡ στάχτη.
4. Βρεχτοκουκία = βρεγμένα κουκιά γιά τή νηστεία τῆς Καθαρῆς Δευτέρας.
5. «Εὐζωνοί καί ζεῖμπέκια» = τύποι τῆς Ἀποκριᾶς. Οἱ πῶτοι Ἕλληνες, οἱ ἄλλοι τοῦρκοί.
6. «ζεῖμπέκια» βλ. παραπάνω
7. Καρακούρτ = περιοχή γόνιμη, προσοδοφόρα (κτήματα Ζιρώ).
8. Κασκανέ = ἡ περιοχή τῶν σφαγείων.
9. Κερπίτς μαχαλά = πλιθόκτιστα, περιοχή πρὸς τὸν κάμπο, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Ἕλληνες. Περιφρονητική ἔκφραση, γιατί τὰ τὰ σπίτια τῶν ἐλλήνων ἦταν τὰ καλύτερα.
10. Κεσκέκι = φαγητό εἰδικό γιά τὰ γλέντια τῆς Ἀποκριᾶς καί τῶν γάμων. Γινόταν ἀπὸ σιτάρι, κοπανισμένο λίγο νωπὸ γιά νά ἀποφλιωθεῖ. Τὸ μαγεῖρευαν μέ κρέας παχύ, δίχως κόκκαλα. Ψηνόταν πολὺ καλά. Κατὰ τὸ ψήσιμο χτυπιόταν

μὲ ξύλινη κουτάλα νὰ λιώσει κι ἔπειτα ἔριχναν μπαχαρικά.

11. Κολτσῆς (κολτσῆδες) = ὑπάλληλος - ὑπάλληλοι δίωξης λαθρεμπόριου καπνοῦ.
12. Κουδουνάτοι = κωμικοὶ τύποι καρναβαλιῶν, ποὺ γυρνοῦσαν τὶς Ἀποκριές στὰ σπίτια καὶ διεσκέδαζαν.
13. Κουζου - Κουλάκια (τουρκ.: αὐτιά τοῦ ἄρνιοῦ) = ξυνῆθρες. Τὶς μάζευαν τὴν Καθαρὴ Δευτέρα στοῦ «ἄϊ - Γιωργοῦ τὸ πέταλο».
14. λουπάκα = ἡ κουλούρα τῆς ἡττας («σοῦ ἔβαλα τὴ λουπάκα»).
15. μπακλαφουράνι = μιὰ εἰδικὴ ὀνομασία τοῦ χιουμορίστα
 ε Χατζηλευτέρη Ὀδυσσέα. Τί σήμαινε; Πύλη ἢ (μεταφορικὰ) Σαρακοστή. Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα κρατώντας ἓνα πελώριο φανάρι κι ἓνα ζευγάρι πελώρια κλειδιά, πήγαινε «ν' ἀνοίξει τὸ μπακλαφουράνι».
16. Πέταλο τοῦ ἄϊ Γιωργοῦ = Ψηλότερα ἀπὸ τὴν παρακάτω σπηλιά, ὅπου ἀνέβαιναν τὴν Καθαρὴ Δευτέρα οἱ θαρραλεότεροι νέοι γιὰ νὰ μαζέψουν «κουζοῦ - κουλάκια» (ξυνῆθρες, βλ. λ.). Κατὰ τὴν παράδοση στὸ μέρος αὐτὸ πάτησε τὸ ἄλογο τοῦ Ἄϊ - Γιώργη καθὼς πήγαινε στὸ Μπακίρι, τοῦ ὁποῦ ἦταν ὁ πολιοῦχος καὶ γιορτάζονταν πανηγυρικὰ ἀκόμα κι ἀπὸ τοὺς Τούρκους.
17. Πίτς - Ὄσμάν ἢ τρύπα = Σπηλιά πάνω ἀπὸ τὸ Σαλμάντερε (βλ. λ.), ὅπου ἀνέβαιναν οἱ ἔφηβοι τὴν Καθαρὴ Δευτέρα.
18. σαλιέρα = ἡ ἀλατιέρα.

19. Σαλμάντερε= τοποθεσία, 1 500 μ. έξω από τὸ Κιρκαγάτς, ὅπου πήγαιναν οἱ κάτοικοι οἰκογενειακῶς γιὰ τὸ γιορτασμὸ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας.
20. σαραγλί= γλύκισμα μὲ φύλλα ζύμης, ποὺ τυλίγουν τριμμένη καρυδόψιχα ἢ χωρὶς αὐτή.
21. σαρμάδες= μὲ ἀμπελόφυλλα ἢ λαχανόφυλλα τυλίγουν λίγο ρύζι μὲ καρυκεύματα, προσθέτουν κιμά ἢ χωρὶς κιμά (γιαλαντζή).
22. Σαράφης (ηδες)= χρηματιστής, χρηματομεσίτης
23. σταυριώτης= κρυπτοχριστιανός.
24. συράνα= τὸ φαράσι
25. Τὰς - καπαμά= μικρὰ κομμάτια κρέας ποὺ ψήνονται σὲ ἀναποδογυρισμένη κούπα μέσα σὲ ταψί, μὲ χαμηλὴ φωτιά. Στὸ ζουμί ρίχνουν μπλιγούρι, ρύζι ἢ χυλοπίττες (βλ. περιγραφή σὲ ἄλλη σελίδα «Γάμος» κλπ.).
26. Τουμπελέκι= εἶδος τύμπανου, συνηθισμένο πολὺ στὴν Τουρκία, ἀνοιχτὸ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος. Χτυπιόταν μὲ τὰ χέρια.
18. Τσαϊρια= λιβάδι μὲ τριφύλλι, δημοτικὸ, νοικιαζόταν γιὰ βοσκότοπος.
19. Τσάμια= 500 - 1000 στρ. πευκόφυτη περιοχή. Σπάνια τόσο μεγάλος καὶ ὁμορφος πευκιάς σὲ πεδινὸ μέρος. Ἡ περιοχή λεγόταν «Κίργια» (κίργερι, τουρκ.= ἔδαφος ὄχι γόνιμο).
29. τσιράκια= μαθητευόμενοι ὑπάλληλοι.
30. Τσιρπι-μπουλαμά= γλεῦκος συμπυκνωμένο στὸν ἥλιο.
31. φινίκια= τὰ μελομακάρονα.
32. φρόκαλα= τὰ σκουπίδια
33. φροκαλιὰ= ἡ σκούπα
34. φταῖνος (ὄ), τὸ φταῖνο= ὁ τέτιος, τὸ τέτιο.
35. χαβάνι (νια) = ἐργαλεῖα γιὰ τὸ κόψιμο τῶν φύλλων τοῦ καπνοῦ.
36. χουσμέτια = θελήματα, μικροῦπηρεσίες.

Δ' ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ

Όπως διαβάζει ο αναγνώστης τὸ κεφάλαιο τοῦτο, γιὰ τὰ «Ἐπαγγέλματα» καὶ τοὺς ἐπαγγελματίες τοῦ Κίρκαγας, θαυμάζει τὴν ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα καὶ ἰκανότητα τῶν ἑλλήνων χριστιανῶν τῆς πατρίδας μας.

Σὲ μιὰ πόλη μὲ 20 περίπου χιλιάδες κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον οἱ 3-4 χιλιάδες εἶναι χριστιανοὶ Ἕλληνες, βλέπει κανένας πὼς αὐτὴ ἡ Ἑλληνικὴ μειονότητα κρατοῦσε στὰ χέρια τῆς ὅλο τὸ ἐμπόριο, τὴν κάποια βιοτεχνία - βιομηχανία.

Ἄκόμα κι ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες (γιατροί, φαρμακοποιοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δικηγόρους, εἶναι ρωμιοί. Οἱ Τοῦρκοι εἶναι κυρίως γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι.

Εἶναι φανερὸ πὼς ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ καταστήματα ἀγόραζαν κι ἐξυπηρετοῦνταν κι οἱ Τοῦρκοι. Γιατὶ μιὰ μειονότητα μὲ 3-4 χιλιάδες δὲν μπορεῖ νὰ διατηρεῖ καὶ νὰ συντηρεῖ καὶ μάλιστα ἱκανοποιητικὰ:

16 Ἄρτοποιεῖα - Ἄρτοπωλεῖα

8 Βιοτεχνίες - Ἐργοστάσια

5 Γιατροὺς

14 Ἐμπορικὰ

6 Καφενεῖα

3 Κουρεῖα

4 Κρεοπωλεῖα

2 Ξενοδοχεῖα καὶ πολλὰ χάνια

3 Ξυλουργεῖα

32 Παντοπωλεῖα

10 Ραφεῖα

2 Σαράτσηδες

28 Ὑποδηματοπωλεῖα

5 Φαρμακεῖα

3 Χρηματομεσίτες

Ἐκ μέρους καταστάματα π.χ. παντοπωλεῖα, κρεοπωλεῖα, ἐμπορικά, πωνοῦσαν ἀδιάκριτα Ἕλληνας καὶ τούρκους. Μερικά ἄλλα π.χ. κουρεῖα, ραφεῖα, καφενεῖα εἶχαν καὶ λίγους τούρκους πελάτες, τοὺς πρὸ πλοῦσιους καὶ πρὸ πολιτισμένους. Μερικά τούρκικα καταστάματα, κυρίως καφενεῖα, εἶχαν κάποτε - κάποτε καὶ Ἕλληνας θαμῶνες, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ δουλειὰ τους.

Οἱ Ἕλληνας Χριστιανοὶ δὲν εἶχαν σὺν κύριον ἐπάγγελμα τῆ γεωργίας ἢ τὴν κτηνοτροφία. Ὁ καθένας εἶχε στὸ σπίτι του 5 - 10 κότες. Οἱ περισσότεροι ἕνα γάϊδαρον κι ἄλλοι ἄλλο γιὰ νὰ πηγαίνουν στὰ κτήματά τους.

Οἱ χριστιανοὶ ἀσχολοῦνταν περισσότερο μὲ τ' ἀμπέλια καὶ τὶς ἐλιές ποὺ οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν. Τὰ χωράφια τῶν Χριστιανῶν τὰ καλλιεργοῦσαν οἱ Τούρκοι μὲ μεροκάματο. Ἄκόμα - οἱ Τούρκοι - κουβαλοῦσαν τὴ παραγωγή μὲ τὰ ζῶα τους στὰ σπίτια τῶν Χριστιανῶν.

Μόνον τὸ κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν ἔκαναν οἱ Χριστιανοὶ καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴ παρασκευὴ τῆς σταφίδας. Τὰ σκαλίσματα, τσαλίσματα, τὰ ἔκαναν οἱ Τούρκοι.

Ἐδῶ κι ἄλλο φροντίσαμε νὰ διατηρήσουμε τὰ ὄνοματά προσώπων καὶ πραγμάτων ὅπως ἦσαν γνωστά κι ὅπως λέγονταν λ.χ. Γεώργιος, ἀλλὰ καὶ Γιώργος - Γιωργάκης - Γιωργίτσας, Παναγιώτης, ἀλλὰ καὶ Παναγιωτάκης κ.ο.κ.

α' Ἴατροι

(Προτάσουμε τοὺς ἰατροὺς καὶ τοὺς φαρμακοποιούς, παρὰ τὴν ἀλφαβητικὴν καταχώριση τῶν ἐπαγγελμάτων, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἐπιστήμονες).

Γιατροὶ ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς:

1. Βερούκας Δημητρός, Μυτιληνίος, μαιευτήρας - γυναικολόγος.

2. Οὐλκέρουλου Κυριάκος, ἀπὸ τῆ Σπάρτης τῆς Μ. Ἀσίας, παθολόγος.

3. Παπανικολάου Δημήτριος, ντόπιος, παθολόγος, γαμπρὸς τῶν βιομηχάνων Ὁμήρου καὶ Ὁρέστη Κολοκοτρώνη. Παντρεύ-

τηκε τὴν ἀδελφή τους Ἀρτέμιδα Κολοκοτρώνη, διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου.

4. Σαραφίδης Ἀλέξανδρος, Πόντιος, παθολόγος.

5. Τιμόγλου Ἀριστείδης, ντόπιος, παθολόγος.

Οἱ γιατροὶ ἦταν 3-4, ὅταν ἡ δημαρχία προσλάμβανε καὶ κανένα ξένο, μὴ ντόπιο, γιὰ τὴ ὑγειονομικὴ τῆς ὑπηρεσία (ἀστί-ατρος).

— Ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὸν παραπάνω πίνακα, οἱ ντόπιοι ἦταν δύο, ὁ Παπανικολάου Δ. κι ὁ Τιμόγλου Ἀριστείδης.

— Οἱ εἰδικότητες τῶν ἱατρῶν δὲν ἦταν αὐστηρὰ καθορισμέ-νες, ὅπως σήμερα. Ἐνας π.χ. παθολόγος ἔκανε καὶ τὸ γυναικο-λόγο καὶ τὸ χειρουργὸ (γενικὴ ἱατρικὴ).

Ἐπῆρχε κι ἓνας τοῦρκος πρακτικὸς γιατρός, ὁ Ἀναλῆς, ποὺ θεράπευε κυρίως πληγές (δοθιῆνες, ψευδάνθρακες) καὶ κα-τάγματα. Ὅπως λέγεται εἶχε πολλὲς ἐπιτυχίες. Θεράπευσε π.χ. τὸν παππού μου Εὐθύμη, ἀπὸ τὴ μητέρα μου, ποὺ τὸν τραυμάτι-σαν οἱ τοῦρκοι γιατί μετέφερε λαθραῖο καπνὸ.

— Πρακτικὸς γιατρός ἦταν κι ὁ δικός μας Μπάρμπα - Γιάν-νης, ποὺ χρησιμοποιοῦσε τὰ βότανα μὲ πολλὲς θεραπευτικὲς ἐπιτυχίες. (Ὁ γιατρός τῆς Θεσ/νίκης κ. Ν. Γιαννόπουλος θεω-ρεῖ ἀδύνατη ἐπιστημονικὰ τὴ θεραπεία τῆς κοιλῆς μὲ βότανα, ὅπως δηλαδὴ τὴ θεράπευε ὁ μπαρμπα Γιάννης). Οἱ ἐπιτυχίες του ἔγιναν γνωστὲς ὡς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κάλεσαν στὴν Ἀθή-να. Ἐφυγε, λένε, μὲ βράκες καὶ φέσι καὶ γύρισε ντυμένος «φράγ-κικα».

β' Φ α ρ μ α κ ο π ο ι ο ἰ :

1. Βουτσαδόπουλος Κν/ντίνος, ντόπιος, ποὺ ἔφυγε στὸ Κάι-ρο, ὅπου εἶχε δικό του φαρμακεῖο. Τὸ 1924-25 ἦλθε στὴν Ἀθή-να κι ἄνοιξε φαρμακεῖο.

2. Θεολόγου Ξενοφῶν, ντόπιος κι αὐτός, ποὺ εἶχε φαρμακεῖο στὴν Τραπεζοῦντα.

3. Καζεπίδης Βασίλειος.

4. Μάδης Γαληνός, ἀργότερα φαρμακοποιὸς στὴ Μυτιλήνη.

5. Μπακάλμπασης Ἰορδάνης.

6. Πανότος (Παναγιώτης) ... (είχε συνεργασία με τὸ γιατρό Οὐλκέρουλου Κυριάκο).

7. Παπανικολάου Μιχαήλ, ἀδελφὸς τοῦ γιατροῦ Δημητρίου Παπανικολάου.

— Μόνον οἱ δύο πρῶτοι ἦταν ἐπιστήμονες, ποὺ δὲν ἔμεναν καὶ στὸ Κιρκαγάτς. Οἱ ἄλλοι ἦταν πρακτικοί.

γ' Ἄρτοποιεῖα - Ἄρτοπωλεῖα

1. Αὐρηλιῶς ....(ς)
2. Βλάχος Γεώργιος.
3. Γύφτος Γεώργιος, ἔκανε τὰ καλύτερα σημίτια.
4. Καζέπης Ἀχιλλεύς.
5. Καζέπης Δημητρός.
6. Καζέπης Μανώλης
7. Καζέπης Μιχάλης.
8. Καζέπης Νικολαὸς.
9. Καζέπης Γεώργιος.
10. Λιοντῆς Δημήτριος.
11. Μειμάρογλου Ἀντώνης τοῦ Κων/ντίνου.
12. Μπαριάμογλου Κωστής

} Ἄδελφοί

Μπαριάμογλου Ἐπαμειώντας τοῦ Δημητροῦ, ἀδελφοί
13. Νιτσόπουλος (τσολάκης) Πέτρος καὶ τὰ παιδιὰ του Κωστάκης καὶ Θρασύβουλος.

14. Σιμιτζῆς Μανώλης καὶ Νικολάκης.
15. Σταῦρος τῆς Ντελη-Μαντώς.
16. Τσολάκης (παρατσούκλι;) Μανωλάκης.
17. Φούρναρης Στέλιος.
18. Χριστάκαινα.

— Κυρίως ἄρτοπωλεῖα καὶ ἄρτοποιεῖα ἦταν τὰ ὑπ. ἀριθμ. 11, 12, 13, 16. Τὰ ὑπόλοιπα, οἱ φοῦρνοι, ἔβηναν τὰ ψωμιὰ τῶν σπιτιῶν. Ἡ κάθε οἰκογένεια ζύμωνε τὸ ψωμί της καὶ τὸ πῆγαινε στὸ φοῦρνο στὴν «πινακωτή».

— Ἀπὸ τὸ ἄρτοπωλεῖο τοῦ Μειμάρογλου (Τσολάκη) ἀγόραζαν ψωμί πολλὲς οἰκογένειες ποὺ δὲν ζύμωναν. Τὸ ψωμί αὐτὸ ἦταν τὸ ἴδιο περίπου μ' αὐτὸ ποὺ ἔχουμε τώρα ἐδῶ. Τῶν ἄλλων

άρτοποιεῖαν τὸ ψωμί ἦταν πιὸ μαλακὸ καὶ λεγόταν «παζαρίσιο».

— Ὅλοι οἱ φουρνάρηδες ἦταν χριστιανοί. Οἱ τοῦρκοι ζύμωναν μόνοι τους, τὰ πῆγαιναν στοὺς φούρνους καὶ τὰ φούρνιζαν μόνοι τους. Δὲν εἶχαν ἀτομικοὺς - οἰκογενειακοὺς φούρνους στὰ σπίτια των, ὅπως ἔχουν στὰ χωριά μας.

δ' Βιοτεχνίες - Ἐργοστάσια

1. Ἐλαιοτριβεῖον Μασουρίδη Νικολάου (Πονοκέφαλου).

2. Ἐλαιοτριβεῖον Μειμάρογλου (Τσολάκη) Εὐαγγέλου.

3. Ἐλαιοτριβεῖον Σαριμπακάλη Ἄντωνίου.

Δὲν ἦταν ἐργοστάσια μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια ποὺ δίνουμε σήμερα στὴ λέξη. Λειτουργοῦσαν μὲ λίγους ἐργάτες καὶ ἐποχιακά.

4. Ἀλευροποιῖα - Ἐκκοκιστήρια βαμβακιοῦ - Ἐλαιοτριβεῖο: Σύστημα ἐργοστασιακῶν μονάδων.

— Ἦταν τὸ μεγαλύτερο ἐργοστάσιο τῆς περιφέρειας καὶ ἰδιοκτήτης του ἓνας ἀρμένης, ὁ Νταβιτιάν Καρακίνης μὲ τοὺς 4 γιούς του (οἱ μεγαλύτεροι ὀνομάζονταν Ροδόλφος καὶ Ἄρσακ ...).

— Ἐφοδίαζε μὲ ἄλευρα ὅλη τὴν πόλη καὶ τὰ γύρω χωριά.

— Τὸ Ἐλαιοτριβεῖο ἐβγαζε λάδι σὲ μεγάλες ποσότητες.

— Τὰ ἐκκοκιστήρια βαμβακιοῦ εἶχαν 25-30 ἐκκοκιστικὲς μηχανές, «τσικρίκια», καὶ ἐπεξεργάζονταν ὅλο σχεδὸν τὸ βαμβάκι τῆς περιφέρειας.

5. Ἀλευροποιῖα, Ἐκκοκιστήρια βαμβακιοῦ - Ἐλαιοτριβεῖο, ἀδελφῶν Σιάμπαλη - Μοσκῶφ (ἀρμένηδες - ρῶσοι ἐμικρέδες. Οἱ τοῦρκοι τοὺς ἔλεγαν Μοσκῶφ).

6. Ἐκκοκιστήρια βαμβακιοῦ Ὁβενεζιάν.

7. Ταπητουργεῖο τῆς Ἀγγλικῆς Ἐταιρείας «Ὁριένταλ Κάρπετ». Διευθυντὴς του ὁ Θωμᾶς Ζερός, σχεδιάστρια ἡ Θελεξιόπη Ἄρτοπούλου.

— Εἶχε περὶ τὰ 50 ἀργαλεῖα, ποὺ τὸ καθένα ἀποσχολοῦσε 2-3 κορίτσια. Ὁ μισθὸς ἦταν ἀνάλογος μὲ τὴν παραγωγή. Ἦ πῆρχε κι ἓνα εἶδος «Ταμεῖον ἀρωγῆς». Κάθε Σάββατο, ποὺ γινό-

ταν ή πληρωμή, κρατοῦσαν ἀπὸ τὶς ἐργάτριες ἓνα ποσοστὸ (στὰ ἑκατὸ) γιὰ μιὰ δετία. Στὸ τέλος τῆς δετίας ὅλα τὰ κορίτσια ἔπαιρναν ἀπὸ 5-8 λίρες χρυσές, ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν σημαντικὸ ποσό. Ὅσα κορίτσια ἤθελαν συνέχιζαν τὴν ἐργασία τους καὶ μετὰ τὴν δετία. Σὲ πολλὰ κορίτσια ἔδιναν ἀργαλειὸ στὸ σπίτι των.

8. Ταπητουργεῖο Κοτζαμπακάλη.

Δεύτερο, μικρότερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο, μὲ τὰ μισὰ περίπου ἀργαλειά. Διευθυντῆς του ὁ γιὸς Κοτζαμπακάλης Κώστας.

9. Ἐνθρακορυχεῖο στὸ Σόμα, στὸ βουνὸ Τράχαλα.

Τὸ εἶχε ὁ Τσιμέρης ἀπὸ τὸ Ἀξάρι. Ὁ διδάσκαλος Ἀδαμίδης Ἐμμανουὴλ μοῦ εἶπε πὼς τὸ εἶχε ἐπιτάξει τὸ Τουρκικὸ Κράτος κι εἶχε γιὰ διευθυντὴ του τὸν μουλεζίμ - ἐβέλ (ὑπολοχαγὸ) Φεβζή Μπέη.

ε' Ἐμπορικὰ - Ἐμποροὶ

1. Ἀξαρλῆς Ἀναστάσιος, ἔμπορος σταφίδας καὶ καπνοῦ καὶ οἱ γιοὶ του: Ὀδυσσεὺς καὶ Ἰωάννης. Μετὰ τὴν καταστροφὴ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο καπνῶν μὲ τὴν Γερμανία. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ εἶχε στείλει καπνὸ στὴ Γερμανία. Δὲν πρόλαβαν νὰ τοῦ στείλουν τὰ χρήματα στὸ Κιρκαγὰτς καὶ τὰ εἰσέπραξε ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὰ χρήματα ἀνοιξε ἔμπορικὸ (ἀποικιακὰ εἶδη) στὸν Πειραιᾶ. Τώρα δὲν ὑπάρχει.

2. Δημόπουλος Παναγιώτης: ἄλευρα καὶ ζωοτροφές.

3. Κασμιρλόγλου Χαράλαμπος καὶ οἱ γιοὶ του:

Ἀντώνιος, Ἰωάννης καὶ Ἀχιλλέας. Εἶχαν καὶ ὑφάσματα. Ὁ Ἀντώνης πῆγαινε στὰ πανηγύρια (παζάρια).

4. Κολοκοιτρώνης Εὐάγγελος, πατέρας τῶν βιομηχάνων Ὁμήρου καὶ Ὁρέστη. Εἶχε ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη: τρόφιμα, γεωργικὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς, εἶδη οἰκοδομῶν (κλειδιά, πρόκες, μεντε σέδες ....).

5. Μαρουδῆς Λευθερός: Εἶχε ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη, ἀκόμα καὶ εἶδη ὑποδηματοποιίας, ἐκτὸς ἀπὸ δέρματα.

6. Οὐτουντζόγλου Γεώργιος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, πουλοῦσε καὶ γυναικεῖα εἶδη.

7. Παπαδήμας Κυριάκος, ὀμπρελάδικο.
8. Ραπίδης Ἀφεντούλης.
9. Τσουμπάνης Ἀθανάσιος, καταστηματάρχης
Σουβατζῆς Κων/νος, ὑπάλληλος, εἶχαν τσιγαροχαρ-
τοπωλεῖο.
10. Χαλεπλῆς Κώστας
11. Χατζηαναγνώστου - Μάδης.
12. Χασιώτης Γεώργιος, ἄλευρα καὶ ζωοτροφές.
13. } Δύο ἐμπορικὰ ἀρμένηδων, ἀγνώστων ὀνοματεπώνυμων.
14. }

— Τὸ τσιγαροχαρτοπωλεῖο τῶν Τσουμπάνη - Σουβατζῆ ἐκοβέ καὶ πουλοῦσε φτηνὰ τσιγαρόχαρτο γιὰ τοὺς χωριάτες. Τσιγαρόχαρτο πολυτελείας ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη σὲ φυλλάδια τῶν 100 φύλλων. Τὸ κατάστημά των εἶχε μεγάλη κατανάλωση, γιὰτὶ ὅλη ἡ περιφέρεια κάπνιζε «λαθραῖο», ἂν καὶ ὑπῆρχε μονοπώλιο καπνοῦ (ρεζί).

— Στὸ Κίρκαγατς εἶχαμε πολλοὺς τούρκους λαθρεμπόρους καπνοῦ καὶ 2-3 χριστιανοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἦταν ὀπλισμένοι μὲ γκράδες. Οἱ γκράδες ἦταν ἐλεύθεροι (ἐπιτρεπόταν δηλαδὴ ἡ κατοχή των), γιὰτὶ δὲν θεωροῦνταν πολεμικὰ ὄπλα.

— Τὸ Μονοπώλιο (ρεζί) εἶχε ὑπαλλήλους, ποὺ ὀνομάζονταν «κολτσήδες». Κι αὐτοὶ ἦταν ὀπλισμένοι μὲ γκράδες. Πολλὲς φορὲς λοιπὸν γίνονταν συμπλοκὲς μεταξὺ λαθρεμπόρων καὶ κολτσήδων, σὰ νὰ γινόταν πραγματικὴ μάχη.

— Ἡ μεταφορὰ τοῦ λαθραίου καπνοῦ γινόταν ἀπὸ μακρινὲς ἀποστάσεις, 2-3 ἡμερῶν, μὲ ἄλογα. Ἐρχόταν σὲ φύλλα καπνοῦ, ποὺ ἔπειτα κοβόταν πολὺ λεπτὸς μὲ εἰδικὰ ἐργαλεῖα, τὰ «χαβάνια».

— Τὸ «βέτο» στοὺς λαθρεμποροὺς τὸν εἶχαν δύο Ἕλληνες: ὁ Τατάρης Δημήτριος κι ὁ Ἀσημένιος Βασιλείος. Ὁ πρῶτος ἔφερνε λαθραῖο φορτωμένο σὲ 10-15 ἄλογα.

— Τοὺς δύο αὐτοὺς ρωμοὺς λαθρεμπόρους τοὺς ἔτρεμαν οἱ κολτσήδες (ὑπάλληλοι γιὰ τὴ δίωξη λαθρεμπορίου) κι ἀπέφευγαν νὰ δώσουν μάχη μαζί τους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους λαθρεμπόρους ζητοῦσαν νὰ συνεταιριστοῦν μαζί τους.

— Οἱ ἄλλες πόλεις, κομποπόλεις καὶ χωριά (Ἄξάρι, Σόμα ....) προμηθεύονταν τὸν καινὸ ἀπὸ τὸ Κίρκαγατς.

— Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1914 δυὸ ἄνθρωποι τῆς Κοινότητος μετέφεραν στὴ Σμύρνη τὸν Τατάρη Δημητρώ, στὸ σπίτι τοῦ Βασιλείου Εὐθυμίου, ἄλλοτε διδασκάλου, ψάλτη, ἱεροκήρυκα στὸ Κίρκαγατς καὶ τότε ἱεροκήρυκα στὴ Σμύρνη. Τὸν παρακάλεσαν νὰ φροντίσει νὰ μπεῖ ὁ Τατάρης σὲ Νοσοκομεῖο, ἐπειδὴ εἶχε μιὰ νευροπάθεια.

ἽΟ Νικόλαος Εὐθυμίου, ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, ποῦ ἱστορεῖ τὰ παραπάνω γεγονότα, δὲν θυμᾶται νὰ μᾶς πεῖ τί ἀπέγινε ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖο. ἽΟ Σουβατζῆς Κώστας μᾶς εἶπε πῶς τὰ ἴχνη του χάθηκαν. Τὸν πῆραν στρατιώτη οἱ Τοῦρκοι. ἽΕπειδὴ δὲ εἶχε πολλοὺς ἐχθροὺς τούρκους, αὐτοὶ μᾶλλον θὰ τὸν σκότωσαν.

— Τρίτος ρωμιὸς λαθρέμπορος ἦταν κι ὁ Μαρίνος Δημητρὸς κι ἔπειτα ὁ γιὸς του ποῦ ἀργότερα σκοτώθηκε στὴ Σμύρνη ὄντας αἰχμάλωτος. Τὸν ζήτησαν καὶ τὸν πῆραν κίρκαγατςλῆδες τοῦρκοι κι αὐτοὶ τὸν σκότωσαν.

— ώΟπως οἱ ἐπιστήμονες κι οἱ ἐπαγγελματίες προσέφεραν ὑπηρεσίες στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα, τὸ ἴδιο προσέφεραν στὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπηρεσίες κι οἱ ρωμιοὶ λαθρέμποροι συμπατριῶτες μας. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἔτρεμαν.

Καὶ μόνον αὐτὸ τοὺς ἔκανε ἀπαραίτητους.

(Τέτιοι λαθρέμποροι, φόβητρα τῶν Τούρκων, ὑπῆρχαν καὶ σ' ἄλλα μέρη, π.χ. στὴν περιοχὴ τῆς Σμύρνης ὁ Ξηρός, στὰ προάστια τῆς Σμύρνης οἱ ἀδελφοὶ Πουρδελαῖοι κ.ἄ.).

στ' Κ α φ ε ν ε ἰ α:

1. Αἶβαλιώτη Περικλῆ (τῆς Ντελήμαντως).
2. Βιγδιλέλη Γιάννη.
3. Γιαννοπούλου Ἵποκράτη (τοῦ Κοτζάμπαση).
4. Κουταλιανοῦ Δημητροῦ.

5. «Μιλῆτ καῖβῆ», καφενεῖο στὴν εἴσοδο τῆς πόλης, ἐξοχικό, δεξιὰ ὅπως ἐρχόμασταν ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμό. ἽΗταν δημοτικὸ καὶ τὸ κοίκιαζαν ἀπὸ τὸ Δῆμο σχεδὸν πάντοτε ἔλληνες: ὁ Κουταλιανὸς Δ., ὁ Πασᾶς Βασ.

— Τὰ καφενεῖα πρόσφεραν κρασί, οὔζο, κονιάκ, λουκούμι, τσαΐ, καφέ.

— Τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς γιορτῆς ἔπαιζαν σ' αὐτὰ μουσικὰ ὄργανα: βιολί, σαντούρι, οὔτι, μαντολίνο, κλαρίνο.

— Πολλῆς φορῆς οἱ νέοι, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ἔπαιρναν τὰ ὄργανα μὲ πληρωμὴ καὶ γύριζαν σὲ διάφορα σπίτια, πρὸ πάντων σ' ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν κορίτσια τῆς παντριᾶς κι ἐχόρευαν καὶ διασκεδάζαν ὡς τὸ πρωί. Τὰ σπίτια, στὰ ὁποῖα πήγαιναν, ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσουν οὔζο καὶ μεζέδες, τὸ θεωροῦσαν σάν ὑποχρέωσὴ τους.

— Τὸ χειμῶνα τὰ καφενεῖα ἔβγαζαν στὴν τόμπολα μὲ καρτέλες: γαλοπούλες, κότες, λουκάνικα ...

— Μεγάλῃ κατανάλωσῃ στὰ καφενεῖα εἶχε τὸ οὔζο καὶ τὸ χειμῶνα λίγο καὶ τὸ κρασί.

— Στὴν ἀγορὰ (στὸ «Γσαρσί») ὑπῆρχαν καὶ τούρκικα καφενεῖα, τὰ ὁποῖα πρόσφεραν καφέ καὶ τσαΐ.

— Σ' ὅλα τὰ καφενεῖα ὑπῆρχαν καὶ ναργιλέδες.

— Οἱ Ἕλληνες δὲν πήγαιναν σὲ τουρκικὰ καφενεῖα, ἐκτὸς ἂν εἶχαν κάποια δουλειά. Οἱ τούρκοι, ἰδίως οἱ νεαροί, ποὺ ἠθελαν νὰ οὐζάρουν, κατέβαιναν στὰ ἑλληνικὰ (ἢ θρησκευαί τους ἀπαγορεύει τὰ οἶνοπνευματώδη).

ζ' Κουρεῖα

1. Βαφόπουλος Γιαννάκης.
2. Βαφόπουλος Γεώργιος.
3. Βαφόπουλος Σπύρος.

η' Κρεοπωλεῖα

1. Ἀγγελίδης Ἰωάννης (Κασάπ Γιάννης).
2. Κανελλόπουλος (Μπεκριδάκης) Κωστής.
3. Κοτζαμπακάλης Γεώργιος.
4. Κωσταντάρης Πρόδρομος καὶ Νταλντουφέκης Δημήτρης, ὑπάλληλός του, ποὺ τὸν ἀντικατέστησε, ὅταν ἔφυγε στὴ Σμύρνη.
5. Ψαλτάκης Σάββας - Λούπης Κλήμης (συνεταιρικό).

6. Κασάπ - Ίσμέλης, τούρκος κρεοπώλης, είχε καλὸ κρέας πάντοτε καὶ ἄρκετοὺς χριστιανούς πελάτες.

— Οἱ δύο πρῶτοι ἦταν μεγαλοκεφαλαιοῦχοι. Αὐτοὶ προμήθευαν τὰ σφάγια στοὺς ἄλλους. Δὲν κάθονταν στὰ μαγαζιά τους, εἶχαν τοὺς ὑπαλλήλους των.

— Οἱ Κανελλόπουλος (Μπεκριδάκης) καὶ Κωσταντάρας ἐκτιμοῦσαν μὲ πολλή ἀκρίβεια τὸ βάρος (σὲ ὀκάδες) ἐνὸς κοπαδιοῦ ζῶων.

θ' Ξενοδοχεῖα

— Ὑπῆρχεν ἓνα ξενοδοχεῖο τουρκικόν, ποὺ τὸ νοίκιαζε ὁ Γιαννόπουλος Ἰωάννης. Τὸ ξενοδοχεῖο αὐτὸ εἶχε εὐρύχωρη σάλα καὶ καφενεῖο. Ἄγνωστο πόσα κρεβάτια διέθετε.

— Ὑπῆρχαν ἄρκετὰ χάνια γιὰ τοὺς χωριάτες, τὰ ζῶα καὶ τὰ κάρα τους.

— Πουσκιοῦλης.

ι' Ξυλουργεῖα

1. Κόνσουλας Ἰγνάτιος (Πατρακῆς)	} ἀδελφοί
2. Κόνσουλας Γιώργος (Ξυλός)	
3. Στρατέλος Εὐάγγελος καὶ Γιώργος (ἀδελφοί).	

ια' Παντοπωλεῖα:

1. Ἀδριανόγλου Νίκος.
2. Ἀριστιφάνους Λάζος.
3. Βαφόπουλος Νικόλαος. Τὸν διεδέχτηκε ὁ ἀνεμῖός του Καραγιάννης Κοσμᾶς.
4. Γκουλοῦ ....
5. Γκούρτης Γεώργιος.
6. Γρηγοριάδης ἢ Γρηγορίου Νικόλαος, Γρηγοράκης καὶ Εὐάγγελος, ἀδελφοί. Εἶχαν τὸ παρατσούκλι «Μπαγδασάρηδες» (μπάγδα = ἀμπέλι).
7. Γυτίμης Παναγιώτης.
8. Δουκάκης Ἡλίας.
9. Ζωγράφου Φωκίων καὶ Ἀθανάσιος (ἀδελφοί).

10. Ἰωαννίδης Γεωργάκης (τὰ παιδιὰ του βρίσκονται στὴ Θεσ/νίκη)

11. Καλλιπολίτης Κωστῆς («Καμπάκας», ἀδελφὸς τοῦ Τατάρ).

12. Καρακίνης Νικολάκης καὶ ὁ γιὸς του Φιλοκτῆμων.

13. Κλήρης Παναγιώτης.

14. Κοτζαμπάσογλου Ἰγνάτιος (Γυτίμης).

15. Κωνσταντάρης Μανωλάκης.

16. Λάζος Εὐριπίδης (ἦταν καὶ βαφέας χαλιῶν).

17. Λάζος Ἀριστοφάνης.

18. Μακαράς Σπύρος.

19. Μείμαρίδης Γεώργιος.

20. Μεντερλῆς Βασίλειος.

21. Μπακάμπασης Ἀναστάσιος (Τα σέλος).

22. Μπατζάκας Ἀγγελῆς.

23. Εὐδης Σπύρος.

24. Ρηγάκης Φώτης.

25. Σκαλοχωρίτης Ἀθανάσιος.

26. Σουβατζῆς Βασίλειος.

27. Συμεωνίδης Στρατῆς καὶ Γεώργιος. Ὁ Στρατῆς ταξίδευε καὶ ἔκανε ἀγορὰς ἀπὸ τὴ Σμύρνη καὶ τὴν Πόλη.

28. Συμεώνογλου Γεώργιος } ἀδελφοὶ

29. Συμεώνογλου Πετρῆς }

30. Συμεώνογλου Μιχαήλ, γιὸς τοῦ Πετρῆ.

31. Τσιγαράς Παναγιώτης καὶ ὁ γιὸς του Νικόλαος.

32. Φούρναρης (Κουνιὸς) Σοφοκλῆς.

33. Χαῖτογλου Γεώργιος καὶ Στράτης, ἀδελφοί.

— Στὴν τουρκικὴ συνοικία βρίσκονταν τὰ ὑπ' ἀριθμ. 15 καὶ 32 παντοπωλεῖα.

— Στὴν ἀγορὰ βρίσκονταν τὰ ὑπ' ἀριθμ. 19, 31, 26, 3, 11, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 14 καὶ 33 παντοπωλεῖα.

— Τὰ ὑπόλοιπα βρίσκονταν στὴν Ἑλληνικὴ συνοικία.

— Κι ἐδῶ καὶ στ' ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο, γράφουμε μέσα σὲ παρένθεση καὶ τὸ παρατσούκλι, μὲ τὸ ὁποῖο ἦταν γνωστοὶ πολλοὶ συμπατριῶτες μας καὶ μάλιστα ἦταν γνωστοὶ μόνον μὲ τὸ παρατσούκλι· τὸ ἐπώνυμο εἶχε λησμονηθεῖ.

ιβ' Ρ α φ ε ῖ α

1. Ἄριστου (ὄνομα ἢ ἐπώνυμο;)
2. Κολοκοτρώνης Βασίλειος.
3. Κοτζαμπᾶς Ἑμμανουήλ.
4. Μειμάρογλου Νίκος (εἶχε ραφεῖο στὸ Σόμα).
5. Μουμτζῆς Δημήτριος.
6. Μπακάλμπασης Εὐάγγελος.
7. Παπαγιάννης Λευτέρης.
8. Παπᾶζογλου (Κουταλιανὸς) Νικόλαος.
9. Χατζημιχάλης Εὐάγγελος.
10. Χατζηαντώνης Χρῖστος.

ιγ' Σ α ρ ἄ τ σ η δ ε ς

1. Σαράτσης Διονύσιος.
2. Ἄντρίκος (ἀγνώστου ἐπωνύμου ἢ ὀνόματος).
Ἔφτιαχναν ὅ,τι χρειάζονται στὰ ἄλογα, πού σέρνουν ἄλο-
γα. Εἶχαμε δὲ πολλὰ κἀρα.

Ὁ πρῶτος ἦταν καὶ μουχτάρης (βλ. Κεφ. «Διοίκηση - Παραγωγή», «Μουχτάρηδες»), ἀρχιμουχτάρης μάλιστα (ἐβέλ μουχτάρ), γιατί ἤξερε καλὰ τὰ τούρκικα. Πάντως μητρικὴ μας γλώσσα ἦταν ἡ ἐλληνικὴ.

ιδ' Σ α ρ ἄ φ η δ ε ς (χρηματομεσίτες).

1. Γαβάθογλου Χαράλαμπος (Σαράφ Χάμπο).
2. Πανταζόπουλος Σάββας (Σαράφ Σάββα).
3. Τριανταφυλλίδης (ἢ Χρυσοχόος ἢ Κουγιουμτζῆς) Συμεών.
Καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν τὰ χρηματομεσιτικὰ τους γραφεῖα στὴν
τουρκικὴ συνοικία.

ιε' Ὑ π ο δ η μ α τ ο π ω λ ε ῖ α

1. Ἀξαρλῆς Χρῖστος.
2. Δημόπουλος Βασίλειος.
3. Εὐθυμίου (Βασιλειάδης) Νικόλαος.
4. Ἰωσηφόπουλος Σωκράτης.

5. Κεζεπίδης Βασίλειος.
6. Κανελλόπουλος Κοσμάς.
7. Κάπας Ἰωάννης καὶ Ὀδυσσεύς.
8. Κατζαμάκας Δημητρός.
9. Κόκκινος Πολύδωρος.
10. Κωσταντάρης Ἀλέκος.
11. Κώστας τῆς Σουλτανιάς.
12. Λάβδας Σωκράτης.
13. Μαρκάκης Ἀρίστος.
14. Μπαϊράμογλου Ἐμμανουήλ.
15. Μπακάλμπασης Δημήτριος.
16. Μυρώνης Δημητρός (τῆς Σμαραγδῆς ὁ γιός).
17. Μυτιληνιὸς Χρῖστος (ἀπὸ τῆ Μυτιλήνης).
18. Οὔτουτζόγλου Ἀναστάσης (πατέρας τοῦ Β. Βάσου).
19. Οὔτουτζόγλου Δημητρός.
20. Οὔτουτζόγλου Στέλιος (καθίκι).
21. Πετρίδης Νικόλαος.
22. Σαβορίδης Χρῖστος (Παπουτσής).
23. Στυλιανοῦ Παναγιώτης.
24. Φούρναρης Κυριάκος.
25. Φούρναρης Παναγιώτης.
26. Φωτερῆς Βασίλειος.
27. Φωτερῆς Τζώρτζης.
28. Χατζηλευτέρης (Ντουμούζης) Δημήτριος.

ιστ' Ἑλληνικὰ καταστήματα στὸ Μπακίρι.

Καταχωρίζουμε σὲ μιὰ ξέχωρη σελίδα τὰ ἑλληνικὰ καταστήματα τοῦ Μπακίρι(ισῦ). Παρ' ὅλο πὺ τὸ Μπακίρ εἶχε δικό του δημαρχεῖο (Μπελεντιέ) ἦταν τόσο κοντὰ (ὅπως γράφουμε κι ἄλλοῦ) στὸ Κιρκαγάτς ὥστε ἦταν σὰν κομμάτι τῆς ἴδιας πόλης. Γιὰ τὴν τύχη τῶν κατοίκων του γράφουμε ἄλλοῦ:

α' Παντοπωλεῖα

1. Κυριαζῆς Νικόλαος.

2. Χατζηγεωργίου (Κοτζαβασίλης) Βασίλειος.
3. Χατζηγεωργίου Ευάγγελος.
4. Βασιλειάδης Τζώρτζης.
5. Βασιλειάδης Βασίλειος.
6. .... Σπύρος.

7. Γκαντηνταγλής Σ. Χρήστος (στο μαγαζί του - γενικό εμπόριο - ήταν έντοιχισμένη ως τὸ 1970 ἢ πλάκα Χ.Σ.Γ. 1908, πού τὴν εἶδε κατὰ τὴν μετάβασή του ἐκεῖ ὁ Κώστας Χατζηγεωργίου).

β' Ἀρτοποιεῖα

1. Ἐλευθεράκης Ἀριστείδης.
2. Μιχαηλίδης Δῆμος (ἐγκαταστάθηκε στὴ Βέροια).

γ' Καφενεῖα

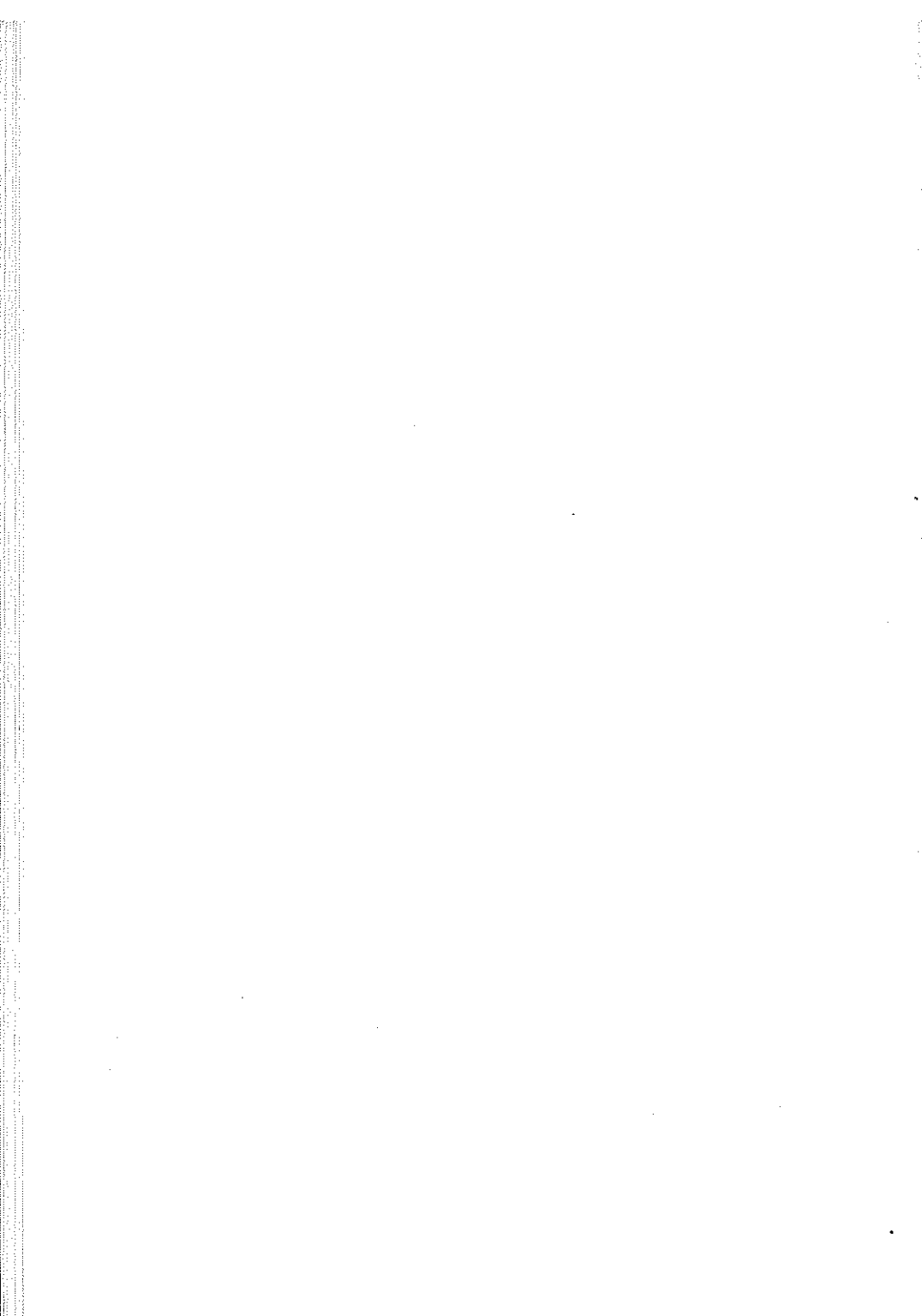
Βαῖς Σταθάκης (δίπλα στὴ Ἐκκλησία τοῦ ἁϊ- Γιώργη).

δ' Κρεσπολεῖα

Καμπαξῆς Ἀθανάσιος (τὸ μοναδικό).

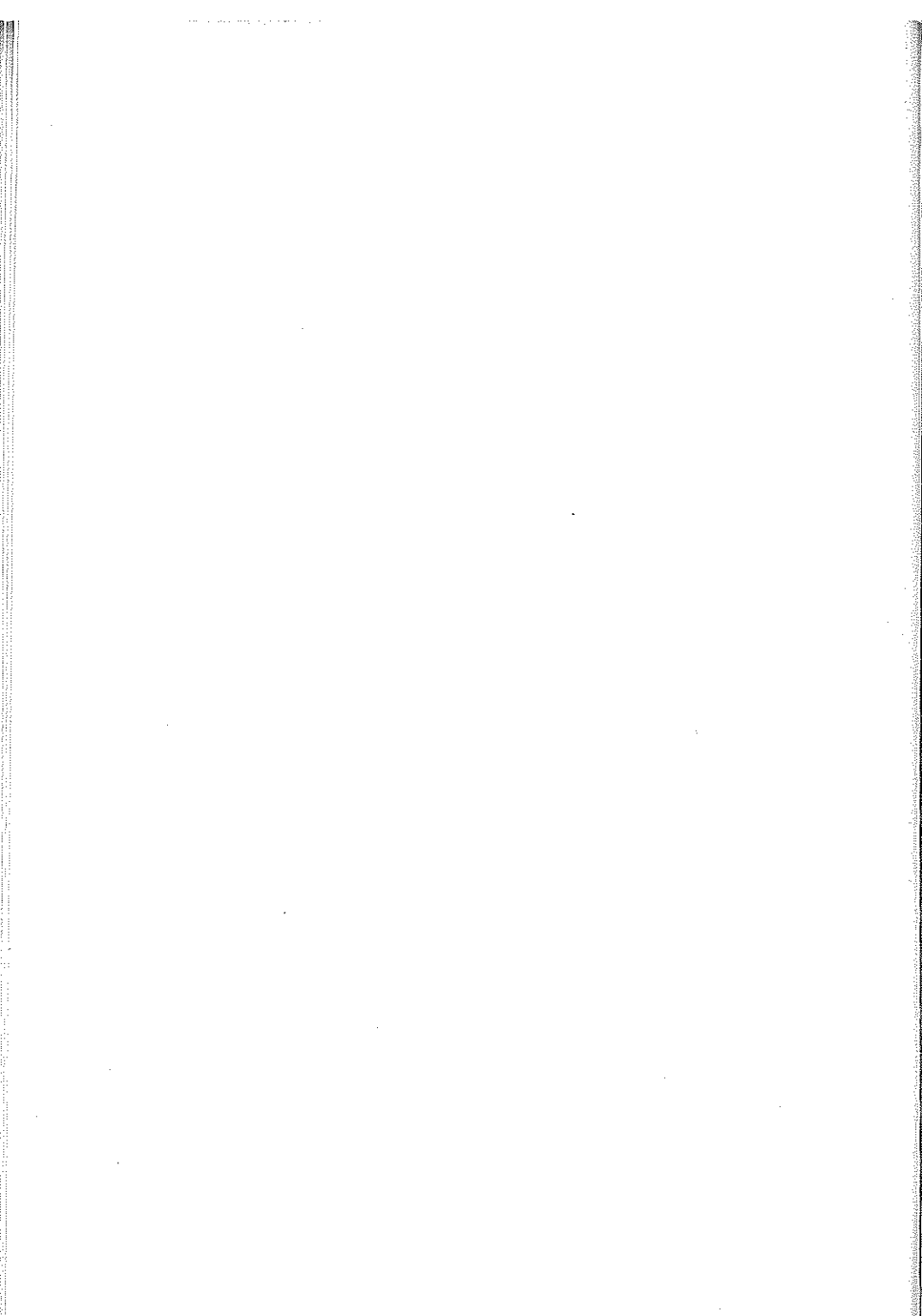
ε' Ἐλαιοτριβεῖα

Καλαϊτζῆς Παναγιώτης.
..... Παναγής.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

Α΄ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΞΟΔΟ»

Α΄ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι τσέτες (άντάρτες) εἶχαν ἐξαχρειωθεῖ κι ἔφταναν ὡς ἔξω ἀπὸ τίς πόλεις, ἡ Στρατιὰ Μικρᾶς Ἀσίας ὀργάνωσε ἓνα ἀνεξάρτητο Τάγμα, πού ἔπαιρνε μόνον ἀπ' αὐτὴ διαταγές, γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν τσετῶν.

Τῇ διοίκηση τοῦ τάγματος αὐτοῦ τὴν ἀνέθεσε στὸ λοχαγὸ Ἀπόστολο Παπαγεωργίου (καπετάν - Φιλώτας).

Ὁ Παπαγεωργίου, ἔπειτα ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνα, βρῆκε ὅτι τὸ Κιρκαγάτς ἦταν κατάλληλο γιὰ ἔδρα τοῦ τάγματος κι ἔτσι ἐγκαταστάθηκε στὸ Κιρκαγάτς. Τὰ γραφεῖα του ἦταν ὅπου τὰ γραφεῖα τῆς Ἐκκλησίας.

Στὸ τάγμα αὐτὸ ἐπιστρατεύθηκε ὁ Κιρκαγατσλὴς λοχίας Νικόλαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης, πού μόλις εἶχεν ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸ στρατό, ὕστερ' ἀπὸ πολυετὴ θητεία.

Ὁ Εὐθυμίου, πού ἦταν γνώστης τοῦ τόπου καὶ τῶν πραγμάτων, προσέφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες στὸ Ἀνεξάρτητο Τάγμα (γνωστὸ ὡς ἀπόσπασμα Παπαγεωργίου) κι ὁ διοικητὴς του ἐπανελημμένα τὸν ἐπαίνεσε στοὺς προκρίτους τοῦ Κιρκαγάτς. (Τὸ ὄνομα κι ἡ πατρίδα τοῦ Εὐθυμίου ἐπανελημμένα ἀναφέρθηκε σὲ Ἡμερήσιες Διαταγές μεγάλων μονάδων γιὰ τὴν πολεμικὴ του δράση, ἔγραψαν δὲ σχετικὰ οἱ ἐφημερίδες « Ν ε ο λ ὅ γ ο ς » τῆς Πόλης καὶ ἡ « Ἀ ρ μ ο ν ί α » τῆς Σμύρνης στὸ φύλλο τῆς 2.9.1920).

Ἐπειτα ἀπὸ ἀρκετὲς ἐξόδους τοῦ Τάγματος καὶ μικροσυμπλοκές, καθάρισε ἀρκετὰ τὸ ἔδαφος.

Κάποτε τρεῖς πολῖτες ἀπὸ τὸ Μπακίρι πήγαιναν στὸ Σαντιρτζὶ γιὰ ἐμπόριο. Οἱ συμμορίτες τοῦ Μπακιρλῆ Μουταφᾶ σκότωσαν τοὺς δυὸ καὶ τραυμάτισαν τὸν τρίτο, πού σώθηκε μὲ τὸ ἄλογό του.

Ὁ διοικητὴς τοῦ Τάγματος φορολόγησε τοὺς Τούρκους τοῦ Μπακιριοῦ μὲ 3500 λίρες χάρτινες (ἔπειτ' ἀπὸ εἰσήγησι τοῦ Εὐθυμίου) κι ἀποζημίωσε τὰ θύματα.

Ἀργότερα ἡ ἔδρα τοῦ Τάγματος μετατέθηκε στὸ Ἀξάρι.

Δυστυχῶς τὸ Τάγμα αὐτό, πρὸς λύπη τῶν Ἑλλήνων καὶ χαρὰ τῶν Τούρκων, διαλύθηκε μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς Ἀρμοστείας, παρὰ τὰ ὑπομνήματα καὶ τὶς διαμαρτυρίες προσωπικοτήτων καὶ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

Τὸ Τάγμα αὐτὸ προσέφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες στὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο καὶ στὴ Στρατιά. Ὁ Εὐθυμίου μᾶς πληροφόρησε πὼς σὲ πολλὰ κατεχόμενα μέρη οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν δεῖ ἔλληνα στρατιῶτη. Μὲ τὴ δράση καὶ τὴν τακτικὴ τοῦ Τάγματος τὰ τουρκοχώρια γνώρισαν τοὺς ἔλληνες στρατιῶτες καὶ φοβούνταν νὰ παρέχουν ἄσυλο στοὺς τούρκους τσέτες.

Β' ΕΘΝΟΦΡΟΥΡΑ

Μόνιμο τμήμα στρατοῦ δὲν ὑπῆρχε στὸ Κιρκαγάτς. Ὑπῆρχε μόνον χωροφυλακὴ (15-20 ἄνδρες). Γι αὐτὸ ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολῖτες (ὄσοι μπορούσαν βέβαια) ἦσαν ἐπιστρατευμένοι στὴν Ἐθνοφρουρά. Ὑπῆρχαν φυλάκια γύρω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὴ νύχτα οἱ ἔθνοφρουροὶ φύλαγαν σκοπιά.

Τὴν ἐποπτεία τῶν ἔθνοφρουρῶν καὶ φυλακίων ἀνέθεσαν στὸ Νικόλαο Εὐθυμίου - Βασιλειάδη, λοχία τοῦ στρατοῦ μας, ποὺ ἦταν καὶ ὁ μόνος κιρκαγατσλής, ὁ ὁποῖος ἔφυγε ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς κι ἦλθε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα. Καὶ τὴν ὑπηρετήσε μὲ τὸ παραπάνω ἀπὸ τὸ 1913-1922 (μὲ μικρὰ διαλείμματα) πότε ὡς ἐθελοντῆς καὶ πότε στρατευμένος. Στὸ τέλος πιάστηκε αἰχμάλωτος στὴ Σμύρνη.

Μιά βραδυὰ οἱ τούρκοι τσέτες κατέβηκαν στὰ «τσαϊρια» καὶ πῆραν 15 ἄλογα (σ' αὐτὰ ἀνάμεσα καὶ τὸ δικό μας). Τὰ «τσαϊρια» ἦταν λιβάδι δημοτικὸ μὲ μπόλικο τριφύλλι, ποὺ ὁ Δῆμος τὸ νοίκιαζε. Ἐκεῖ ὄσοι ἠθελαν ἔβοσκαν τ' ἄλογά τους μὲ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἐνοικιαστή (ἢ τῶν ὑπαλλήλων του) πληρώνοντας ἀνάλογο νοίκι.

Ὁ ἀστυνόμος κάλεσε τὸν Εὐθυμίου, σὰν ἐπόπτη τῆς Ἐθνοφρουρᾶς καὶ τοῦ ἀνάθεσε νὰ σχηματίσει ἀπόσπασμα ἀπὸ 8 ἐθνοφρουροὺς καὶ 3 χωροφύλακες γιὰ ν' ἀνακαλύψουν τοὺς κλέφτες. Μαζί τους πῆραν κι ἓνα τοῦρκο «ἰχνηλάτη». Ἀνάμεσα στ' ἄλογα ἦταν κι ἓνα μὲ στραβὸ νύχι καὶ πατοῦσε λοξά. Παρακολουθώντας τὰ ἰχνη τοῦ ἀλόγου, μὲ ὁδηγὸ πάντοτε τὸν τοῦρκο, ἔφθασεν στὸ χωριὸ « Ἐ ν ε ζ λ ἔ ρ » ὅπου τὴ νύχτα εἶχαν διανυχτερεύσει οἱ τσέτες κι ἔφυγαν τὰ ξημερώματα.

Ὁ τοῦρκος νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ πιέστηκε καὶ μαρτύρησε πόσοι ἦταν οἱ κλέφτες καὶ ποιά κατεύθυνση πῆραν. Ἐπειτ' ἀπὸ πορεία 2 ὥρων βρῆκαν τ' ἄλογα ἀφημένα σὲ μιὰ χαράδρα καὶ τὰ γύρισαν στὸ Κιρκαγάτς.

Γ' ΕΜΕΙΝΑΝ ΚΙ ΟΙ ΑΓΙΟΙ «ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΚΑΙ ΕΛΕΝΗ» ΤΟΥ ΣΚΡΑ

Σὲ μιὰ χαράδρα τοῦ Σκρᾶ (Ἀρχαγγέλου) βρισκόταν ἓνα μοναστήρι. Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ μάχη τοῦ Σκρᾶ, τὸ Μάη τοῦ 1918, τὸ μοναστήρι εἶχε μισοκαταστραφῆ ἀπὸ τὸ ἐχθρικό πυροβολικό.

Οἱ στρατιῶτες μας περνώντας ἀπὸ κεῖ πῆραν ὁ καθένας κι ἀπὸ ἓνα εἰκόνισμα. Ὁ κιρκαγατσλῆς λοχίας Νικόλαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης πῆρε τὸ εἰκόνισμα τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, χρυσοκέντητο σὲ ὕφασμα, μὲ χαλασμένη λίγο τὴν κάτω πλευρά.

Τὴν παραμονὴ τῆς ἐπίθεσης ὁ τότε συνταγματάρχης Τιμικάλης Εὐθύμιος (1879 - 1943) τοὺς εἶπε ἀνάμεσα στὰ ἄλλα νὰ πάρουν μαζί τους μόνον τὰ ἀπαραίτητα πυρομαχικά καὶ ν' ἀφήσουν τὰ εἰκόνισματα, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς μάχης θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὰ ρίξουν στὶς χαράδρες.

Ὁ Εὐθυμίου, ἐπειδὴ τὸ εἰκόνισμά του ἦταν σὲ ὕφασμα καὶ δὲν εἶχε ν ὄγκο καὶ βάρος, τὸ πῆρε μαζί του, στὸ σακκίδιο.

Τὴ μέρα τῆς μάχης εἶχε ζέστη ἀφόρητη καὶ τὸ λουρὶ τοῦ σακκιδίου ἔκοβε τὸν ὤμο. Οἱ φαντᾶροι μας ἔβαζαν τὰ πυρομαχικά στὶς παλάσκες καὶ στὶς τσέπες των καὶ πετοῦσαν τὰ σακκίδια.

Ὁ Εὐθυμίου δὲν πέταξε τὸ δικό του σακκίδιο γιατί φύλαγε μέσα τὸ θαυματοργὸ εἰκόνημα.

Τὸ ἀπόγευμα, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τῆς μάχης, ὁ καιρὸς μεταβλήθηκε ἀπτότομα. Ἡ πρωϊνὴ ζέστη ἔγινε κρύο δυνατὸ κι ἄρχισε νὰ πέφτει χιονόνερο. Ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ὀμίχλης τὰ μεταγωγικὰ δὲν ἔφεραν τροφές στοὺς φαντάρους μας. Ὁ λοχίας Εὐθυμίου ὅμως εἶχε στὸ σακκίδιό του ἄρκετὴ τροφή (10 γαλέτες, $1\frac{1}{2}$ κ. σοκολάτα, 2 κουτιά σαρδέλλες) γιὰ νὰ καυμάρουν τὴν πείνα τους οἱ 12 ἄντρες ποὺ εἶχε μαζί του.

Χάρις στὸ εἰκόνημα ἔφαγαν οἱ ἄντρες κι ὁ Εὐθυμίου ἔταξε νὰ τὸ φέρει στὸ Κιρκαγάτς καὶ νὰ τὸ ἀφιερῶσει στὸ αἶ - Παντελεήμονα.

Πραγματικὰ ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες, οἱ «Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη» τοῦ Σκρᾶ ἦρθαν στὸ Κιρκαγάτς. Δὲν πρόλαβε ὅμως ὁ Εὐθυμίου νὰ τὸ διορθῶσει καὶ νὰ τὸ ἀφιερῶσει στὴν ἐκκλησία, ὅταν ἦρθε ἡ καταστροφή. Στὸ μεταξὺ ὁ Εὐθυμίου εἶχε ἐπιστρατευθεῖ καὶ βρισκόταν μακριὰ ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς κι αὐτὴ τὴ φορά δὲν μπόρεσε νὰ σώσει τὴν «εἰκόνα» του.

Μαζί μὲ τόσα ἄλλα ἔμεινε στὸ σπίτι μας (ὁ Εὐθυμίου, ἀδελφὸς τῆς μητέρας μου, ἔμενε μαζί μας) ἡ θαυματοργὴ κι ἴσως πολὺτιμη εἰκόνα.

Δ' ΣΤΟΥ ΧΑΜΙΤ ΤΑ ΖΑΜΑΝΙΑ

Γιὰ τίς σχέσεις μας μὲ τοὺς τούρκους καὶ τίς τουρκικὲς ἀρχές ὁ γιὸς τοῦ Γρηγ. Γρηγοριάδη (Γκρεγκουάρ) Δημήτριος ἔμπορος - εἰσαγωγέας στὴν Ἀθήνα, ἱστορεῖ τὰ παρακάτω περιστατικά, ὅπως τ' ἄκουσε ἀπὸ τὸν πατέρα του:

α'. Τουρκικὴ περίπολος πῆγε στὸ σπίτι τοῦ παπποῦ του, στὸ Κιρκαγάτς, τὴν ὥρα τοῦ βραδυνοῦ φαγητοῦ, νὰ τὸν συλλάβει ἐπειδὴ ὁ γιὸς του Δημητρὸς μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ πατέρα του, ἦταν φυγὸστρατος.

Ὁ παππούς του εἶπε στὸν ἐπικεφαλῆς ὑπαξιωματικὸ πῶς

δέν εἶχε δικαίωμα νά σηκώσει ἄνθρωπο ἀπό τὸ τραπέζι, γιὰ νὰ τὸν πάει φυλακή. Ὑστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο ὁμως πῆρε τὸν παππού του καὶ τὸν ὀδήγησε στὴ φυλακή. Ἀμέσως κινήτοποιήθηκαν οἱ φίλοι τοῦ παπποῦ Τούρκοι προύχοντες καὶ τὸν ἔβγαλαν κατὰ τὰ μεσάνυχτα.

β'. Τουρκικὴ περίπολος ἔκανε παρατήρηση σὲ παρέα διασκεδαστῶν, ὅτι πέρασεν ἡ ὥρα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παίξουν τὰ ὄργανα. Οἱ διασκεδαστὲς δὲν συμμορφώθηκαν. Σὲ λίγο ξανάρχεται ἡ περίπολος καὶ ὁ ἐπικεφαλῆς ἀνεβαίνει στὸ σπίτι κι ἐπαναλαμβάνει ἔντονα τὴ διαταγὴ του. Τότε ἓνας ἀπὸ τὴν παρέα, πάλι ὁ θεῖος του Δημητρός, τὸν πέταξε ἔξω μὲ τὶς σπρωξιές, τὸν ἔριξε μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴ σκάλα καὶ τραυματίστηκε στὸ πρόσωπο.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ ἐπικεφαλῆς τσαούσης, ποὺ κακοποιήθηκε, παρακαλοῦσε τοὺς ἔλληνες νὰ μὴ τὸν ἀναφέρουν καὶ τιμωρηθεῖ καὶ χάσει τὸ ψωμί του. Καὶ συμπεραίνει ὁ κ. Γρηγοριάδης:
— Αὐτὰ συνέβαιναν στοῦ Χαμίτ τὰ ζαμάνια!

Ε' ΟΙ «ΜΟΥΣΑΦΙΡ - ΟΝΤΑΔΕΣ»

α' Διηγῆται ὁ Γρηγόριος Γρηγοριάδης (Γκρεγκουάρ), ὁ σεβαστὸς πρεσβύτης τοῦ Κιρκαγάτς (πλησιάζει νὰ τὰ ἑκατοστήσει καὶ τὸ εὐχόμεστε): Στὰ χωριά ὑπῆρχαν οἱ «μουσαφίρ - ὀντάδες». Τοὺς τροφοδοτοῦσαν μὲ τὴ σειρὰ διάφοροι εὐποροὶ Τούρκοι. Φιλοξενοῦσαν ὅλους τοὺς περαστικούς ἀπὸ τὸ χωριό τους, χωρὶς διάκριση καὶ μὲ τὴν ἴδια στοργή, ἀπὸ τὸν ἔμπορο ὡς τὸ ζητιάνο.

Ἐνα βράδυ ἔτυχε νὰ μὴν ὑπάρχει κανένας μουσαφίρης. Αὐτὸ στεναχώρησε πολὺ τὸν Τούρκο, ποὺ ἦταν ἡ σειρὰ του γιὰ τὴν μέριμνα στὸν ὄντᾶ. Τὸ θεώρησε δυσμένεια τοῦ Θεοῦ. Βγήκε στὴν πόρτα τοῦ ὄντᾶ, σήκωσε ἱκετευτικά τὰ χέρια πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ εἶπε: «Ἀλλαχίμ, τί κακὸ σοῦ ἔκανα γιὰ νὰ μὴ μοῦ στείλεις μουσαφίρη;»

Κι ἀνασκοπώντας τὴν σαραντάχρονη ζωὴ του μὲ τοὺς Τούρκους, λέγει ὁ σεβαστὸς μας Γρηγόριος Γρηγοριάδης: «Καλοὶ ἄνθρωποι, παιδί μου, οἱ Τούρκοι».

β' Σ' ένα όντά θέλοντας νά περιποιηθοῦν τοὺς προσκεκλημένους - διηγείται πάλι ὁ Γρηγόριος Γρηγοριάδης - ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦταν κι ὁ ἴδιος - παράγγειλαν ὕστερ' ἀπὸ τὸ φαγητὸ κανταΐφι. Χειμῶνας καιρὸς, παγωνιά! Φέραν τὸ ταψὶ τὸ κανταΐφι τὸ καΐμακλίδικο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦταν πολὺ ζεστὸ τὸ ἄφησαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα νά κρυώσει. Ἔνας φουκαρὰς περνώντας ἀπὸ κεῖ τὸ εἶδε καὶ τὸ ὀρέχτηκε. Τὸ πῆρε σὲ μιὰ γωνιά καὶ τὸ φάγεν ὅλο. Ἔστερα πῆγε στὴ βρύση κι ἤπιε νερὸ πολὺ. Τὸν βρῆκαν σκασιμένο.

ΣΤ' «ΚΟΥΡΟΥΝΤΟΥ, ΕΦΕΝΤΗΜ»!

Καὶ πάλι ἀπὸ ἀφήγηση τοῦ Γρηγορίου Γρηγοριάδη: «Μιὰ μέρα πῆρε ἓνα γράμμα γραμμένο στὴν τουρκικὴ. Δὲν ἤξερε νά τὸ διαβάσει. Προσέφυγε στὰ φῶτα διερχομένου Μουλλά. Οἱ μουλλάδες φοιτοῦσαν μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη στὰ ἱεροδιδασκαλεῖα. Ὅσοι πλεόναζαν καὶ δὲν γίνονταν κληρικοὶ, βάζαν στὸ σελαχλίκι τους ἓνα τεράστιο μπρούτζινο καλαμάρι κι ἡ δουλειὰ τους ἦταν νά γράφουν πρὸς διαφόρους κάτι τυποποιημένα γράμματα (σ.σ. ἀσφαλῶς μὲ πληρωμὴ).

Παρακάλεσε λοιπὸν τὸ μουλλά νά τοῦ διαβάσει τὸ γράμμα. Τὸ πῆρε στὰ χέρια του, τὸ κοίταξε ἐρευνητικὰ, τὸ γύρισε δεξιὰ, τὸ γύρισε ἀριστερὰ καὶ στὸ τέλος εἶπε: «Κουρουντοῦ ἐφέντημ», δηλαδὴ τὰ γράμματα ξεράθηκαν καὶ δὲν διαβάζονται.

Ζ' «ΣΑΝΤΙΤΣ» ΜΕ ΤΟ ΜΠΑΚΙΡΑΗ - ΜΟΥΣΤΑΦΑ!

Μοῦ διηγήθηκε ὁ διδάσκαλος Ἰαδαμίδης Ἐμμανουήλ, ποὺ ὑπηρετήσε στὸ Κιρκαγάτς ὡς διευθυντὴς σχολείου ἀπὸ τὸ 1916-1918:

Στὸ σχολεῖο τοῦ Κιρκαγάτς ὑπηρετοῦσε ἓνας τουρκοδιδάσκαλος (δὲν θυμᾶται τὸνομά του) γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς τουρκικῆς γλώσσας, ποὺ ἦταν ὑποχρεωτικὴ. Ὁ τουρκοδιδάσκαλος αὐτὸς ἐργαζόταν καὶ σὺν ὑπάλληλος στὰ δικαστήρια. Ἔπρεπε νά διδάσκει πολλὰς ὥρες. Πληρωνόταν ἀπὸ τὴ σχολικὴ μας ἐφορεία γιὰ πολλὰς καὶ δίδασκε ἐλάχιστες (6 ὥρες τὴν ἐβδομάδα).

Στή γιορτή τοῦ «κουρμπάν - Μπαϊράμ» κάλεσε τὸ διευθυντὴ τοῦ σχολείου κ. ᾽Αδαμίδη καὶ τὸ σχολικὸ ἔφορο Κώστα Πομπίδη νὰ τοὺς φιλοξενήσει γιὰ τὸ μπαϊράμι τους στὸ χωριὸ τοῦ Καγιὰ Ντιμπί (Καγιὰ= βράχος, ντιμπί= ρίζα), ποὺ βρισκόταν 2 χιλιόμετρα μακρὰ ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς, μεταξὺ Κιρκαγάτς καὶ Μπακίρ.

Πῆγαν, κάθισαν στὴν αὐλὴ κι ὁ τουρκοδάσκαλος ἔστρωσε τὸ «σοφρά» κι ἔφερε τοὺς μεζέδες γιὰ τὸ ρακί (ὄλα τὰ ἔκανε μόνος του, γιατί οἱ χανούμισες δὲν ἐπιτρέπονταν νὰ παρουσιαστοῦν σὲ ξένους καὶ μάλιστα ἀλλόθρησκους). Ἐκεῖ ποὺ πίνανε, παρουσιάστηκε μπροστά τους ὁ Μπακιρλῆ - Μουσταφάς μὲ 4-5 ντελικανλῆδες του. Ὁ Μουσταφάς ἦταν ξακουστός ληστής, ποὺ εἶχε ἀμνηστευτεῖ ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση. Ἐγιναν οἱ σχετικὲς συστάσεις ἀπὸ τὸν τοῦρκο διδάσκαλο κι ὁ Μουσταφάς τοὺς κάλεσε στὸν ὄντὰ ποὺ εἶχε στὰ Καγιὰ Ντιμπί (ὁ Μουσταφ. καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπακίρ γι αὐτὸ λεγόταν καὶ Μπακιρλῆς).

Οἱ Ἕλληνες δέχτηκαν τὴν πρόσκληση ἑνὸς τέτιου ἀτόμου μὲ κάποιο δισταγμὸ κι ἀφοῦ ὁ Τοῦρκος διδάσκαλος τοὺς ἔκανε νόημα πὼς δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθοῦν, γιατί δὲν γνώριζαν πὼς ὁ Μουσταφάς θὰ ἔκαιρνε τὴν ἀρνηση καὶ ποιὰ θὰ ἦταν τὰ ἐπακόλουθα.

— «Δεχτήκαμε» λοιπὸν καὶ πήγαμε στὸν ὄντὰ του.

Μᾶς πρόσφερε οὔζο. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ πίναμε οἱ «Ντελικανλῆδες» του ἔριξαν μιὰ τιμητικὴ μπαταριά, ποὺ ἀργότερα τὴν ἀκολούθησαν κι ἄλλες.

«Κατ' ἐντολὴ» τοῦ Μουσταφᾶ ἐγὼ ἦπια τὸ μισὸ ποτήρι τοῦ οὔζου καὶ τ' ἄλλο μισὸ τὸ ἦπια ὁ ἴδιος του.

Ἐπειτα ὁ Μουσταφάς ἐπέμενε νὰ κάνει τὸν ᾽Αδαμίδη «σαντίτς» (κουμπάρο, ἀδελφοποιτό). Θέλοντας - μὴ θέλοντας (ὑστέρ - ὑστεμέξ) ὁ ᾽Αδαμίδης δέχτηκε. Χάραξαν διπλα στίς φλέβες τῶν χειρῶν των καὶ ἀνεκάτεψαν τὰ αἱματὰ τους. Ἡ «ιεροτελεστία» αὐτὴ σφραγίστηκε μὲ πολλὲς μπαταριές.

Ἐστερα ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς ὁ ᾽Αδαμίδης πῆγε διδάσκαλος στὸ χωριὸ Μάρμαρα τοῦ ᾽Αξαριοῦ.

Ἦλθε ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς κι ὁ Μπακιρλῆ - Μουσταφάς

ξανάγινε ληστής - αντάρτης, «τσέτης», αρχισέτης μάλιστα, λεηλατούσε τὰ χωριά καὶ σκότωνε τοὺς χριστιανοὺς (καμιά φορά δὲν χάριζε καὶ τοὺς Τούρκους).

Ἐνα βράδυ ὁ Μουσταφᾶς πέρασε ἀπὸ τὰ Μάρμαρα. Ὅταν ἔμαθε πῶς ὑπηρετοῦσε ἐκεῖ ὡς διδάσκαλος ὁ Ἄδαμίδης, ὁ «ἀδελφοποιτός του, ὁ κουμπάρος» τοῦ μήνυσε πῶς δὲν «χτυπάει» τὸ χωριὸ πρὸς χάριν του.

Ὁ διδάσκαλος Ἄδαμίδης λέγει: Ἴσως νὰ τὸκανε γι αὐτόν, ἀλλὰ φοβόταν καὶ νὰ χτυπήσει, γιατί σ' ὄλα τὰ χωριά ὑπῆρχε ἔθνοφρουρά ἐλληνική, ποὺ φύλαγε τὴ νύχτα, γιὰ νὰ προστατεύει τοὺς κατοίκους τῶν ἀπὸ τοὺς τσέτες. «Φοβᾶται ὁ Γιάννης τὸ θεριὸ καὶ τὸ θεριὸ τὸ Γιάννη»!

Η' Ο «ΣΤΑΥΡΙΩΤΗΣ» ΜΟΥΛΕΖΙΜ - ΕΒΙΑ

«Σταυριῶτες» λέγαμε τοὺς κρυφοχριστιανοὺς. Καὶ φαίνεται πῶς πολλοὶ Τούρκοι, ἰδίως τοῦ Πόντου, ἦταν τέτιοι.

Τέτιος ἦταν κι ὁ μουλεζίμ ἐβέλ (ὑπολοχαγός) Χιβζή - μπέης, μηχανικός καὶ διευθυντὴς στὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Σόμα, στὸ βουνὸ Τράχαλα. Τὰ ἀνθρακωρυχεῖα αὐτὰ ἀνήκαν στὸν Ἀντάνιο Τσιμέρη ἀπὸ τὸ Ἀξάρι κι εἶχαν ἐπιταχτεῖ ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Κράτος.

Ὁ Χιβζή - μπέης ἔκανε παρέα πάντα μὲ χριστιανοὺς κι ἔδειχνε σ' αὐτοὺς ἰδιαίτερη συμπάθεια. Γι' αὐτὸ κι οἱ Τούρκοι τὸν ἔλεγαν «γκιαοὺρ Χιβζή».

Τοῦ ἄρεξε ἰδιαίτερα τὸ οὖζο καὶ τὸ ἴνιπε συχνὰ παρέα μὲ τὸ Σμυρνιὸ διδάσκαλο Ἄδαμίδη Μανώλη, ποὺ ὑπηρετήσε στὸ Κιρκαγᾶτς ἀπὸ τὸ 1916 - 1918 κι ὁ ὁποῖος μοῦ διηγήθηκε τὴν ἱστορία τούτη.

Κάθε τόσο λοιπὸν ὁ Χιβζή ἔρχόταν στὸ Κιρκαγᾶτς γιὰ νὰ πιεῖ τὸ οὖζάκι του μὲ τὸν Ἄδαμίδη.

Κάποτε συνεδρίαζε ἡ σχολικὴ ἐφορεία γιὰ νὰ ἀποφασίσαι τὴν ἀγορὰ ἀσβέστη πρὸς ὑδροχρωματισμὸ τοῦ σχολείου. Ὁ ἕνας ἔλεγε νὰ πάρουν «15 καμῆλες» κι ὁ ἄλλος 12. Στὴ συνεδρία-

ση βρισκόταν κι ὁ Ἄδαμίδης σάν διευθυντῆς τοῦ σχολείου.

Ἦλθε κι ὁ Χιβζῆ καί περίμενε νά τελειώσει ἡ συνεδρίαση, γιά νά πάρει τὸν Ἄδαμίδη καί νά πάνε γιά τὸ οὐζάκι τους. Ἐπειδὴ ὑπῆρχε διαφωνία γιά τὴν ποσότητα τοῦ ἀσβέστη, ἡ συνεδρίαση ἀργοῦσε κι ὁ Χιβζῆ ἀνυπομονοῦσε. Κάποτε ἔχασε τὴν ὑπομονή του καί μπαίνοντας στὸ γραφεῖο παρακάλεσε νά τοῦ ποῦν τί θένε. Ὁ πρόεδρος τῆς σχολικῆς ἐφορείας τοῦ εἶπε τὰ σχετικά. Κι ἐκεῖνος ρώτησε πόσες «καμῆλες ἀσβέστη» τοὺς χρειάζονται. Ὁ Ἄδαμίδης ἔγνεψε στὸν πρόεδρο νά πεῖ περισσότερες. Εἶπε λοιπὸν πὼς χρειάζονταν 20 καμῆλες. Ὁ Χιβζῆ ὑποσχέθηκε νά τίς στείλει τὴν ἐπομένη κι ἔτσι ἡ συνεδρίαση τελείωσε.

Ὁ Χιβζῆ - μπέης ἔκανε πολλὰ καλὰ στὸ Κιρκαγάτς. Τὰ 2/3 τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀνθρακωρυχείου ἦταν χριστιανοί κι ἀπ' αὐτοὺς οἱ περισσότεροί Κιρκαγατσλῆδες. Ὅσοι ἦταν νά στρατευθοῦν τοὺς «ἐπιστράτευε» (ἐπαίρνε) ὁ Χιβζῆ στὰ ἀνθρακωρυχεῖα κι ἔτσι γλύτωναν τὴ στράτευση. Στὰ ἀνθρακωρυχεῖα ἔβγαζαν κάρβουνο ἢ κουβαλοῦσαν μὲ δικά τους ζῶα τὸ κάρβουνο στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ Σόμα.

Τὸ Πάσχα ὁ Χιβζῆ ἔστελνε τοὺς χριστιανούς ἐργάτες στὸ Κιρκαγάτς νά γιορτάσουν τὴν Ἀνάσταση. Οἱ ἐργάτες αὐτοί, ὅσοι δὲν ἦταν Κιρκαγατσλῆδες, φιλοξενοῦνταν στίς αἰθουσες τοῦ σχολείου. Γι αὐτοὺς ἡ Κοινότητα διέθετε τ' ἀρνιά καί τὸ κρασί.

Τὸ μεσημέρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἔπρεπε οἱ ἐργάτες νά γυρίσουν στὴ δουλειά τους. Πάντοτε ὅμως κατάφερναν τὸ Χιβζῆ νά ἐπιστρέφουν τὴ Δευτέρα, μὲ τὴν ὑπόσχεση πὼς θὰ δούλευαν διπλά γιά ν' ἀναπληρώσουν καί τὴ δουλειά τῆς Κυριακῆς.

Ὅταν θὰ πέθαινε ἡ μάνα τοῦ Χιβζῆ, παρακάλεσε τὸν Ἀβραμίδη νά στείλει τὸν ἀγιοταφίτη ἀρχιμανδρίτη Νικάνορα Κανελλόπουλο, πού τότε εἶχε ἔρθει στὸ Κιρκαγάτς, νά τὴν δεῖ. Ὁ ἀρχιμανδρίτης πῆγε, τῆς διάβασε μιὰ εὐχή κι ἡ μητέρα τοῦ σταυριώτη ὑπολοχαγοῦ πέθανε σὲ λίγη ὥρα ἤρεμα. Πεθαίνον-

τας ἄφησε ἕνα σταυρό, πού φοροῦσε, γιά νά τόν δώσει ὁ ἀρχιμανδρίτης στό γιό της, πρᾶγμα πού ἔκανε.

Θ' ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣ

Κατά τὸ 1916 γίνονταν στὸ Κιρκαγάτς ἐπιδείξεις πνευματισμοῦ καὶ ὑπνωτισμοῦ. Συνήθως γίνονταν στὰ σπίτια καὶ κάποτε στὰ καφενεῖα (πιὸ συχνά στὸ «Μιλὲτ καϊβέ»).

Πνευματιστὴς καὶ ὑπνωτιστὴς ὁ ἀρμένης Ἄράμ καὶ μέντιουμ ὁ διδάσκαλος Ἄδαμίδης Μανώλης.

Ὁ διδάσκαλος Ἄδαμίδης μοῦ διηγήθηκε τί ἔπαθαν δυὸ «ἄπιστοι» στὰ πειράματα καὶ τίς ἐπιδείξεις τῶν.

Ἐνας ἦταν ὁ Γιοσμᾶς Βασίλης, πού συχνά τοὺς κορόιδευε γιά τὴν τάχα δύναμη τῆς ὑποβολῆς, πού ἀσκοῦσαν.

Μιά μέρα λοιπόν, ἐκεῖ πού κάθονταν κι ἔπιναν πολλοὶ μαζί τὸ οὔζο τους, ὁ Ἄράμ εἶπε στὸ Γιοσμᾶ:

— Δὲν μπορείς νά πάρεις τὸ ποτήρι σου καὶ νά πιεῖς.

Ἐκεῖνος γέλασε κι ἔκανε ν' ἀπλώσει τὸ χέρι καὶ νά πάρει τὸ ποτήρι του. Ἀλλὰ .... δὲν μπορούσε.

Ὁ Ἄράμ συμπλήρωσε τὴν «ἐκδίκησή» του:

— Οὔτε νά μιλήσεις μπορείς.

Πραγματικά οἱ ἄλλοι ἔπιναν καὶ κουβέντιαζαν κι ὁ Γιοσμᾶς τοὺς κοιτοῦσε καὶ τοὺς ἔκανε νοήματα νά τὸν «λύσουν», ὅπως καὶ τὸν ἔλυσαν.

*

Φανατικὸς ἔχθρος τῶν Ἄράμ καὶ Ἄδαμίδη ἦταν ἕνας ἄλλος ἀρμένης ὁ Κιρκὸρ. Σὲ μιὰ - ν - ἀρμένικη γιορτή, πού ἐπαναλάμβανε τίς εἰρωνεῖες καὶ τίς βρισιῆς ἐναντίον τους, ὁ Ἄράμ πῆρε κοντά του τὸν Ἄδαμίδη καὶ τοῦ εἶπε:

— Τώρα θά δεῖς τί θά τὸν κάνουμε.

Ἐνῶ κάθονταν πολλοὶ συγκεντρωμένοι, ἄνδρες - γυναῖκες, ὁ Ἄράμ εἶπε στὸν Κιρκὸρ πὼς μπορεί νά τὸν ὑπνωτίσει.

Ἐκεῖνος γελοῦσε γιά τίς «ἀνοησίες» του. Ἀλλὰ ὅταν δέχτηκε νά γίνει ἕνα πείραμα μαζί του, ὑπνωτίστηκε πραγματικά,

Καὶ τότε ὁ Ἄράμ ἄρχισε νὰ τοῦ λέει νὰ βγάξει τὰ ροῦχα του, ἓνα πρὸς ἓνα. Ὁ Κιρκὸρ ὄντας ὑπνωτισμένος ἐκτελοῦσε τὶς ἐντολές. Κι ὅταν ἔφυγαν οἱ γυναῖκες ἀπὸ τὴν αἴθουσα, τὸν ξεγύμνωσεν ἐντελῶς, τύλιξε τὰ ροῦχα του καὶ τὰ ἔδωσε σὲ κάποιον νὰ τὰ κρύψει.

Ὅταν ξύπνησε ὁ Κιρκὸρ, βλέποντας τὴ γύμνια του, ἄρχισε νὰ παρακαλεῖ γιὰ νὰ τοῦ δώσουν τὰ ροῦχα του. Ζήτησε συγγνώμην γιὰ ὅσα ἔλεγε κι ἔτσι τοῦ δόθηκαν τὰ ροῦχα.

Β' ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΞΟΔΟ»

Α' ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΑΙΩΝ

Ὁ Γρηγόριος Γρηγοριάδης (Γκρεγκουάρ), ὁ πατριάρχης σήμερα (1972) τῶν Κιρκαγατσλήδων στὴν Ἑλλάδα μὲ τὰ 93 χρόνια του, ἀφηγεῖται τὸ ἐξῆς περιστατικό:

Ὁ μέραρχος τῆς Ἀνεξάρτητης Μεραρχίας συνταγματάρχης Δ. Θεοτόκης, κατὰ τὴ διέλευση τῆς μεραρχίας ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς (27-28 Αὐγούστου 1922), δὲν εἶχε διάθεση νὰ παραλάβει τὸν ἄμαχο χριστιανικὸ πληθυσμὸ, παρὰ τίς ἰκετευτικὰ παρακλήσεις ἐπιτροπῆς προυχόντων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν παπα-Στέλιο Κολοκοτρώνη. Τότε ὁ παπὰς αὐτὸς τοῦ εἶπε σὲ ἔντονο ὕφος πὼς εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγονος τῶν Κολοκοτρωναίων. Αὐτὸ συγκίνησε τοὺς διοικητὰς τῶν συνταγμάτων ἀντισυνταγματάρχες Τσίπουρα καὶ Κωνσταντίνου καὶ ἀξίωσαν τὴν παραλαβὴ τοῦ πληθυσμοῦ, πρᾶγμα ποῦ ἔγινε.

Τὸ περιστατικὸ βεβαιώνει καὶ ὁ κ. Γεώργιος Ἀντωνίου (Τσουμπάνης), ὕφασματέμπορος στὴ Θεσ/νίκη, τότε ἡλικίας 14 χρονῶν. Τυχαῖα παραβρέθηκε στὴ συζήτηση. Τονίζει ἰδιαίτερα τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Τσίπουρα, στὸν ὅποιο μᾶλλον χρωστοῦμε τὴ σωτηρίᾳ μας.

Β' ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΕΜΕΙΝΑΝ

Στὸ «Χρονικὸν Μεγάλης Τραγωδίας» τοῦ Χρ. Ἐμ. Ἀγγελομάτη, ἀναγράφεται πὼς: «Δίπλα των (δίπλα δηλαδὴ στοὺς φεύγοντες Κιρκαγατσλήδες) καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, ὁ γέρων οἰκονόμος, Στυλιανὸς Κολοκοτρώνης. «Ἦτο ὁ τελευταῖος ποῦ προσῆλθεν εἰς τὸν Καταυλισμὸν, ἀφοῦ ἔβεβαιώθη ὅτι κανεῖς δὲν ἔμνευε χριστιανὸς εἰς τὴν πόλιν, ἀσφαλῆς βρὰ τῶν ἐπερχομένων θηρίων».

Ἡ πληροφορία δὲν εἶναι ἀκριβής, γιατί δυστυχῶς ἔμειναν χριστιανοὶ στὴν πόλη, ὄχι βέβαια πὼς ἔφταιγε ὁ παπὰ - Στέλιος, πού ἔκανε θαυμάσια τὸ καθήκον του ὡς τὸ τέλος. Ἀναγράφουμε παρακάτω ὄσους γνωρίζουμε, κάνοντάς τους ἔδω φτωχικὸ κι εὐλαβικὸ μνημόσυνο, γιατί ἀσφαλῶς ἔγιναν «βορὰ τῶν ἐπελθόντων θηρίων».

Ἐμεινεν ἡ γιαγιά μου Βασιλικὴ Μεϊμάρογλου (Τσολάκη) καὶ ἡ θεία μου (κόρη της) Εὐλαμπία. Κάθονταν σὲ δικό τους σπίτι, μακριὰ ἀπὸ κεῖ πού μέναμε ἐμεῖς, πάνω ἀπὸ τὴ «Σουστὰ». Ἐμεῖς, οἱ γονεῖς μου Βαγγέλης καὶ Μερσίνα, ἡ γιαγιά μου ἀπὸ τὴ μητέρα Ἐλενίτσα καὶ 5 παιδιὰ μέναμε κάτω στὸ «Κιριπίτς μελέ» πρὸς τὸν «κασκανὲ» (περιοχὴ σφαγείων).

Ὁ πατέρας μου πάλαιψε πολὺ μὲ τὴ συνείδησή του: Πῶς ν' ἀφήσει τὴ μάνα του πού ἦταν παράλυτη; Ποιοὺς νὰ σώσει; τὴν παράλυτη μάνα καὶ τὴν ἀδελφή του ἢ τὴν ἄρρωστη γυναῖκα του, τὰ 5 παιδιὰ του καὶ τὴν πεθερά του;

Στὴν ἀπόγνωσή του πῆγε καὶ πῆρε τὴ μάνα του καὶ τὴν κουβάλησε (πῶς;) στὸ ἄκρο τῆς πόλης, ἀπ' ὅπου θὰ ἔφευγε ὁ πληθυσμός. Ὁ θεῖος τῆς μάνας μου Ἰποκράτης Γιαννόπουλος (ἀδελφὸς τῆς γιαγιάς μου Ἐλενίτσας τοῦ Εὐτύμ) ἔτρεξε (τὰ λεπτά προετοιμασίας γιὰ τὴν «ἔξοδο» ἦταν μετρημένα), βρῆκε τὸν πατέρα μου καὶ τοῦ εἶπε: «βρέ, Βαγγέλη, εἶσαι τρελλός; Ποῦ θ' ἀφήσεις τὰ 5 μωρὰ σου (τὸ μεγαλύτερο 8 χρονῶν)»; Αὐτὸ τὸν κλόνησε. Ἄφησε τὴ μάνα καὶ τὴν ἀδελφή κι ἀκολούθησε τὴ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του μὲ συντριμμένη καρδιά. Τί ν' ἀπόγιναν οἱ δυὸ γυναῖκες;

Ὁ Γιώργος Ἀντωνίου (Τσουμπάνης) μοῦ εἶπε πὼς ἔμεινε κι ἓνας γερο-δάσκαλος, ὁ Λεωτζάκος, 90 χρονῶν. Ἐπειδὴ θὰ φεύγαμε, ὁ γείτονάς του ἄνοιξε τὸ ρακί. Αὐτὸς πῆρε μιὰ κατσαρόλα ρακί, ἤπιεν ὅσο μπορούσε, κοιμήθηκε κι οὔτε πῆρε χαμπάρι πὼς οἱ Κιρκαγατσληδες ἄδειασαν τὴν πόλη. Μακάρι νὰ μὴ ξύπνησε!

Ἐπίσης ἔμειναν: Ἡ Ἐλενίτσα τοῦ Κοσμά, ἡλικιωμένη γυναῖκα, πού καθόταν στὸν κάτω μαχαλά, κοντὰ στοῦ Γαβάθογλου. Ἡ Οὐρανία, τὸ γένος Θεολόγου κι ὁ ἄντρας της (ποιὸς θυμᾶται

ἐπώνυμο;) 50 χρονῶν. Αὐτοὶ οἱ δυὸ δὲ θέλησαν νὰ φύγουν, ποῖος ξέρει γιατί.

Ἔμεινε ἀκόμα: Ἡ Κινικλιὰ (ἔτσι γνωστή), γυναίκα ἐλευθερίων ἠθῶν. Κι αὐτὴ θεὸς σχωρέστην, «ὄ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλέτω». Τὴν σκότωσαν οἱ τσέτες μαζί μὲ τουρκάλες ἐλευθερίων ἠθῶν.

— Ὁ τσαγκάρης Ἄναστάσιος Χουλέρας, ποὺ ἔμεινε στὸ πτωχοκομεῖο κι ἦταν γέρος (90 χρονῶν).

— Ὁ Κωσταντάρης Μανωλάκης κι ἡ γυναίκα του Γραμματική.

— Ἡ Ἄναστασία (παρατσούκλι «Τσέτσω»), τὸ γένος Ἡλιοῦ μὲ τὸν ἄνδρα της.

— Ὁ Κυριακίδης Γεώργιος καὶ ὁ

— Γκριζιώτης Ἰωάννης μὲ τὴ γυναίκα του.

— Ἔμειναν κι ὁ Ἐλευθεράκης Ἀριστείδης μὲ τὴ γυναίκα του Μαρία, τὸ γένος Ἀξαρλῆ καὶ τὸ γιό τους Χαράλαμπο, γιατί εἶχαν τὴ δουλειά τους στὸ Μπακίρ.

Γ' ΕΝΑΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ ΣΩΖΕΤΑΙ

Ὁ Νίκος Ἐλευθεράκης ἐνθουσιάστηκε μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ Κιρκαγὰτς - ὅπως ὅλοι μας - κι ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό του κατατάχθηκε ἐθελοντικὰ στὴ χωροφυλακὴ, γιὰ νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σύμφωνα μὲ τίς δυνάμεις του.

Ἐκπαιδεύτηκε τρεῖς μῆνες στὸν «Κισλιὰ» (στρατώνα) τῆς Σμύρνης κι ἔπειτα τοποθετήθηκε στὴν ὑποδιοίκηση χωροφυλακῆς Μπαϊντηριοῦ. Τὸν ἔστειλαν σ' ἓνα τουρκοχώρι, ποὺ εἶχε σταθμὸ χωροφυλακῆς μὲ ἓνα ἐνωματάρχη καὶ ἐννιά χωροφύλακες. Ἐκεῖ ὑπηρέτησε ὡς τίς 20 Αὐγούστου 1922.

Ὅπισθοχωρώντας, μετὰ τὴν κατάρευση τοῦ Μετώπου, ἔφτασε στὴ Σμύρνη ὅπου βρῆκε τὸν συμπατριώτη μας στρατιώτη Καζέπη Χρήστο. Μαζί μὲ ἄλλους κατέληξε στὸ σπίτι τῆς Ἀμαλίας Μουράτη. Ὄταν ἡ φωτιὰ ἔφτασε κοντὰ στὸ σπίτι, βγῆκε μαζί μὲ ἄλλους συμπατριώτες. Στὸ δρόμο συνάντησε τὸν Μαρί-

νο (Μαρίνου) μὲ τὸν ὁποῖο βρέθηκαν σ' ἓνα παραλιακὸ καφενεῖο στὸ Κορδελιό. Ἐκεῖ συλλαμβάνεται ἀπὸ ἓνα «τσαντερμά» καὶ κλείνεται σὲ μιὰ ἀποθήκη, ὅπου βρίσκονται 1.000 ἄτομα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ 16 Κιρκαγατσληδες. Θυμᾶται τοὺς ἐξῆς: Κώστας καὶ Δημήτρης Κοτζαμπακάλης, Γεώργιος Συμεωνίδης (Συμεωνάκης), Ἄριστος τοῦ Ἰγνάτη («Μπιζιμ Ὀγλάν»), Μαρίνος .... Αὐτοὺς ὅλους τοὺς πῆραν Τοῦρκοι Κιρκαγατσληδες, τοὺς μετὰφεραν στὸ Κιρκαγάτς καὶ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Ὁ Ν. Ἐλευθεράκης σώθηκε! ....

Ἐκτὸς τῆς Σμύρνης τοὺς ἔστειλαν στὴ Μαγνησία. Μαζί τους ἦταν καὶ 50 παπάδες. Τὸ βράδυ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Ὅταν ἔφτασαν στὴ Μαγνησία, ὁ Χασάπ Ὀγλοῦ Οὐσὲν ἐφέντης, πού ἦταν μεμούρης στὸ Μπακίρ, γυρνοῦσε ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους, καβάλα στ' ἄλογο, κι ἔψαχνε νὰ βρεῖ συμπατριῶτες του (ἀπὸ τὸ Μπακίρ) καὶ Κιρκαγατσληδες, γιὰ νὰ τοὺς σκοτώσει.

Ὁ Ἐλευθεράκης, πού τὸν εἶδε καὶ τὸν ἤξερε, γιὰτὶ εἶχαν ἄρτοποιεῖο στὸ Μπακίρ, κρύφτηκε πίσω ἀπ' ἄλλους καὶ τὴν γλύτωσε.

Στὴ Μαγνησία βρῆκε τοὺς Κιρκαγατσληδες: Μιχαὴλ Παπανικόλα, Γεώργιο Σάββα Ἐλευθεράκη, Ἰωάννη Ζαφειριάδη (Κίντα), 4 ἀδέλφια, γιὸς τοῦ Κωσταντάρρα, τὸν Παναγιώτη Στυλιανοῦ καὶ ἄλλους, πού δὲ θυμᾶται. Στὴ Μαγνησία σκότωσαν τὸν Κωνσταντῖνο Σάββα Ἐλευθεράκη καὶ τὸν Ἀθανάσιο Κουτρουλῆ.

Ἐκτὸς τῆς Μαγνησίας τοὺς στέλνουν στὰ ἐργατικὰ τάγματα τοῦ Σαλιχλί, ὅπου ἔφθασαν ὕστερ' ἀπὸ πορεία τριῶν ἡμερῶν. Ἐκεῖ πέθαιναν 100 ἄτομα τὴν ἡμέρα.

Πάλι πορεία τριῶν ἡμερῶν γιὰ νὰ φτάσει στὸ Ἐλιβάν, ὅπου τὸν ἀπόσπασαν. Ἐκεῖ ὅμως ἀρρώστησε καὶ τὸν ἔστειλαν σὲ νοσοκομεῖο τῆς Σμύρνης. Πηγαίνοντας γιὰ κεῖ διανυκτέρευσε ἓνα βράδυ στὸ Ἀχμετλί, ὅπου συνάντησε τὸν Νίκο Εὐθυμίου - Βασιλειάδη. Θυμᾶται πού τοῦδωσε κεφτέδες καὶ τοὺς ἔφαγε παρὰ τὸν ὑψηλὸ πυρετὸ πού εἶχε. Ἄλλο βράδυ ἔμεινε στὸ ἀναρρωτήριο τῆς Μαγνησίας, ὅπου συνάντησε τὸν Δημητράκη Παπαστέλιου (Κολοκοτρώνη). Τὴν τρίτη μέρα μπῆκε στὸ νοσοκομεῖο

τῆς Σμύρνης, στὸ Καρατάσι. Ἔμεινε 50 ἡμέρες. Ὁ γιατρός ἤθελε νὰ τοῦ δώσει ἄδεια ἀναρρωτική μὴ ξέροντας πὼς εἶναι αἰχμάλωτος.

Ἐπέστρεψε στὸ τάγμα του στὸ Σαλιχλί. Ἔμεινε ὡς τὸ Δεκέμβρη 1923 κι ἔπειτα τοὺς ἔστειλαν στὴ Σμύρνη γιὰ ἀνταλλαγή. Στὴ Σμύρνη ἔμειναν ἀκόμα 45 ἡμέρες καὶ τέλος ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ ὁ Νίκος Ἐλευθεράκης «γεμίζει» μὲ περιστατικὰ ἀνατριχιαστικά, μαρτυρικά, δίψας, πείνας, γύμνιας, πορείας ἐξαντλητικῆς, ὕπνου, κακομεταχείρισης, ἀγρίων φόνων, ποὺ λίγο πολὺ εἶναι γνωστά στοὺς πρόσφυγες τῆς Μικρασίας καὶ τοῦ Πόντου ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες, μικρότερες ἢ μεγαλύτερες, ἀπὸ ἀφηγήσεις συγγενῶν.

Οἱ νεότεροι Μικρασιάτες καὶ οἱ ντόπιοι Ἕλληνες τὰ πληροφορήθηκαν ἀπὸ ἄλλους ἢ τὰ διάβασαν σὲ ἔργα λογοτεχνῶν (Βενέζη, Δούκα, Ἀγγελομάτη).

Νὰ ἐπιζήσει κανένας ὕστερ' ἀπὸ τόσες κακουχίες εἶναι κάτι τὸ σημαντικό. Πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς εὐνοημένους τῆς Τύχης. Κι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς φαίνεται πὼς ἦταν ὁ Νίκος Ἐλευθεράκης.

Δ' ΑΝ ΕΧΕΙΣ ΤΥΧΗ, ΔΙΑΒΑΙΝΕ .....

(Ἀφήγηση τοῦ Κώστα Χατζηγεωργίου, ἀπὸ τὸ Μπακίρι κατοίκου Θεσ/νίκης).

— Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922, σ' ἀντικατάσταση τοῦ θείου του Βαγγέλη, τοῦ ἀνέθεσαν νὰ φυλάξει ἐνέδρα στὸ Μπακίρι, γιὰ νὰ προστατεύσουν τὸ χωριὸ ἀπὸ τυχὸν ἐπιδρομὴ Τούρκων τσέτηδων. Τοῦ ἔδωσαν κι ἓνα ὄπλο «μαρτίν» ποὺ δὲν ἤξερε τὴ χρήση του.

Στὸ χωριὸ εἶχαν καὶ 5-6 χωροφύλακες μ' ἓνα ὑπενωματάρχη.

Τὰ μεσάνυχτα (ἴσως 22 Αὐγούστου) οἱ χωροφύλακες τοὺς ἀνακοινῶνουν πὼς ἀποχωροῦν καὶ νὰ πάρουνε τὰ μέτρα τους. Αὐτός, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσει κανένα, ἀκολούθησε τοὺς χωροφύλακες στὸ Κιρκαγάτς. Ἐκεῖ ἔμαθε τι συνέβαινε καὶ ἀμέσως

μέ τόν Γεώργιο Νικολαΐδη ἢ Γεωργιάδη (τώρα βρίσκεται σ' ἓνα χωριό τῆς Μασσαλίας τῆς Γαλλίας) παράγγειλε στούς συμπατριῶτες του νά κατέβουν στό Κιρκαγάτς κι ἀπό κεῖ νά φύγουν ὅλοι γιά τῆ Σμύρνη.

Πραγματικά ὄλο τὸ Μπακίρι κατέβηκε στό σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ Κιρκαγάτς, ὅπου ἦταν μαζεμένοι κι οἱ Κιρκαγατσλῆδες περιμένοντας τραῖνο γιά νά φύγουν στῆ Σμύρνη.

Ἐκεῖ ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι πρόκριτοι τοῦ Κιρκαγάτς καὶ τοὺς εἶπαν νά πᾶνε στὰ σπίτια τους κι ὅτι οἱ τοῦρκοι κάτοικοι θὰ τοὺς προστάτευαν καὶ θὰ τοὺς ἔσωζαν.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Κιρκαγάτς καὶ τοῦ Μπακίρ, πῆγαν στὰ σπίτια των. Ὁ Κώστας Χατζηγεωργίου ἄφησε τὴν μητέρα του (ὁ πατέρας του, ποὺ εἶχε πεθάνει, Κοτζῆ - Βασίλ, ἦταν πρῶχοντας στό Μπακίρ) κι ἀνέβηκε σ' ἓνα τραῖνο, ποὺ ἦρθε κάποτε παραφορτωμένο (ἀνέβηκε στῆ σκεπὴ ἐπάνω) κι ἔφυγε γιά τῆ Σμύρνη καὶ δὲν ξαναεἶδε πιά τοὺς δικούς του.

Τὸ τραῖνο ὕστερα ἀπὸ ταξίδι 14 ὥρῶν ἔφτασε στῆ Σμύρνη (Σμύρνη - Κιρκαγάτς εἶναι περίπου 120 χλμ.).

Καθὼς γύριζε μόνος του θυμήθηκε τὸν ἐξάδελφό του Παναγιώτη Ἐμμανουηλίδη (Χατζηγεωργίου), ποὺ ὑπηρετοῦσε στό 13ο ἀστυνομικὸ τμήμα τῆς Καραντίνας τῆς Σμύρνης. Πῆγε καὶ τὸν βρῆκε, τὸν κράτησε γιά λίγο κι ἔπειτα χάθηκε. (Ἀργότερα ἔμαθε πὼς ὁ ξάδελφός του σκότωσε ἓνα τοῦρκο, τοῦ πήρε τὸ ἄλογο κι ἔφυγε ἀπὸ τὸν Τσεσμέ). "Ἐτσι ὁ Κώστας ἔμεινε καὶ πάλι μόνος καὶ γυρνοῦσε σὰ χαμένος ἄσκοπα στοὺς δρόμους τῆς Σμύρνης.

Τυχαῖα συνάντησε στό δρόμο τὸ θεῖο του Γεώργιο Μπακιρλῆ (Κεχαγιᾶ) μέ τὴν οἰκογένειά του, ποὺ τὸν πήρε κοντά του (ὁ Κώστας ἦταν 14-15 χρονῶν ἔφηβος). "Ὅλοι μαζί τώρα κοίταζαν νά βροῦν κάπου νά μείνουν.

Στὴν ἀρχὴ ἔμειναν σ' ἓνα ὑπόγειο στῆ συνοικία «Ἁγίου Δημητρίου» κι ὅταν ἄρχισε ἡ πυρκαγιὰ κατέβηκαν στὴν παραλία.

Ἐκεῖ ποὺ πηγαινοέρχονταν ἀπελπισμένοι ἓνας Τοῦρκος λοχίας, περιπολάρχης, σταμάτησε τὸ θεῖο του καὶ τοῦ εἶπε:

«Σέν κουνρταρντίν μπανά» (σύ μέ ἔσωσες). Ἔγινε ἡ γνωριμία κι ὁ λοχίας συμπλήρωσε: «τώρα θά σέ γλυτώσω ἐγώ». Τοὺς εἶπε νά καθίσουν σέ μιὰ ὀρισμένη γωνία καί νά τὸν περιμένουν τὸ ἄλλο πρωῖ.

Τὴν ἄλλη μέρα τοὺς συνάντησε καί τοὺς πῆγε καί τοὺς ἐγκατέστησε στὰ βαγόνια τοῦ Χαλκὰ Μπουνάρ (Ὁ θεῖος τοῦ Κώστα ἦταν σιδηροδρομικός). Ἐκεῖ ἔμειναν 22 ἡμέρες καί τοὺς φρόντιζε γιὰ ὅλα, φαγητὸ καί ὕπνο. Κατόπιν τοὺς ὀδήγησε μὲ προστατευτικὴ συνοδεία στὴν προκουμαία καί τοὺς ἔβαλε στὸ πλοῖο «Ἀστραπή». Ἀπὸ τὴν «Ἀστραπή» μεταφέρθηκαν στὸ ὑπερωκεάνιο «Μ. Ἑλλάς» κι αὐτὸ τοὺς ἀποβίβασε στὸ Βόλο.

Τύχη μιὰ φορά !....

Ε' ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΜΑΣ

Ἄλλοι Κιρκαγατσηδες πιάστηκαν αἰχμάλωτοι δὲν βρίσκονταν στὸ Κιρκαγάτς, ὅταν πέρασε ἀπὸ κεῖ ἡ Ἀνεξάρτητη Μεραρχία στὶς 27-28 Αὐγούστου 1922.

Ἦταν ὅλοι τους στὴ Σμύρνη, γιατί ἐκεῖ ἐργάζονταν (μερικοὶ ἀπὸ χρόνια), ἢ γιατί ὑπηρετοῦσαν ἐκεῖ στρατιῶτες. Λίγοι φύγαν λίγο καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καί κατέφυγαν στὴ Σμύρνη γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια.

Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς ἐξήσαν, σώθηκαν κι ἀξιῶθηκαν νά ἐρθουν στὴν Ἑλλάδα, ἤλθαν μὲ τὴ συμφωνία τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ στρατιῶτες γύρισαν ὕστερα ἀπὸ 10-12 μῆνες κι οἱ πολῖτες, ποὺ εἶχαν κρατηθεῖ ὡς ὄμηροι, ὕστερα ἀπὸ 18-20 μῆνες, ὅπως κι οἱ ἄλλοι Μικρασιάτες.

Ἄλλοι ζωντανοὺς καί νεκροὺς ζητοῦμε συγχώριση ἂν οἱ πληροφορίες μας παρουσιάζουν μικρὲς ἐλλείψεις ἢ μικρὰ λάθη. Ἄς ὄψεται ἡ μνήμη!

α' Ἐκεῖνοι ποὺ ἤλθαν στὴν Ἑλλάδα:

1. Δημήτριος Παπαστέλιου Κολοκοτρώνης Στρατιώτης
2. Ἀναστάσιος Στυλιανοῦ »
3. Κυριάκος Κουρκουβέλης »
4. Κωνσταντῖνος Κωστανταρᾶς »

5. Ἀπόστολος Κασμρλόγλου	δεκανέας
6. Νικόλαος Εὐθυμίου - Βασιλειάδης	Λοχίας
7. Ὁρέστης Σταμπίδης	
8. Παναγιώτης Στυλιανοῦ	
9. Παναγιώτης Δημόπουλος (Τεμπέλ Παναγιώτ)	
10. Ἀπόστολος Γιοσμᾶς	
11. Δημήτριος Μπακάλμπασης	
12. Μάρκος Καβουρματζῆς	
13. Τηλέμαχος Κωστανταρᾶς	} Ἀδελφοὶ τοῦ Κωνσταντίνου
14. Νικόλαος Κωστανταρᾶς	
15. Ἀρίσταρχος Κωστανταρᾶς	
16. Ἰωάννης Ζαφειριάδης (Κίντας)	
17. Γεώργιος Δήμου	
18. Ἀρίσταρχος Μπαϊράμογλου	
19. Βασίλειος Τζώρτζη Βασιλειάδης (ἀπὸ τὸ Μπακίρ).	
20. Μιχαὴλ Παπανικολάου	
21. Γεώργιος Στρατέλος	
22. Νικόλαος Ἐλευθεράκης (Ἀξαρλῆς), χωροφύλακας	
23. Γεώργιος Σάββα Ἐλευθεράκης.	

β' Ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν στὴν Πατρίδα γιὰ πάντα:

1. Δημοσθένης Κυριακίδης	Πέθανε ἀπὸ κακουχίες
2. Θουκιδίδης Ζαφειριάδης	» » »
3. Χαράλαμπος Κονσολίδης	» » »
4. Ἀθανάσιος Φραγκούλης	
5. Ἰωάννης Λεονταρίδης	} σκοτώθηκαν στὴ μάχη τοῦ Ἐλιμασῶν
6. Κυριάκος Μυλωνᾶς	
7. Γεώργιος Καρβουνιάρης	
8. Μιχαὴλ Κοτζαμπάσογλου (Γυτίμης), στρατιώτης	
9. Κωνσταντῖνος Κοτζαμπακάλης	
10. Δημητρὸς Κοτζαμπακάλης	
11. Φιλόδημος Νικολάου (Καρακίνης)	
12. Παναγιώτης Κοτζαμπάσογλου (Γυτίμης)	
13. Νικόλαος Πετρίδης (Στροῦμπος), στρατιώτης.	

14. Κωνσταντῖνος Ξανθίδης

15. Μαρίνος Μαρίνου

16. Βασίλειος Καζεπίδης, ἐξάδελφος τοῦ Βασιλείου Καζεπίδη, πατέρα τῶν ὀδοντογιατρῶν τῆς Θεσ/νίκης Μιχαήλ καὶ Γεωργίου

(Οἱ ἐννιά προηγούμενοι Κιρκαγατσλῆδες (ἀπὸ τὸν Κοτζαμπόσογλου ἕως τὸν Καζεπίδη) ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς καὶ πῆγαν στὴ Σμύρνη γιὰ νὰ μείνουν στὸ ξενοδοχεῖο τῆς χήρας Εὐαγγελίας, κόρης τοῦ Χαράλαμπου Κασμρλόγλου. Ἀπὸ κεῖ τοὺς πῆραν Τοῦρκοι Κιρκαγατσλῆδες (Οἱ Χαντουμνὲ Ἀμὲτ ἐφέντης καὶ ὁ ἀνεπιός του) καὶ τοὺς ἐκτέλεσαν, ποιὸς ξέρει πῶς).

17. Ἀναστάσιος Κονσολίδης ἀδελφὸς τοῦ Χαράλαμπου

18. Λεωνίδας Ἡσαΐας πέθανε ἀπὸ κακουχίες

19. Βασίλειος Μαρκάκης » » »

20. Κόνσουλας (Ξυνὸς) ἀδελφὸς τοῦ Ἰγνάτη (Πατρακῆ). Μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴ Σμύρνη στὸ Κιρκαγάτς καὶ ἀπηγχονίστηκε.

Οἱ Τοῦρκοι εἶπαν σ' αἰχμαλώτους ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς (μεταξὺ τους καὶ ὁ Βενέζης) πὼς «σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν πλάτανο (τῆς Ἀγορᾶς) κρεμάσαμε τὸ Γιῶργη τὸ μαραγκὸ (ἔτσι ἦταν γνωστὸς ἀπὸ τὴ δουλειά του)».

21. Γεώργιος Συμεωνίδης (Συμεωνάκης), τουφεκίστηκε βραδυπορώντας.

22. Σταῦρος Ἰωσηφόπουλος (Λάβδας), πέθανε ἀπὸ κακουχίες

23. Νικόλαος Ἰω. Παπαλάνης (Καπιλῆς), τσαγκάρης ἐγκατεστημένος στὴ Σμ. ἀπὸ τὸ 1910 ἢ 1912, πέθανε ἀπὸ κακουχίες.

24. Γεώργιος Γιάνναρης, χάθηκε στὴν αἰχμαλωσία.

25. Νικόλαος Βασιλειάδης (ἀπὸ τὸ Μπακίρ), πέθανε ἀπὸ κακουχίες.

26. Αὐγέρης Κατερτζῆς

27. Ἀριστείδης Γ. Βαφειάδης (Μπογιατζῆς) } σκοτώθηκαν

28. Κων/τῖνος Σάββα Ἐλευθεράκης } στὸ δρόμο

29. Ἀθανάσιος Κουτρουλῆς } τοὺς σκότωσαν

} στὴ Μαγνησία

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὁ παρακάτω κατάλογος - με ἀλφαβητική σειρά - δείχνει πὼς οἱ Κιρκαγατσλήδες ὑπῆρξαν ἄνθρωποι ἔξυπνοι, ἱκανοί, προοδευτικοί, δημιουργικοί. Στὶς νέες των πατρίδες, ὅπου ἀποκαταστάθηκαν, ἀναδείχθηκαν στὶς ἐπιστῆμες, στὶς τέχνες, στὸ ἐμπόριο, στὴ βιομηχανία. Μερικοὶ ἦταν γνωστοὶ κι ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς. Κάποιοι εἶναι πασίγνωστοι σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα κι οἱ ἐπιχειρήσεις τους ἀπὸ τὶς πιὸ γερές.

Δὲ λέμε πὼς μόνον οἱ Κιρκαγατσλήδες εἶναι ἄξιοι καὶ ἱκανοί. Πολλοὶ ὁμολόγησαν ὅτι οἱ Πρόσφυγες γενικὰ ἀνάπτυξαν ἀξιόλογες δραστηριότητες στοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς Τέχνης, τῆς Ἐπιστῆμης, τῆς Οἰκονομίας κι ἔδωσαν πνοὴ κι ὠθηση στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς Πατρίδας μας.

Δὲν εἶναι μικρότερες ἢ λιγότερες οἱ ἱκανότητες κι οἱ δραστηριότητες τῶν Κιρκαγατσλήδων. Ἄλλωστε «ἡ καλὴ μέρα ἀπὸ τὸ πρωὶ φαίνεται». Ἀκόμα ἀπὸ τὸ Κιρκαγάτς φάνηκε ἡ ἀξιοσύνη τους. Μιὰ μειονότητα μέσα στὴν πόλη τους, πού ἀποτελοῦσε τὸ 1/6 ἢ τὸ 1/7 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, κυριαρχοῦσε σὲ κάθε ἐκδήλωση πνευματικῆ, πολιτιστικῆ, οἰκονομικῆ (ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὶς σελίδες πού προηγήθηκαν).

Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ ρωτήσῃ κανένας: Ποῦ ὀφείλεται ἡ τέτια καὶ τόση ἀξιοσύνη τῶν Κ.; Ὁ Chateaubriand, πού ἐπισκέφτηκε τὸ Κιρκαγάτς τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1806 (βλ. σχετικὲς σελίδες στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου), δίνει μιὰ πρώτη καὶ σωστὴ ἀπάντηση:

«... Εἶναι ἀπὸ τὶς πόλεις πού οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουν ἱερές· εἶναι προσαρτημένη στὸ μεγάλο τζαμί τῆς Κωσταντινούπολης. Οἱ πασάδες δὲν μποροῦν νὰ μοῦν ἐδῶ» ...

Σὲ μιὰ τέτια πλούσια πόλη κι ἱερὴ οἱ Ἕλληνες εἶχαν ὅλη τὴ δυνατότητα καὶ τὴν ἐλευθερία νὰ δραστηριοποιηθοῦν, νὰ

ἀναπτυχθούσιν οικονομικά, νά ἐξελιχθούσιν πολιτιστικά, νά ἰδρῦσούν περιφέρημα σχολεῖα κι ἐκκλησίες. Καί τώρα ὁ κατάλογος:

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΙΡΚΑΓΑΤΣΛΗΔΩΝ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΑΝ
Ἡ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ ΚΑΠΟΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΒΟΛΗ

1. Ἀντωνίου (Τσουμπάνη), ἀδελφοί: α' Γεώργιος, ἔμπορος στή Θεσσ/νίκη β' Ἀντώνιος, γιατρός στή Θεσσ/νίκη.
2. Βασιλειάδης Γεώργιος τοῦ Βασιλείου, ἀπό τὸ Μπακίρι, μηχανικός, κάτοικος Ἀθηνῶν.
3. Βάσου (Οὔτουντζόγλου) Βάσος τοῦ Ἀναστασίου, κάτοικος τῆς Ἀθήνας, ἰδρυτῆς καί διευθυντῆς τῆς ὁμώνυμης βιομηχανικῆς ἐταιρείας.
4. Βουτσαδόπουλος Κων/τίνος τοῦ Γεωργίου, φαρμακοποιός στοῦ Κάιρο. Πιθανῶς τὸ 1924-25 ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα κι ἄνοιξε φαρμακεῖο στήν συνοικία Ἁγία Ζώνη. Πέθανε στήν Ἀθήνα.
5. Γιαννόπουλοι, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ Ἀναστασίου, ποῦ ἦταν δικηγόρος καί στοῦ Κιρκαγάτς, γλωσσομαθῆς καί κοινοτικός παράγοντας: α' Ἀπόστολος, συνταξιούχος δικαστικός υπάλληλος, μένει στή Θεσσ/νίκη. β' Νικόλαος, γιατρός χειρουργός στή Θεσσ/νίκη.
6. Γρηγοριάδης Δημήτριος τοῦ Γρηγορίου (Γκρεγκουάρ), ἔμπορος καί εἰσαγωγέας, στήν Ἀθήνα.
7. Δαλακίδης Κων/τίνος τοῦ Γεωργίου, γιατρός παθολόγος, μένει στήν Ἀθήνα.
8. Εὐθυμίου Βασίλειος τοῦ Εὐθυμίου, ἀριστοῦχος ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης καί πτυχιούχος τῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν ἐπιστημῶν τῆς Σορβόνης. Πρωθιερέας τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅπου πέθανε. Διευθυντῆς περιοδικοῦ καί συγγραφέας ἀξιόλογων ἔργων.
9. Ζαφειριάδης Κων/τίνος τοῦ Ἰωάννου (Κίντα), μηχανικός - ἐργολάβος οἰκοδομῶν, στήν Ἀθήνα.
10. Ἡλιοῦ - Κεφαλίδου Στάσα, ὀδοντογιατρός στή Θεσσ/νίκη.
11. Ἰωαννίδης Εὐάγγελος τοῦ Ἀριστείδη, κάτοικος Ἀθηνῶν, μηχανολόγος, ἀντιπρόσωπος ἐργοστασίων καί ἐταιρειῶν.

- Ὁ πατέρας του ἦταν σιδηροδρομικὸς στὸ Κιρκαγάτς.
12. Καζεπίδη, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ Βασιλείου: α' Μιχαήλ καὶ β' Γεώργιος, ὀδοντογιατροὶ τῆς Θεσσ/νίκης.
  13. Κανελλόπουλος Νίκος τοῦ Κωστή, καθηγητῆς Φυσικῶν στὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο τῆς Ἀθήνας.
  14. Κάφαρης Ἀντώνιος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀντιπρόεδρος τοῦ ΑΣΔΥ, κάτοικος τῆς Ἀθήνας.
  15. Κολοκοτρῶνη, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ Εὐαγγέλου: α' Ὀμηρος καὶ β' Ὁρέστης, ἰδρυτὲς καὶ διευθυντὲς τῆς μεγάλης φαρμακευτικῆς καὶ χρωματουργικῆς βιομηχανίας «ADELCO» στὸ Μοσχάτο Ἀθηνῶν.
  16. Κολοκοτρῶνης Σωκράτης, γιὸς τοῦ παπα-Στέλιου, τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Προϊσταμένου τοῦ Κιρκαγάτς, συνταξιούχος γιατρός, πέθανε στὴν Ἀθήνα.
  17. Κοτζάμπαση, ἀδελφοί: α' Χαρίλαος καὶ β' Γρηγόριος. Εἶχαν ἀποθήκη φαρμάκων στὴν Ἀθήνα, ὅπου πέθαναν.
  18. Λεονταρίτης Γεώργιος τοῦ Νικολάου: Κιρκαγάτς 1867 - Ἀθήνα 1949. Ἐμποροβιομήχανος καὶ δήμαρχος στὸ Ἀξάρι. Μέλος πολλῶν ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων.
  19. Λεονταρίτης Ἀπόλλων, γιὸς τοῦ πρεσηγμένου, λογοτέχνης, μένει στὴν Ἀθήνα.
  20. Λούπης Ἀριστείδης τοῦ Μιχαήλ, συνταξιούχος ἐπιθεωρητῆς τῶν ΣΕΚ, μένει στὴ Θεσσ/νίκη. Ἕνας γιὸς του (ὁ Ὀμηρος) εἶναι ἔμπορος στὴ Θεσσ/νίκη κι ἕνας ἄλλος (ὁ Ἀλέξανδρος) γιατρός.
  21. Λυμπερόπουλος Κάρολος τοῦ Ἀριστείδη, καθηγητῆς Πανεπιστημίου στὴ Γαλλία.
  22. Μάδη, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ Γιουσουφάκη κοινοτικοῦ παράγοντα στὸ Κιρκαγάτς: α' Ὀδυσσεύς, ἐγκαταστάθηκε στὴ Λαμία, ὅπου καὶ πέθανε. Μαζὶ μὲ τὸν Ἀχιλλέα Τσακίρη δημιούργησαν στὴ Λαμία πρότυπο ἀμπελώνα πολλῶν στρεμάτων. Εἶχε κι ἄλλες ἐπιχειρήσεις. β' Γαληνός, φαρμακοποιὸς στὴ Μυτιλήνη.
  23. Μειμαρίδης Γεώργιος Ἐπανειλημμένα δημογέροντας καὶ ἐκ-

κλησιαστικός επίτροπος στο Κιρκαγάτς. Ίδρυσε στην Ἀθήνα με τὸ γαμπρὸ του Πιρπιρόγλου τὰ μεγάλα καταστήματα «ΙΛΙΟΝ» καὶ «ΚΡΥΣΤΑΛ».

24. Μειμαρίδη, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ προηγούμενου. α' Ἀντισθένης, β' Ἀναστάσιος καὶ γ' Ἀντώνιος. Ἐπεξέτειναν τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ πατέρα των καὶ ἱδρυσαν τὸ «ΑΚΡΟΝ». Σήμερα οἱ ἐπιχειρήσεις ἐπεκτάθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη με τὴν ἱδρυση τοῦ καταστήματος «ΙΛΙΟΝ, ΚΡΥΣΤΑΛ, ΑΚΡΟΝ».
25. Μειμαρίδης Γεώργιος, γιὸς τοῦ Ἀναστασίου, ἐγγονὸς τοῦ δημογέροντα, γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα, λογοτέχνης. Ἐγραψε τρία βιβλία διηγημάτων: «Αὐγουστος ἦταν ....», «Λυκαβητός», «Λυτρωτικό».
26. Παπαζαχαρίου, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ παπα-Ζαχαρία, ἀρχιερατικοῦ προΐσταμένου στοῦ Κιρκαγάτς: α' Κώστας, γεωπόνος, μένει στὴ Ν. Σμύρνη β' Μυράτ, μένει στὴ Γλυφάδα, πρῶην ἐπιθεωρητὴς τῆς Μόμπιλ Ὅϊλ.
27. Παπανικολάου Δημήτριος, γιὸς τοῦ παπα-Νικόλα, γαμπρὸς τῶν βιομηχάνων ἀδελφῶν Κολοκοτρῶνη (Ὁμήρου καὶ Ὁρέστη). Ἐγκαταστάθηκε στοῦ Βόλο με τὴ γυναίκα του Ἀρτέμιδα (Κολοκοτρῶνη), διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου τοῦ Κιρκαγάτς. Πέθανε στὴν Ἀθήνα.
28. Παρασκευᾶς Πάρις τοῦ Παρασκευᾶ, μηχανικὸς - μηχανολόγος. Γιὸς τῆς Φωτεινῆς Παρασκευᾶ - Γιαννοπούλου, ἐγγονὸς τοῦ Ἀναστασίου Γιαννοπούλου (βλ. παραπάνω).
29. Πετρίδης Πέτρος τοῦ Τριανταφύλλου, γιατρός, ὕφηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ διευθυντὴς ἱατρικοῦ φροντιστηρίου στὴν Ἀθήνα.
30. Πετρίδης Φιλοκλήμων τοῦ Ἀριστοτέλη, γεωπόνος. Πέθανε.
31. Πιρπιρόγλου Ἀλέξανδρος τοῦ Θεοδώρου, γαμπρὸς τοῦ Γ. Μειμαρίδη καὶ συνεταῖρος του στὶς ἐπιχειρήσεις «ΚΡΥΣΤΑΛ», «ΙΛΙΟΝ», «ΑΚΡΟΝ».
32. Ραπίδη, ἀδελφοί, γιοὶ τοῦ Ἀφεντούλη Ραπίδη: α' Δημήτριος, δικηγόρος, πέθανε στὴν Ἀθήνα. β' Γεώργιος, εἶχε κατάστημα ἐπίπλων στὴν Ἀθήνα. γ' Παναγιώτης, γιατρός, νευρολόγος, διευθυντὴς Ψυχιατρείου Ἀθηνῶν.

33. Ραπτόπουλος Θρασύβουλος τοῦ Δημητρίου, καθηγητῆς καὶ πρύτανης (1970-1972) στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ πατέρας του ἦταν Σμυρνιός. Ἡ μητέρα του Ἀναστασία Ραπτοπούλου, τὸ γένος Γρηγοριάδη (Γκρεγκουάρ).
34. Τικμόγλου Ἀριστείδης τοῦ Σπυρίδωνος, γιατρός, πέθανε στὴν Ἀθήνα.
35. Τικμόγλου Τιμολέων, σιδηροδρομικὸς τῶν ΣΠΑΠ.
36. Τοσουνίδης Ὀδυσσεύς, γιατρός συνταξιούχος στὴν Ἀθήνα.
37. Τσακίρης Ἀχιλλεὺς (βλ. καὶ Μάδης Ὀδ.), κοινοτικὸς παράγοντας στὸ Κιρκαγὰς καὶ δήμαρχος στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς.
38. Ψάλτης Σάββας τοῦ Δημητρίου, ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καὶ ἐγγονὸς τοῦ δημογέροντα στὸ Κιρκαγὰς Παναζοπούλου Σάββα.